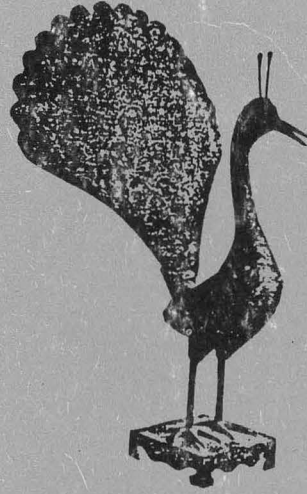

105

YEZİDİLER

Tarihçeleri Coğrafi Dağılımları
İnançları Örf ve Âdetleri

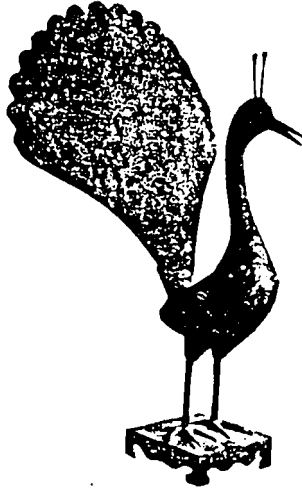

Doç. Dr. Ahmet TURAN

Samsun 1993

YEZÎDÎLER

Tarihçeleri Coğrafi Dağılımları
İnançları Örf ve Âdetleri

Doç. Dr. Ahmet TURAN

Samsun 1993

İsteme Adresi :
Doç. Dr. Ahmet Turan
İlâhiyat Fakültesi
55139 Kurupelit / SAMSUN
Tel : Ev: 275647

ISBN 975 - 95647 - 1 - 8

Kapak Düzeni : Ali Seylan
Dizgi : ARZ MATBAA & REKLAM & DİZGİ
Belediye İşhanı Zemin kat No:20 SAMSUN

Baskı : ESER MATBAASI
Pazar Mah. Şeyhhamza Sok. No: 30
Tel : 316004 - 326052 SAMSUN

Bu eserimi eğitimimde bana hayatı boyunca daima destek olan
Annem, merhum Hacı Cennet Turan'ın ruhuna ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
I. BÖLÜM : TARİHÇELERİ	
A- Yezîdîliğin Doğuşu	3
1. Yezîdî Sözü Hakkında	3
2. Yezîdîliğin Menşei	4
3. Kurucusu : Şeyh Adî b. Müsâfir	6
4. Irkları	14
5. Dilleri	14
B- Tarihte Yezîdîler	15
Sonuç	24
II. BÖLÜM : COĞRAFİ DAĞILIMLARI	
A- Siirt İlinde	25
1. Kurtalan	25
2. Beşiri	30
3. Batman.....	33
B- Diyarbakır İlinde	35
1. Merkez İlçe	35
2. Bismil	35
3. Çınar	39
C- Mardin İlinde	41
1. Midyad	41
2. İdil	44
3. Nusaybin	44
D- Şanlıurfa İlinde	48
1. Viranşehir	48
Sonuç.....	53
Türkiye Yezidileri Nüfus Dağılımları Tablosu	54
III. BÖLÜM : YEZİDİ İNANÇ VE İBÂDETLERİ	
A- Yezîdî İnanç ve İbâdetleri Hakkında Edinilen İlk Bilgiler	57
B- Yaratılış Hikâyeleri	60
1. Dünyanın Yaratılışı	61

2. İnsanın Yaratılışı	61
3. Tufan Hikâyesi	63
4. Melek Tâvûs ve Şekli	64
C- Kelime-i Şehâdetleri	68
D- Kutsal Kitapları	69
1. İki Kitabın Özeti	72
2. Kitâb el-Cilve	72
3. Mushaf-ı Reş	75
E- İbadetleri	78
1. Namaz	78
2. Oruç	80
3. Hac	81
4. Zekât	82
5. Tenâsuh	83
F- Bayramları	84
1. Sare Sâle. Sarisâl. Sarsâli. Sarsâliya	85
2. Cemâi Bayramı	85
a. Şeyh Adî Tahtının Dikilmesi	86
b. Kabağ	86
c. Simât-ı Cilmire	86
d. Zemzem Suyunda Yıkama	86
3. Şeyh Adî Bayramı	87
4. Yezîd Bayramı	87
5. Bülende Bayramı	87
6. Kurban Bayramı	87
7. Batizmi	88
8. Davar Nebi Bayramı	88
9. Ziyâretler ve Tavaflar	89
G- Yasak ve Haramlar	90
1. Sebzelerden Yenilmeleri Haram Olanlar	90
2. Hayvanlardan Etlerinin Yenilmeleri Haram Olanlar	90
3. Söylenmesi ve Yapılması Haram Olanlar	91
Sonuç	91

IV. BÖLÜM : DİN ADAMLARI

A- Mürîdler	93
B- Ruhânîler	94
1. Mîrler ve Emîrler	94
2. Şeyhler	95
3. Pîrler	95
4. Fakîrler	95
5. Peşimâmlar	95
6. Kavvallar	96
7. Köçekler	96
Sonuç	96
Günümüzde Türkiye'deki Yezîdi Din Adamları Tablosu	98
Yezîdi Din Adamlarının Geldikleri Aileler	99

V. BÖLÜM : TOPLUMSAL YAŞAYIŞLARI

A- Fert Olarak Yezîdîler	101
1. Erkekler, Kadınlar, Çocuklar	101
2. Doğum	103
3. Sünnet ve Kirvelik	104
4. Evlenme	105
a. Evlenme Yaşı	105
b. Kız İsteme	106
c. Başlık	107
d. Nişan	108
e. Evlenmeden Önce Yapılan Hazırlıklar	109
f. Düğün ve Nikâh	109
5. Boşanma	110
6. Cenaze Merasimi ve Mezarlıklar	111
B- Toplum Olarak Yezîdîler	113
1. Günlük Hayatları.....	114
2. El Sanatları	114
3. Yörelerinde Yezîdî Olmayanlar İle İlişkileri	116
4. Karakterleri	117
Sonuç	119
Nüfus Kayıt Belgeleri	120
Genel Sonuç	125

YEZİDİ BİBLİOĞRAFYASI

A- Batı Dillerinde Yazılanlar	127
B- Arap Dilinde Yazılanlar	133
C- Türk Dilinde Yazılanlar	136
D- Elyazmaları ve Fetvâlar	140

İNDEKS.....	143
-------------	-----

RESİMLER	153
----------------	-----

ÖNSÖZ

Nusayriler (1) konusunda Paris'de doktora çalışması yaparken dikkatimi çeken bu konu hakkında bibliografik bir çalışma yaparak, yazılan eserlerden bulabildiğimi satın alıp, bulamadıklarımı da Paris Milli Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale) ile Londra'daki British Museum Kütüphanesinden fotokopilerini almıştım. Doktora çalışmamı bitirdiğimde, o zaman hayatta olan Merhum Hocam Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ütken Beye bir mektup yazarak Yezîdiler üzerinde çalıştığımı bildirmiş ve kendisinin bu konuda görüşlerini sormuştum. O, bazı nedenlerden dolayı bu konuda çalışmamamı önermişti. Ancak ben, bir İslâm Mezhepleri Tarihçisi olarak tarihte yaşamış fakat bugün yok olmuş mezhepler üzerine çalışmak yerine, günümüzde yurdumuzda varlığını sürdüren inanç gurupları üzerinde çalışmayı tercih ettiğimden, Hatay Alevîlerinden sonra Tahtacılar veya Yezîdiler üzerinde çalışmak istiyordum. Türkiye'ye döndükten sonra, elimde olmayan bazı nedenlerle konum harici bir yerde (2) çalışmamdan dolayı bu arzumu uzun bir zaman yerine getiremedim.

Aralık 1983 tarihinde 19 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesine İslâm Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi olarak atandıktan sonra konuyu yeniden düşünmeye başladım. Bundan önce olduğu gibi bu defa da, konu ile ilgili hocalarıma (3) başvurarak görüşlerini aldım. Hocalarıma bu konudaki beni teşvik edici yardımlarını da öğrenince çok memnun olarak konuya başladım.

Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de önce bütün kütüphaneleri dolaşarak Yezîdiler konusunda yazılan yazıları araştırdım. Sonunda bu konu ile Osmanlılar'ın son zamanlarında ilgilenilmeye başladığımı gördüm. Mustafa Nuri (4) ile Mehmet Şerafettin (5), Osmanlıca olarak Yezîdilerden bahseden araştırmacılarıdır. Bunları Abdülkadir İnân'ın Rus Bilginin A. A. Samenow'dan çevirdiği makalesi takip etmektedir. (6). Daha sonra yazılan makaleler, işte bu üç eseri örnek olarak yapılmış çalışmalardır. Bu makalelerin yazarları: Yusuf Ziya Yörükân 1953 , Enver Behnan Şapolyo 1964, Abdülbâki Gölpınarlı 1969, İbrahim Agâh Çubukçu 1976, Mehmet Aydın 1978, E. Ruhi Fığlalı 1984 (7) dir.

Avrupalılar ise daha 19. yüzyılın başlarında Yezîdiler hakkında seri makaleler ve

---

(1) Diğer adı Hatay Alevîleri ve Fellahlardır. Bkz. Turan (A), Les Nusayrîs de Turquie dans la Région d'Hatay(Antioch), Paris, 1973. Basılmamış doktora tezidir.

(2) Ankara, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi'nde.

(3) Bunlar, Kemal İşık, Mehmet Dağ ve Ekrem Sarıkçoğlu Beylerdir.

(4) Abede-i İblîs, İstanbul, 1910.

(5) Yezîdiler, DFİFM, C1, 1926 sayı 6. s. 1-35.

(6) Küçük Asya Yezîdîlerinin Şeytana Tapmaları, DFİFM, C.5, 1931, sayı 20, s.17-42.

(7) Bu yazarların makaleleri hakkında Bibliografyadan "Türk Dilinde Yazılanlar"a bakınız.

müstakil kitapçıklar yazmaya başlamışlardır. H. Layard 1850, G. P. Badger 1852, M. Siouffi 1882, M. J. Menant 1892, Anastase - Marie 1899, S. Giamil 1900, H. Lammens 1906, A. Guérinot 1908, Isya Joseph 1909, Th. Menzel 1911, M. Bittner 1911, Th. Bois 1961 ve biz bu kitabı yazdıktan sonra da J. S. Guest 1987 (8) bunlardandır (9).

Avrupalılardan sonra ârap yazarları da Avrupalıların eserlerini örnek alarak Yezîdîler konusuyla ilgilenmeye başlamışlardır. Ahmet Timur Paşa 1929, İsmali Bey Çöl 1934, Abbas el - Azzâvi 1935, Sıddîk ed-Demlûcî 1949 ve Abderrazzâk el-Hasanî 1951 de bunlardandır (10).

Görüldüğü gibi yurdumuzda bu konuda çalışılmış orjinal bir eser olmadığından, ben bir İslâm Mezhepleri Tarihçisi olarak bu konuyu ele aldım(*).Tuttuğum yol, bilimsel açıdan konuyu ele alarak, İslâm Mezhepleri Tarihi alanında bir katkıda bulunmaktır. Daha 1973 yılında Paris'te başlattığım Literatür çalışmasıyla Yezîdîler hakkında yazılanları inceledikten sonra, Yezîdîlerin bugün yurdumuzda nerelerde ve ne miktarda bulduklarını, yaşadıkları dinî inançlarını, örf ve adetlerini, yabancıların milli birliğimizi tehdit eden yanıltıcı tezlerini bizzat araştırma mahalline giderek köy köy dolaşmak ve içlerinde yaşamak suretiyle ortaya koymaya çalıştım.

Bu çalışmam ile benden sonraki araştırmacılara bu alanda yardımcı olabilmek için eserin sonuna "Yezîdî Bibliğrafyası" adı ile bugüne kadar bütün dillerde yayımlanmış eserlerin listesini ekledim. Bunu yaparken, her eserin çeşitli baskılarını, varsa çeşitli dillerdeki çevirilerini, bu baskı ve çevirilerin kim tarafından nerede, hangi adla yayımlandığını da gösterdim. Ayrıca her eserin sonunda da tanıtıcı mahiyette açıklamalarda bulundum.

Böyle bir araştırmayı tek başıma yaptığımı söyleyemem. Başta Hocalarım Kemal Işık, Mehmet Dağ ve Ekrem Sarıkcıoğlu Beyler olmak üzere Üniversitemizin sağladığı maddî imkânlar; gittiğim illerde Valiler, ilçelerde Kaymakamlar ve diğer resmi kurum ve kuruluşlar; Yezîdîlerin bizzat kendileri, din adamları ve köy muhtarlarının yardımlarını burada anmamam mümkün değildir. Bütün bu kişi ve kuruluşlara burada ayrı ayrı teşekkür eder; bu eserimi onların içten yardımları ile meydana getirdiğimi söylemek isterim.

Doç. Dr. Ahmet TURAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslâm Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi

---

(8) Bu yazar için bkz. Coğrafi Dağılımları, s. 29, n.118

(9) Bu yazarların eserleri için Bibliğrafyadan "Batı Dillerinde Yazılanlar"a bakınız.

(10) Bu yazarların eserleri için Bibliğrafyadan "Arap Dilinde Yazılanlar"a bakınız.

(*) Bu eserimizde Türkiye'de Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Yezîdîleri inceledik. Bundan dolayı adı "Güneydoğu Anadolu Yezîdîleri, Tarihçeleri, Coğrafi dağılımları, İnançları, Örf ve Âdetleri" iken yayında bu ismi kısaltarak "Yezîdîler, Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları, Örf ve Âdetleri" diye değiştirdik.

I. BÖLÜM : TARİHÇELERİ

A - Yezîdîliğin doğuşu

1 - Yezîdî İsmi Hakkında

Yezîdîlere verilen bu Yezîdî ismi ile ilgili birçok görüşler vardır.Bunlar:

a. Yezîdîlerin aslının İran'ın Yezd şehrin sakinlerinden olduklarını ileri sürerek bu şehirlî. Yezd'li manasına Yezîdî dendiği(11);

b. Bu ismin fonatik kanunlara uygun olarak gelişen şekli gösteren yeni Farsça'daki İzed(Melek, Tanrı), Âvesta dilinde Yezata(saygıya, tapınmaya lââyık olmak), Pehlevî dilinde Yezdân, modern Farsça'da da Yezdân(Tanrı), Âvesta'da Yezatanam, Pehlevî'de Yeztân, Yezdan, İzed'den geldiğini, bu kelimelerden müştak olarak Yezîdî denildiğini(12);

c. Yezîdî isminin bizzat kendilerinin kullandığı gibi Ezidi, İzidî veya İzdî(Tanrıya tapınlar)'den türeme, Yezîdîliğe inanan herkese verilen bir isim olduğu(13);

d. Yezîdîlerin yine kendileri tarafından ilk ismi, aez da(dâm yerine) Hudâ "Tanrı beni yarattı" ile açıklayarak buradan müştak olarak geldiğini(14);

e. Mûshâf-ı Reş'deki yaratılış efsanesinde gelen Yezîd adından müştak olarak, ataları arasında bir melek olan Ezdâ ile Yezdân yer aldığı gibi, aynı şekilde ilk Yezîdîlere verilen isimler arasında Yezdânî isminin de bulunduğunu söyleyerek Yezîdî isminin buradan geldiği (15);

f. Ve nihayet Yezîdî isminin, aşağıda menşailer bölümünde bahsedeceğimiz ve genellikle müslüman yazarlar tarafından ileri sürülen Emevîlerin Birinci Halifesi Muâviye'nin oğlu Yezîd'in isminden geldiğini söyleyenler (16).

Biz de bu görüşü katılıyor Yezîdî isminin Yezîdîliğe inanan herkese verildiğini ve bu ismen Yezîd b. Muâviye'den geldiğine inanıyoruz.

---

(11) Menant (M S), Les Yézidis. Episode de l'histoire des Adorateurs du Diable, Paris, 1982, s. 52.

(12) Menzel (Th), Yezîdîler, İA, Cüz. 141, s. 415.

(13) Samenow (A.A), Küçük Asya Yezîdîlerin Şeytana Tapmaları, DFİFD, 1931, c.5, sayı 20, s.40.

(14) Menzel (Th), Ein Beitrag zur Kenetnis der Yeziden, s. 184.

(15) Thomas Bois (O.P), Les Yézidis, Essai historique et sociologique, sur leur origine religieuse Maşrîk, 1951, c.55, s.14.

(16) Çubukçu (İ.A) ve Çağatay (N), İslâm Mezhepleri Tarihi, Ank. 1977, s.219.

2. Yezîdîlerin Menşei

Yezîdîlerin menşei hakkında muhtelif görüşler vardır. Şöyleki:

a. Yezîdîlerin Hâricîlerden Yezîd b. Enise veya Uneyse'nin taraftarları olduklarını söyleyerek menşelerini buraya dayandırmak isteyenlerin görüşleri. Bu olay klâsik İslâm Mezhepleri Tarihinden bahseden kaynaklarda geçer (17). Yezîd b. Uneys Basralı olup, sonra İran'a Cur'a gider ve orada rivayete göre şu görüşleri ortaya atar: "Güçlü ve yüce Allah, Acemden bir resûl gönderecek; ona gökten bir kitap indirecek ve şeriatı ile Hz. Muhammedin şeriatını ortadan kaldıracaktır. Bu olay Kur'ân 'da geçen Sabi (18) milleti üzerine olacaktır". iddiasında bulunur. Bu kitabın da Yezîdîlere Şeyh Adî b. Musâfir tarafından getirileceği söylenir (19). Bu görüşün bugünkü Yezîdîlerle bir ilgisi yoktur. Çünkü Hâricileren ortaya çıkışı ve görüşleri ile Yezîdîliğin doğuşu ve inançları arasında, bir isim benzerliğinden başka hiçbir benzerlik yoktur.

b. Yezîdîlerin, Emevî sülalesinden Yezîd b. Muâviye'den geldiklerinin iddiası: Bu olay bizzat Yezîdîler tarafından şöyle anlatılmaktadır (20): Allah Müslümanların Peygamberi Hz. Muhammed'e bir baş ağrısı verir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, berberi Muâviye'den başını traş etmesini ister. Muâviye bu traşı yaparken Hz. Muhammed'in başını yaralayıp kanatır. Ardından da akan kanın yere düşmemesi için dili ile yalar. Bunun üzerine Hz. Muhammed başını kaldırarak: "Ne yaptın ya Muâviye ?" der. Muâviye cevaben: "Kanınız yere damlamasın diye dilimle yaladım".der. Hz. Muhammed ona: "Böyle yapmakla hata ettin, çünkü sen bu davranışınla soyundan, ünmetinle savaşmış onu yenecek bir toplumun meydana gelemesine sebep oldun". Muâviye : "Eğer sonuç böyle olursa hiç evlenmem", der. Bir süre sonra Allah Muâviye'ye bir akrep göndererek onu ısıttırır. Muâviye bundan dolayı amansız bir hastalığa yakalanır. Doktorlar, Muâviye'nin bu hastalıktan ancak evlenmek suretiyle kurtulabileceğini, yoksa öleceği sonucuna varırlır. Bunun üzerine Hz. Ömer'in Mahura (21) adında seksen yaşındaki ihtiyar kız kardeşi ile evlendirirler. Evlendiğinin ertesi günü Mahura yirmibeş yaşında genç bir kadına dönüşür. Kadın, bir süre sonra hamile kalır ve Allah'ın nurundan Yezîd'i doğurur.

---

(17) Eş'arî, Makalât u'l-İslâmiyyîn, Kahire, 1950, s. 103; Bağdâdî, Fırkalar Arasındaki Farklar, İst. 1979, s. 255; İbn Hazim, el-Fasl, Bağdat, c.4.s.188;Şehrîstânî, el-Milel ve'n-Nihal, Kahire, 1961, c.1, s.136.

(18) Yıldızlara tapan ve Nuh kavminden olduğu söylenen bir toplu m. Kur'ân, Bakara, 162.

(19) Bkz. Anastase Marie, la secte des Yézidis, la Terre Sainte, Mart 1900, s.67; de Jehay (V.den S.), De la Situations légale des sujets ottomans non-Musulmans, Brüksel, 1906, s.395.

(20) İsmail Bey Çöl, el-Yezîdiyye Kadîmen ve Hadîsen, Beyrut 1934, s.77; Tercümetti's-Süryânîyye..., Yazma, İst. Üniversitesi kitaplığı, Arapça El yazmaları bölümü, No: 285, s. 5; Chabot (J.B), Notice sur les Yézidis, JA, Ocak-Şubat, 1896, s.120-121.

(21) Bazı kaynaklarda bu isim Mahuset diye geçmektedir. Bkz. Keylânî (S.M), el-Milel ve'n-Nihal, c.2, Zeyli, s.34; Abdurrezzâk el-Hasanî, Târih el-Yezîdiyye-ve Ashl Akîdetihim, Sayda, 1951 s.43.

Bu hikâye Yezîdîlerin kendilerinden ve kitaplarından başka yerde görülmez. Olay tarihi açıdan bakıldığında, Muâviye'nin, Hz. Ömer'in kız kardeşi ile evlenmediğini, oğlu Yezîd'in ise Hz. Muhammed'in devrinde doğmadığını (22), annesinin de, Yezîdîlerin iddia ettikleri gibi Mahura adında bir kadın olmayıp, Kilâb kabilesinden Meysun adında bir kadın olduğu bilinmektedir.

c. Bugün yurdumuzun Güneydoğu Anadolu illerinden Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa'nın bazı ilçelerinin, coğrafi bölümde bahsedildiği gibi, köylerinde oturan Yezîdîlerin aslı, bize göre, Suriye'nin Baalbek kazasının Beytifâr köyünde 465/1072 de doğan, Sincar'da 557/1162 (23) tarihinde ölen ve yaptırdığı zaviyesine gömülen Şeyh Adî b. Müsâfir ile Yezîd b. Muâviye (ö.64/683)'yi insan üstü bir varlık olarak gören bir topluluktur (24).

Şeyh Adî b. Müsâfir, Şâfiî mezhebine sahip bir sufi olup, Şîilere saldırarak onların kötülediği Muâviye b. Ebî Sufyân'ı savunan Ashâb-u Hadis'den bir mutasavvuf (25) olmasına rağmen, ölümünden çok sonra yerine geçen yeğeninin torunu Şeyh Hasan b. Adî (b. Adî b. Berekât b. Ebi'l-Berekât) zamanında (26), Şîilerin Yezîd b. Muâviye'ye saldırımları üzerine, Şeyh Adî b. Müsâfir'e bağlanan taraftarlarının bir kısmı sunnî anlayışı kötüye kullanarak bu defa da Yezîd b. Muâviye'yi savunmaya başlamışlar, bu konuda daha da ileri giderek, gerek Şeyh Adî b. Müsâfir ve gerekse Yezîd b. Muâviye hakkında aşırı görüşler yaymaya başlamışlardır. Böylece, başlangıçta tamamen sunni bir anlayışa dayalı bu hareket, kurucusunun ölümünden kısa bir süre sonra taraftarlarından bir kısmının sapık bir görünüm kazanması ile hem Şeyh Adî'yi hem de Yezîdî insan üstü varlıklar olarak kabul etmişlerdir. İşte zaten bundan dolayı da bu topluluğa Yezîdî adı verilmiştir (27).

Yezîdîler, kendilerinin hernekadar Yezîd b. Muâviye'den geldiklerini savunurlarsa da, Halife Yezîd b. Muâviye (ö.683)'nin Yezîdîlikte oynadığı rol bilinmemektedir. Yezîdîlere göre Yezîd, Yezîdîliğin gerçek kurucusu değil, Adem'in tek oğlu olan Şehit b. Cerra (28) tarafından çoğalan kendine has fırkanın onarıcısı ve canlandırıcısıdır. Yezîd, tenâsuh yolu ile her zamah dünya'ya dönecek olan Şeyh Adî'dir. Şeyh Adî'nin Tanrı tarafından Suriye'den Lâleşe gönderildiği kutsal kitaplarında anlatılırken Yezîd adının anıldığı görülür (29).

(22) Yezîd b. Muâviye'nin doğum yılı tam olarak bilinmeyip tahminen 642-648 yılları arasında doğduğu söylenir. Hayatı hakkında bkz. Yıldız (H.D), Yezîd b. Muâviye, İA, Cüz. 141, s. 411-413.

(23) Başka bir rivayette göre de Şeyh Adî 463-555 /1070-1160 tarihleri arasında yaşamıştır.

(24) Şeyh Adî hakkında Bkz., Vefâyâtul-'Ayân, Beyrut, 1977, c.3, s.415.

(25) İbn Teymiye, Mecmua er-Resâil el-Kübrâ, Kahire, 1905,c.1, s.262-319; Yezîdîlere göre Şeyh Adî için bkz. Siouffi (N), Notice sur le Cheikh Adî et la Secte des Yézîdis, JA, 1885, c. 5, s. 78-100.

(26) Abbâs el-Azzâvî, Târih el-Yezîdiyye ve Aslu Akîdetihinn, Bağdat, 1935,s.46;Lescot (R),Enquête sur les Yézîdis de Syrie et de Djabel Sincar, Beyrut, 1938, s.34 ve 102.

(27) Lescot (R), a.g.e., s.20.

(28) Bkz., İnfira, İnsanın Yaratılışı, s.62.

(29) Mushaf-ı Reş (Kara kitap), ayet, 15.

Rus bilgini Samenow da Emevîlerin son halifesi II. Mervan (744-750)'ın annesinin Kürt bir cariye olduğunu, halife oluncaya kadar da el-Cezîre, Musul, Ermeniye, Azerbeycan ve Kürt kabileleri üzerine vali olduğunu söyleyerek, Yezîdîlerin dini fikirlerini Emevîlerle II. Mervan'ın selefi olan I. Yezîd'e bağlamak için ellerinde delil olduğunu ileri sürer (30).

3. Kurucusu: Şeyh Adî b. Müsâfir (465/1072-557/1162)

Yezîdîler tarafından türbesi hac yeri olarak kabul edilen ve Yezîdîlik inancının kurucusu olarak bilinen Şeyh Adî b. Müsâfir hakkında elimizde yeterince bilgi yoktur. Buna rağmen biz, elimizdeki belgelerin ışığı altında Şeyh Adî'nin doğumu; gençliği, yetiştiği ortam, görüşleri, kurduğu tarikat, ölümünden sonra bu tarikatın ne durum aldığı ve mezarının Yezîdîler tarafından nasıl bir hac yeri haline getirildiği konularını belirtmeye çalışacağız.

Adî'nin doğumu ilginçtir. Söylenildiğine göre tasavvufa meyilli iyi bir müslüman olan babası Müsâfir, Şam'ın Baalbek nahiyesinin Beytifâr (31) köyünde yaşamını sürdürürken, bir gün annesine haber vermeden evden çıkarak bir ormana gider ve orada 30 yıl kadar yalnız yaşar. Sonra bir gece rüya görür. Bu rüyada birisi ona şöyle der: "Bu ormandan çık evine dön, hanımınla ilişkide bulun. Cenâb-u Allah sana şöhreti her tarafa yayılacak, fazileti Doğu'da ve Batıda duyulacak bir (veli) çocuk verecektir." Bunun üzerine babası Müsâfir evine döner. Ancak 30 yıldan beri nerede olduğunu haber vermeksizin evini terk ettiğinden, annesi eve kabul etmek istemez ve ona: "Şu minareye çıkıp herkese evine döndüğünü haber vermedikçe seni eve kabul etmem", der. Çaresiz kalan Müsâfir, hanımının dediğini yapmak mecburiyetinde kalır. Minareye çıkarak: "Ey halk, ben Müsâfir, evime döndüm. Eşimle yeniden birleşmekle emrolundum. Bu gece kim eşi ile birleşirse velî bir çocuk sahibi olacaktır", der. Bundan sonra o gece sonradan velî mertebesine ulaşacak 313 çocuk doğar. Şeyh Adî de bu çocuklardan biridir (32).

Adî'nin çocukluğu burada ve sonra da Şam dolaylarında geçer. 30 yaşlarına geldiğinde Adî, "hiçbir velînin kendi çevresinde kıymeti ve fazîletinin fazla takdir edilmediğini", kendi üzerindeki ilgisizlikten anlayarak, o devirde âlim ve fazîletli kişilerin bulunduğu yer, bilim çevresi Bağdad'a gider. Burada sûfî halkasına karışarak Abülkâdir Cîli, Abdülkâdir Şehrîzûri, Ebu'l-Vefâ Hulvânî, Abdülkâdir Sühreverdî (ö. 563/1168), Hücetü'l-

(30) Samenow (A.A.), Küçük Asya Yezîdîlerinin Şeytana Tapmaları, DFİFM, 1931, c.5, sayı 20,s.40. 11. Mervân'ın hayatı hakkında bkz. Işıltan (F), Mervân b. Muhammed, İA, c.7, s. 778-780.

(31) Bu kelime Beyt el-Fâr şeklinde olup burada birlikte yazılmıştır.

(32) Abbâs el-Azzâvî, a.g.e., s. 29-30.

(33) Gazâlinin mektupları Beyazıt Kütüphanesi 3750 sayılı kitap içerisindedir. Naklen Mehmed Şerafeddin, a.g.e., s.35 ve Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s.228

İslâm Ebû Hamîd el-Gazâlî (ö. 1111) ile mektuplaşmaları (33). Gazâlî'nin iki kardeşi. Kürdistan'da birçok taraftarı olan ve Kâdiriyye tarikatını kuran Abdülkâdir Geylânî (1078-1166). Ukeyl el-Membicî gibi ünlü kişilerle tanışır. Burada Hammâd ed-Dabbâs ve Hamîd el-Endülüsi'den dersler alır (34). Ancak bu çevre de, onu tatmin etmez. Nefsi ıslah etmek ve sükûneti tatmak için buradan ayrılarak 1130 yıllarında Musul'un Doğusunda bulunan ve bugün Şeyhan nahiyesine bağlı köyleri oluşturan, eski kitaplarda Hakkâri ismi verilen Lâleş (Leyluş)'e gider. (Şeyh Adî'nin Şamdan Lâleş'e gelişi. Yezîdîlerin kutsal kitabı Mushaf-ı Reş "Kara Kitap"ın 15. âyetinde geçer). Tek başına dağlardaki mağaralarda ve ıssız yerlerde uzun bir süre nefisini ıslah etmek üzere çile doldurur. Bu sırada böcekler, haşerât ve vahşi hayvanlarla dostluk kurarak birlikte yaşar(35). Sonunda Lâleş'de bir zaviye kurar, birçok Şeyh'e nasip olmayan bir mertebeye ulaşarak hırka giyer, Şeyh olarak şöhret bulur. Bundan sonra zühtü ve sülûkunda kendisine tâbi olmalar başlar. İrşâdından dolayı şöhreti artarak her taraftan ziyaretine gelinmeye başlanır. Zamanındaki bütün Şeyhler onun büyüklüğünü kabul eder ve birçok velî ona öğrencilik yapar "icâzet" alır(36). Erbil Atabey'i Muzafferiddin onu Musulda görmüş, hakkında iyi intibalar edinmiştir. Onun "orta boylu, esmer tenli, çok iyi şeyler söyleyen bir kimse olduğunu söyler(37). Abdülkâdir el-Geylânî de Şeyh Adî hakkında, Tavsif-i Âti adlı eserinde: "Peygamberlik mertebesine çalışarak yükselmek mümkün olsaydı, şüphesiz bu mertebeye Şeyh Adî b. müsafir ulaşırdı (38)" der.

Şeyh Adî'nin inancı, düşünceleri ve uyguladıkları bize kadar gelen şu dört eserin sayesinde bilinmektedir. Bunlar:

1. İ'tikâdu Ehl-i Sünnet ve'l Cemaât (Ehli Sünnet İnancı).
2. Kitâbu Fihî Zikri Âdâbu'n-Nefs (Nefsi Terbiye Kitabı).
3. Vesâya eş-Şeyh Adî b. Müsâfir ile'l-Halife (Halifeye Nasihatları).
4. Vesâya li Mürîdihî Kâ'id ve li Sâ'ir el-Mürîdîn (Mürîdi Kâ'id ve diğer Mürîdlere Vasiyeti) (39).

---

(34) Soy kütüğü için bkz. Frank (R), Kitâbu Menâkıb eş-Şeyh Adî, s.82, Naklen Lescot (R), a.g.e., s. 277.

(35) Mustafa Nuri, a.g.e., s.76.

(36) Kalâid el-Cevâhir, s. 85-88 ve Behçet el-Esrâr, s. 150. Naklen Abbâs el-Azzâvî, a.g.c.,s.30-31; Ahmet Timur Paşa, a.g.e., s. 32; Tercime es-Süryâniyye, s.26; Mehmed Şerafeddin, a.g.e.,s.3.

(37) Şeyh Adî'nin çağdaşı Ebu el-Berekât (1165-1239) tarafından yazılan ve bugün kaybolan Erbil Tarihinde geçen bu haber, İbn Hallikân (1211-1282) tarafından nakledilmiştir. Bkz. Vefâyât el-Ayân., Beyrut, 1977,c.3,s.415-416. İngilizceye tercümesi için, bkz.,de Slane, The Biographical Dictionary,c.2,s.197; Fransızcaya tercümesi için bkz. Siouffi (N), Notice Sur le Cheikh Adi et la Secte des Yézidis, JA,c.5,1885,s.78-79 ve Menant (J), les Yézidis, Paris, 1892. s. 226-227.

(38) Naklen Nau (F), Recueil de Textes et de Documents sur les Yézidis, ROC, C.20,1915-1917, s.76;Lescot (R). a.g.e., s.23; Abbâs el-Azzavî, a.g.e.,s.32.

(39) 1911 yılına kadar hiçbir yerde yayınlanmayan bu eserlerin bir özeti Şeyh Adî hakkında doktora tezi hazırlayan Rodolf Frank yapmıştır. Bkz. Scheikh Adî, der große Heilige der Yezidis, Türk Bibl.c.XIV, Berlin, 1911, s. 10-28.

✂ Kbyu bir sunnî (Şâfîî) sûfî olan Şeyh Adî: "İyi müslümanlarda kusur olmaz" diyerek muridlerinden ciddi bir kültür istemekte ve şöyle demektedir:

"Fiilsiz söz ile yitinen Allah'tan ayrılır.

Fıkıhsız takva ile yetinen dinden çıkar.

Allah korkusundan yoksun olarak fıkıhla yetinen, Allah ile alay eder.

Görevlerini yapan kişi, işte bu kurtulur (40)".

Şeyh Adî "Şeyh ve Öğrenci, Şeyh ve Mürîd, Pîr ve Şâhid" arasındaki bağları belirten ilk mutasavvıflardan biridir. Ona göre:

Şeyh: "Varlığı ile seni birleştiren,

Yokluğu ile seni koruyan,

Ahlâkı ile seni terbiye eden,

Yolları ile seni eğiten,

Nûru ile seni aydınlatan"dır.

Mürîd:"Neşe ve sevimliliği ile fakirlere ışık tutan; nezâketi, dünyaya ilgisizliği, iyi davranışları ve herşeyde alçak gönüllülüğü ile sûfîlerle; uysallığı ile Evliyalarla; Sukûneti ile Marifet Ehliyle ve Tevhid ile makam sahipleriyle olan (41)"dır.

Ölümünden sonra mürîdlerinden biri (42) tarafından yazılan ve menkıbelerini içeren "Kitâbu Menâkıb eş-Şeyh Adî" adlı eseri, doktora yaptığı sırada R. Frank tarafından tezinde incelenmiştir. Buna göre Şeyhin kerâmetslerinden bazıları şunlardır:

"Vahşi hayvanlara ve yılanlara emrettiği; kendisi ile konuşan kişinin kafasındaki düşüncelerini okuyabildiği; kurak topraklardan pınarlar fışkırtıp onu verimli hale getirdiği; bir gün hizmetçisinin göğsüne elini koyarak ona ezbere Kur'an öğrettiği; daha sonra aynı kişiyi Okyanusun altıncı adası (?)'na götürdüğü; mürîdlerinin rüyalarını yorumlayabildiği ve kaybolmuş kişileri aynada gösterebildiği; körlerin gözlerini açtığı; istediği zaman ortadan kaybolabildiği ve mesafeleri kısaltabildiği; bir defasında bir hayvanın ezdiği bir Kürd'ü yeniden dirilttiği; tek bir sözü ile dağların yerini değiştirebildiği; kaybolan kişilerin çok gizli düşüncelerinden ve işlerinden haberdar olduğu; kendini ve bütün mürîdlerini koruyan bir imtiyaz beratını Allah'dan aldığı; bir ışığın onu havalara götürdüğü; Tripoli'de Franklar tarafından hapsedilen mürîdlerinden birini mucizevî bir şekilde kurtararak bir geceden az bir zamanda Nusaybin'e götürdüğü; büyülu kelimeler bildiği bunlar sayesinde kapıları açabildiği; nehir yataklarını değiştirdiği ve nihayet uzakta olup biteni görebilme yeteneğine sahip olduğu (43)".

---

(40) Thomas Bois, Les Yézidis, s.210.

(41) İbid, aynı yer; Abbâs el-Azzavî a.g.e.,s.33.

(42) Krş. Frank (R), a.g.e.,s.82-83.

(43) Yukarıda anlatılan sıraya göre bu menkıbeler için bu tezin: s.26,57,58 ve 80,59,60,61,62,63 ve 68,65,66,69,74,77 ve 79 sayfalarına bakınız. Naklen Lescot (R), a.g.e.,s.28,n.1.

Görüldüğü gibi Şeyh Âdî yeni bir akîde icad etmemiştir. İnancı, Ehl-i Sünnet inancı idi. Bunu ilk önce İbn Teymiye Risalesinde belirttiği, bundan çok sonra Dr. Rudolf Frank'ın Berlin'deki Türk Kütüphanesinde bulunduğu Şeyh Âdî'nin "İ'tikâdu Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat adlı kendi Risâlesinden öğreniyoruz. Buna göre Şeyh Âdî: "Dünyada ilâhi irade dışında hiçbir hadisenin olmadığına; imanın artıp eksilmediğine.; Ehl-i Sünnet'in Fırka-i Nâciye olduğuna; Şî'a'ya çatarak Muaviye b. Ebî Süfyan tarafını tuttuğunu ve onu savunduğunu; Ehl-i Sünnet'e ters düşen Bid'at Ehline hücum ederek kendini hadisçi saydığını; Mu'tezileyi dalâletle suçladığını; Cennet, Cehennem ve ahiret aleminden söz ettiğini görmekteyiz.(44)

Şeyh Âdî yukarıda saydığımız ikinci eseri "Nefis Terbiyesi Risâlesinde"; İddianın bilgi nurunu söndürdüğünü söyleyerek iyi kimselere Kur'ân-ı Kerim'i okumayı ve kötülüklerden kaçınmanın gerekliliği gibi on haslete dikkat etmelerini teşvik eder.

Üçüncü eseri "Halifeye Nasihatları" nda: Ameli ve sulûku ile şer'î emirler arasında uygunluk olmayan ve nehiylerden kaçınmayıp da kendisinde kerâmet beliren kimselerden uzaklaşmayı tavsiye ederek, kendisinden küçük bir bid'at sâdır olan kimseye kolaylık göstermeyi kabul etmez.

"Kâ'id isimli birine hitaben şöyle der: Ey Kâ'id. Sana tavsiyem, Şer' î hükümleri gözönünde tutman ve ona sarılıp aşırı gitmemendir. Takvaya sarıl, dünya peşinde koşanlardan uzak dur", tavsiyesinde bulunarak "açlık zühtün anahtarı ve kalbin cilâsıdır", der (45). Mehmed Şerafeddin de Dr. R. Frank' dan naklen: "Şeyh Âdî'nin tasavvufunun, Gazâlî'nin yoluna çok yakın olduğunu" söyler (46).

Yukarıda görüşlerinin bir özetini verdiğimiz Şeyh Âdî, adından dolayı Adeviyye veya Sohbetiyye denilen bir Sûfî tarîkâtının da kurucusudur. 1160 veya 1162 yılında 90 yaşlarında ölen Şeyh, Lâleş'de kendi yaptırdığı zâviyesine gömülür. Ölümünden sonra Adeviyye tarîkâtı, Şeyhleri ve Mürîdleri birbirine bağlayan karşılıklı görevler, çok sıkı bir hiyerarşinin ortaya çıkmasını kolaylaştırırsa da, taraftarlarının çoğalması bir takım yeni kurallar, teşkilatını içinden çıkılmaz hale sürükler. Böylece her Mürîd sıkı sıkıya bağlandığı bazı üstün kişileri tanımaya mecbur olur. Varlık sistemini kaybetmesine rağmen bugünkü Yezîdî sisteminde devam eden dini görevler, tarîkâta yaşayan birçok kalıntılar olduğu söylenir.

Şeyh'den sonra, Adevîler, birbirlerine düşman iki gruba bölünürler. Biri azınlıkta olan ve İslâm Şeriatına bağlı unsurları içine alan grup; diğeri Şeyh ve onu takip edenler için aşırı gayretleri ile yolunu şaşırışmaları birleştiren grup. Metinlerin kapalı bir şekilde bahsettiği bu iki eyilimlerin çarpışmasını ilk defa M.A. Guidi (47) ortaya çıkarır İki grup arasındaki bu

---

(44) Bkz. İbn Teymiye, Mecmua er-Resâil el-Kübrâ, c.1,s.262-317; Mehmet Şerafeddin, a.g.e.,s.4.

(45) Mehmed Şerafeddin, a.g.e.,s.4-5; Abbâs el-Azzâvî, a.g.e.,s.34-35; Lescot (R), a.g.e.,s.25-28.

(46) Mehmed Şerafeddin, a.g.e.,s.5.

(47) Origine dei Yezid e storia religiosa dell'İslam e del dualisma, ROS, 1932, s.265-300.

çekişme ve çatışma yüz yıl devam eder. Sonunda Şeyhân civarında asırların zaferi ve Yezîdîliğin ortaya çıkması ile son bulur (48).

Sincar dağlarında türbesi civarında ve Güneydoğu Anadolu'da Şeyh'in dağlı Kürtleri Şîîlerin. Muâviye'yi ve oğlu Yezîd'i lânetlemelerinden kurtarmak ve savunmak yolunda vazalarında aşırılık doğarak. Şeyh'e ve Yezîd'e kutsîlik ve insanüstü bir kuvvet atfederler (49). Böylece Şeyh Adî. câhil halkı irşâd edip Şîîliğin aşırı saldırılarından kurtarmak sterken. onlar bu ölçüyü kaçırıp bu aşırılıkların içine düşerek taraftarları arasında Râfizî Yezîdî mezhebinin ortaya çıktığı söylenir (50).

Menşelerinde belirtildiği gibi Şeyh Adî'nin ölümünden çok sonra yerine geçen yeğenin torunu Şeyh Hasan b. Adî b Adî b. Berekât b. Ebi'l Berekât (ö.1254) zamanında Şîîlerin Yezîd b. Muâviye'ye saldırmaları üzerine Şeyh Adî b. Müsâfir'e bağlanan taraftarlarının bir kısmı sunnî anlayışı kötüye kullanarak bu defa da Yezîd b. Muâviye hakkında aşırı görüşler ileri sürdükleri görülür. Bunlar: "Şeyh Adî'nin kendilerine rızık verdiği; Allah ile birlikte oturup soğan ekme yediği; kendilerine tabii olanlardan beş vakit namazı kaldırdığı; zinayı helâl saydığı; öldükten sonra Allah'ın onu yanına aldığı; Şeyhin çocuğu olmadığından kapıcısı Hasan el-Bevvâb'ın sırtına sırtına dayayarak neslini ona bağışladığı ve kendi zürriyetinin Hasan'a geçtiği; bundan dolayı Hasan'ın neslinden olan erkeklere kendi kızlarını teklif etmeyi Allah'ın bir emri olduğu(51); Şeyh Adî'yi ve müridlerini Allah'ın göğe çağırdığını. Şeyh'in iki müridi ile beraber çıktığını. Allah'ın yanında atların yemesi için gereken samanın bulunmadığını; Şeyh'in bu müridlerinden birine çiftliğine giderek saman ve benzeri şeylerden atlarına getirmesi için emir verdiğini; getirirken geldiği yerlere bu samandan döküldüğü ve bunun zamanımıza kadar gökte bir işaret olarak kaldığını; bu yolun "saman yolu" diye bilindiğini (52); Şeyh Adî'nin birgün Kâbeyi haccetmek üzere zaviyesinden çıkıp Mekke'ye doğru biraz yol aldıktan sonra geriye dönerek Müridlerine. bu yolculuğunda Melek Tâvûs'a ulaştığını. kendisi ve cemaatından oruç. namaz. hac. zekât ve diğer dini emirleri kaldırdığını. yaltız Melek Tâvûs'a imân ve itaat etmenin cennete girmeye vesile olacağını (53) söylemiş olduğunu iddia etmeleri gibi.

Musul âlimlerinden Hayyadzâde Muhammed b. Ahmet ez-Zûhra. 1875'de yazdığı "el-

---

(48) O zaman yöresel tesirlerden uzak olan Adeviyye bütün yakınoğuya İran. Suriye ve Mısır'a yayılırsa da. bunu takiben önemini yitirir. Buna rağmen daha uzun süre yaşayarak XVI. asırda Şam'da ve Kahire'de de bazı taraftarları olduğu bilinir. Bu arada tarikatın uzak kolları aslından çabucak ayrılarak hayatlarını yaşamaya başlarlar. Bkz. Ahmet Timur Paşa. a.g.e.,s.39-40.

(49) İbn Teymiye, a.g.e.,s.300.

(50) Bu tarikâtın zamanla dağlı Kürtlerin katılması ile aslından ayrılarak Yezîdîlik şekline döndüğü de söylenir. Bkz. Menzel (Th), Adî b. Müsâfir, İA, c.I, s. 138

(51) Bkz. İnfira, Tarihte Yezîdîler, s. 15.

(52) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 25; Abdurazzâk el-Hasanî, a.g.c. s. 31.

(53) Mustafa Nuri, a.g.e.,s.52.

(54) Bu eserde M. Emin el-Kamerinin Meşrebü'l-Asfiya adlı Musul Tarihi, Umrişâde Leys Efendinin Behçetü'l-Murâd adlı Bağdat Târihi ile Molla Abdullah'ın Yezîdîler Risâlesinden nakiller olduğu söylenir. Bkz. Yörükhan (Y.Z) Müslümanlıkta Dini Tefrika, Ders Notları, Ankara, trs, s. 134,n.1.

Ferîdetü's-Seniyye fî Keşfi Akâidi's-Seniyye" adlı el yazma (54) eserinin Yezîdîlerden bahsedilen bölümünün son kısmında Yezîdîlerin bu gibi aşırı görüşlerine değinerek şöyle der: "Yezîd'in Ehl-i Bey'te küfretmesinden dolayı kendisine karşı çıkanların ayaklanmasından korktuğu sırada peşinden gidenler ve dinden dönen taraftarları şeytânî sevgiyi inanç edineyerek güneşe, taşlara ve ağaçlara, iyi şahıslar adı ile isimlendirdiklerine secde ettiklerini; bu toplumun nüfusu çok olup Sincar ve dolaylarında oturduklarını; bunların kendilerine mahsus tekkesi olduğu; Şeyh Adî'yi ziyaret etmeye niyet etmekle Allah'ı ziyaret etmeye niyet etmesinin aynı olduğu; kendisinden sonra insan şeklinde ve kendi suretinde bir şeytan'ın gelerek kendilerini doğru yoldan saptırmaya gayret ve teşvik edeceğini tenbih ederek, kesinlikle ona bağlanmalarını ve inanmalarını söyleyerek Abdülkâdir el-Geylânî ile birlikte Mekke'ye hacca gittiklerini; oraya vardıktan dört gün sonra Şeytan'ın şekli ve sureti Şeyh Adî'de zuhur ederek Lâleş'de ortaya çıkmak suretiyle müridlerini ve kendine bağlı olanlarını hayret ve şaşkınlık içerisinde bıraktığını" söyler (55). Şeytan ile Şeyh Adî arasında şekil, suret, hal, hareket ve yaratılıştaki bir fark ve üstünlük göremiyen müridleri ve sevenleri, Şeyhlerinin bu dönüşünün nasıl olduğunu sordukları zaman, onun şekline benzeyen Şeytan'ın yolculuk sırasında kendine vahiy indirip taraftarlarının üzerinden Şer'î emirlerin kaldırıldığını açıklar. Kendisinin de müridleri ile taraftarlarından, özellikle itaat ve hareketlerinden çok memnun olduğu için günahlarının bağışlanıp, bütün haramların ve şehvetlerin kendilerine mübah olduğunu, haclarının da kendi dağlarında, tavaflarının da onun ölümünden sonra mezarının etrafında yapmalarına izin verildiğini bildirir. Şeyh Fahr adında bir adama da birtakım ilmî tabirlerle konuları yazdırmak suretiyle Kitâb el-Cilve (Vahiy kitabı) adlı kitabı yazdırır. Bu fikirlerin Yezîdîler arasında kabul edildiğini görünce de, ömrünün sonuna yaklaştığını bir müddet kaybolması gerektiğini söyleyerek, Şeyh Fahr'ı kendilerine bir önder olarak kabul etmelerini, kendisinden sonra başka biri ortaya çıkarak kendisinin Şeyh Adî olduğunu ve bu fikirlerin bâtil olduğunu iddia edecek olursa, onu kabul etmemelerini ve onun Şeytandan başka biri olamayacağını, kesinlikle kabul edilmeyip cezalandırılmasını söyleyerek önlerinden kaybolur.

Abdülkâdir el-Geylânî ile birlikte hicaza yolculuk yapan Şeyh Adî, hac görevini yerine getirdikten sonra Medine'de dört yıl Hz. Peygambere komşuluk yapar. Lâleş'e döndüğü zaman taraftarlarının doğru yoldan dönerek Şeytan'a ibadet ettiklerini görünce son derece üzülür. Müridlerini toplayarak vaaz ve nasîhatta bulunursa da, artık müridleri ve taraftarları kendisine inanmamakta ısrar ederler. Bu da yetmiyormuş gibi, Şeytan olduğu zannı ile tekeden dağ eteğine kadar kovalarlar (56).

Şeyh Adî'nin bütün bu iyi niyetine karşılık müridlerinden ve taraftarlarından bu şekilde karşılık görmesi, bu kadar öğrettiği dini bilgiler, vaaz ve nasihat ile irşâd ettiği toplumunun doğru yoldan sapıtmalarına çok üzüldüğünden huzur ve rahatını, yeme ve

(55) Mustafa Nuri, a.g.e.,s.55.

(56) Tercüme es-Süryâniyye...,s.26; Abbâs el-Azzâvî, a.g.e.,s.158.

içmesini bırakarak ölmek ister. Tam öleceği sırada. Şeytan tekrar ortaya çıkarak onlara: "Bu kovduğunuz kişi Şeytan olmayıp, gerçekten tapınmaya lâyık olan Şeyhiniz Adî'dir" diyerek güya üzüntüsünden yüzüne gözüne toprak saçarak ağlar. Bu olaydan sonra ölen Şeyh Adî'nin cesedi zaviyesine gömülür. Burası yukarıda geçen tarifler çerçevesinde "Kâbe'den daha üstün, secde edilen bir yer" olmak üzere ibadethane haline getirmelerini sağlamış olduğu söylenir" der (57).

Yukarıdan beri anlatılan bu olay akıl ve mantık dışı olmasına rağmen, bugün Yezîdîler arasında ağızdan ağıza da anlatılmaktadır. Şeyh Adî'ye Hacca gidiş sırasında: "Şeytan benim suretime girerek sizi doğru yoldan saptırmaya çalışacaktır, kesinlikle inanmayınız" tarzında isnat olunan kerâmet de, birçok yönden yine mantık dışı ve imkânsızdır. Ancak hacca gidip uzun bir süre orada kalan Şeyh Adî b. Müsâfir olmadığı; bunun Adî b. Sahr olduğu; bu Şeyh, ya Hicaz'dan kesin olarak dönmemiş veyahut dönüşünde bazı Hıristiyan rahipleri tarafından o bölgede Yezîdî mezhebi icâd edilerek Müslümanların bâtil yollara sapmalarına sebep olduğunu görünce, evini barkını terkedip gittiği de söylenerek, Yezîdîlerin Kâbe edindikleri tekke içerisindeki birçok mezarlar yanında bu Şeyh Adî b. Sahr'ın mezarının olmadığına dikkati çekilir (58).

Bu durum karşısında, yani, İslâm dini esaslarını ortadan kaldırırları Müslümanlar tarafından duyulunca, 1414 yılında komşu bölgelerden kıskıtılan Sunnî Kürtler, Yezîdîlerin oturdukları yerleri basarak, taraftarlarından birçoğunu öldürüp, Lâleş'teki Şeyh Adî'nin mezarını da tahrip ederek, kemiklerini yakarlar (59).

Şeyh Adî'ye Yezîdîler tarafından bu şekilde sahip çıkılması, doğan güçlükleri ortadan kaldırmak için, özellikle Müslüman Kelâm Ulemasının, başka bir Adî'nin varlığını kabul etmeyi gerekli gördüğü de söylenir (60). Bu konuda Mustafa Nuri Edî adında bir Nastûrî keşişinden bahseder. Söylendiğine göre bu keşiş İslâmiyeti kabul ederek, Lâleş manastırında Müslümanlıkla Nastûrîliği telif eden yeni bir dinin kurucusu olarak ortaya çıkar. Edî, Tayrahiti Kürt kabilesinden ve Elkoş (Ayn Sifnî) manastırı çobanın oğlu olup, baş keşişin Kudüs'ü ziyaretinden dolayı, orada bulunmayışından yararlanıp, manastırı keşişlerin elinden alarak tekkeye çevirir ve sonra da "Kitâb el-Cilve ve Mushaf-ı Reş" adlı kitapları yazarak Yezîdî mezhebini kurmakla müslümanları da sapıklığa sürükler (61). Edî, hacdan dönen baş keşişin şikayeti üzerine o sırada Cengiz Han'ın yeğeni Tûman'ın kumandasında Horasanda bulunan Moğollar tarafından 1224 de idam edilirse de, oğlu, manastırı tekrar ele geçirerek babasının başlattığı hareketi devam ettirir (62). Bu olay Nastûrî keşişlerinden

---

(57) Tercüme es-Süryâniyye, s.26; Mustafa Nuri, a.g.e,s.55-58; Abbâs el-Azzâvî,a.g.e,s.158.

(58) Mustafa Nuri, a.g.e.,s.61.

(59) Bu olaya ve sebebine "Tarihte Yezîdîler'de geniş yer verildiği için burada tekrar ele almayı gereksiz görüyoruz. Bkz. İnfira, s.15.

(60) Menzel (Th), Adî b. Müsâfir, İA, c.1, s.138.

(61) Mustafa Nuri, a.g.e.,s. 64.

(62) Nau (F), a.g.e.,s.192-195.

Râmîşâ tarafından 1452 yılına ait Süryânî vesikasına dayandırılarak Edî isminde bir Kürdün hayat ve eserini tasvir ederek, bu şahsı mezhebin kurucusu olarak gösterir ise de, Edî'nin Yezîdîlikle ilgisinin tesadüfi olduğu da sanılır (63). Râmîşo'nun bir çağdaşı olan Erbil baş keşişi İşâ'yâp Mar Mkaddem da manastırın baş keşişinin öğrencisi olan Edî adındaki bir inüslüman tarafından ele geçirildiğini (64); bu şahsın ölümünden sonra en büyük mihrâbının olduğu yere gömülmesini vasiyet ettiği; vasiyetinin yerine getirilerek her sene onun kabirini haccettikleri; ismini de değiştirerek Edî'yi Adî'ye çevirdiklerini de söyler (65).

Şeyh Adî b. Müsafir'in nesebi Hakem b. Mervan'a, tarikât ve hırka silsilesi Ebu Saîd Harraz'a ve onun vasıtası ile II. Ömer'e dayandırılır. Gerek nesebi ve gerekse tarikât ve hırka silsilesi ile ilgili rivayetlerin tamamıyla asılsız olduğunu ifade eden İbn Teymiye, Şeyh Adî ve ona tabi olanların İslâm'a bağlı takva sahibi ve saliki kişiler olduğunu belirtir (66).

Yukarıdan beri gerek İslâm ve gerekse Yezîdîliğe göre bahsedilen Şeyh Adî'nin hayatını burada noktalarken, konuyu bitirmeden Şeyh Adî'nin soyu ve nesli konusuna da değinmek istiyoruz.

Soy kütüğünde de görüldüğü gibi (67) Şeyh Adî, Emevilerden Mervan II'nin soyundan Müsâfir'in oğludur. Yezîdîlere göre Şeyh Adî'nin dört kardeşi vardır. Bunlar Şeyh Ebubekir, Şeyh Abdülkâdir, Şeyh İsmail ve Şeyh Abdülâziz'dir (68). Şeyh Adî de dahil olmak üzere bunların hiçbirisi evlenmemişlerdir. Fakat Şeyh Adî, Şeyh Abdülâziz'e bir erkek çocuk yaratır. Yezîdîleri yöneten birinci derecede din adamları "Emîrler-Mîrler" bunun soyundan gelir" derlerse de aslında Şeyh Adî b. Müsâfir'in Sahr adında bir erkek kardeşi vardır. Kendisinin çocuğu olmamış, soyu bu kardeşinin soyundan türemiştir. Sahr'ın da Sahr Ebu' l- Berekât adında bir oğlu olmuştur. Bu oğlandan Musa ve Adî b. Ebi' l- Berekât adında iki oğlu olmuştur. Musa'nın soyu Mısırda sunî olarak devam etmektedir. Adî b. Ebi' al-Berekât'ın da Hasan İbn Adî ve Şerafeddin adında iki oğlu olmuştur. Bugünkü Yezîdîlerin din adamlarının soyu Hasan b. Adî'den gelmektedirler.

Hasan b. Adî'nin oğlu Ebubekir'in soyundan gelenlere KATANÎ sülalesi denmekte ve bu sülaleden din adamlarının en yüksek sınıfına sahip "Emirler-Mîrler" gelmektedir. Şeyh Hasan b. Adî'nin diğer oğlu Şemseddin'in soyundan gelenlere de ŞEMSANİLER denmekte, bu sülaleden de din adamlarından "Şeyhler" gelmektedir. Hasan b. Adî'nin diğer oğlu Şerafeddin'in torunu Alaaddin'den gelenlere de ADANÎ sülalesi denmekte, bu sülaleden de

(63) Bu Süryânî eser, F. Nau tarafından aslı ile birlikte Fransızcaya: "Recueil de Textes et de Documents sur les Yézidis. ROC, 1915-1917, c. 20, s. 172-242" çevrildi. Bu çeviride bu olayın hikayesi için bakınız, s. 187-198.

(64) İbid, s. 190, n.4.

(65) Krş. Ahmet Timur Paşa, a.g.e.,s.31.

(66) Bkz. İbn Teymiye, Mecmûu Fetâvâ, Riyad, 1381 (1962), C.3,s. 254 ve C.11,s.103.

(67) Bkz., Emeviler, Şeyh Adî ve Yezîdî Din Adamları'nın Geldikleri Aileler, İnfira, s.99.

(68) Bu konuda bkz., Siouffi (N), a.g.e., s. 83; Nau (F), a.g.e.s. 246-248.

din adamlarından "Fakîrler ve Peşimâmlar" gelmektedir. Yine bu sülaleden Alaaddin'in torunlarından Pîr Hasin Maman soyundan da din adamlarından diğeri bir sınıf olan "Pîrler" gelmektedir. Bu gün Yezîdîleri yöneten dört sülaleden gelenlerdir. Bunlar üstünlük derecesine göre Emîrler, Şeyhler, Pîrler, Fakîrler ve Peşimâmlardır (69).

4- Irkları

Yezîdîlerin asıllarının Arap olduğu, vaktiyle Şam'dan Hakkâri dolaylarına, Sincar'a göç ettikleri; zamanla şehirlerle, maddî çevrelerle komşuluk ilişkileri kurmakla dillerinin de değiştiği, Kürtçe'ye dönüştüğü iddia edilmektedir. Buna rağmen Şeyh Adî b. Müsâfir'in ikinci seyahatinde Lâleş bölgesine gelişi ile aslen Arap olan Şeyhân Nahiyesi ve etrafındaki insanlara ilim öğretmek ve irşad etmek için "Laleş'de Zâviyesi"ni kurarak orada kalmayı tercih ettiği akla daha uygun gelmektedir.

Asıllarının arap oldukları ile ilgili olan görüşlerin reddedilmemesi gerektiği konusunda Şeyhân'a bağlı Mezûrî kasabasında oturanlarının asıllarının vaktiyle Arabistan'dan göçerek buralara gelip yerleşen Mudar kabilesinden oldukları, halen de Arapça konuştukları söylenmektedir (70).

Eskiden olduğu gibi bugün de Yezîdîlerin komşu Kürt kabileleri ile mutlak olarak hiçbir yönleri ve hiçbir sıhriyetleri yok ise de tamamıyla Kürtlere benzerler. Hatta kabileler arasında iki farklı tipte oldukları görülür. Bunlardan birinin Suriye'de Arap dilinin hakim olduğu çevrede oturduğu, özel olarak uzatılmış bir saç ve sakalı ile Âsur-Sâmi ırkından; diğeri ise daha çok İndo-Germanik ırkından olduğu söylenir (71). Bugün Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Yezîdîler içerisinde de bazılarının saçlarını uzatmaları; dudaklarını, kaşlarını örten, burun deliklerinden ve kulaklarından çıkan kılları kesmediklerinden dolayı Türkler tarafından onlara "Kıllı Kürt" lakabı verildiğini de görmekteyiz.

Vücut yapısı bakımından da Yezîdîler orta boylu, esmer, yakışıklı ve kemikli olup kuvvetli bir vücut yapısına sahiptirler. Genellikle başları örtülü olan kadınların çok güzel ve yüz hatları çok muntazamdır.

5- Dilleri

Yezîdîlerin dili hemen hemen Farsçaya yakın bir dil olduğu söylenmekle beraber (72). Kürtçe'nin dört ana lehçesinden biri olan Kurmançî lehçesini konuştukları bilinmektedir (73). Farsça gibi Kürtçe de batı İran dillerinden olduğu halde menşei Farsça'dan ayrıdır (74). Bugün Güneydoğu Anadolu'nun değişik yörelerinde oturan Yezîdîlerin bazen birbirle-

(69) Bkz., İnfıra, Din Adamları, s. 93-97.

(70) Mustafa Nuru, Abede-i İblîs, İstanbul, 1910, s.80.

(71) Menzel (Th), Yezîdîler, İA, s. 416.

(72) Menzel (Th), Yezîdîler, İA, s. 417.

(73) Samenow (A.A), a.g.e.,s.17.

(74) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Minorski, Kürtler, İA, c.6, s. 1111-1112 ve Kürtler, Komal Yayınları, İst.,1977,s.41-45 (İslâm Ansiklopedisinden ayrı basım).

rini anlamakta güçlük çektiği söylenir ise de, biz bu farkı göremedik. Çünkü farklı inanca sahip olmaları sonunda Kürtlerden kesin şekilde ayrı bir grup teşkil ederek birbirleri ile olan ilişkilerini sıkı sıkıya sürdürmektedirler.

Suriye'dekilerin ve Irak'dakilerin Kürtçe'den başka Arapça da konuştukları bilindiği gibi, Türkiye'dekiler de Kürtçe yanında çok güzel de Türkçe konuşmaktadırlar. Kürtçeden başka bir dilde konuşmalarının sebebini bugün üç ayrı ülkede yaşayan Yezîdîlerin bu ülkelerdeki eğitim sistemlerinden kaynaklandığı kaçınılmaz bir gerçektir.

B- Tarihte Yezîdîler

Yezîdîler, Musul ve çevresinde gittikçe çoğalıp kuvvetlenerek Abbasîlerin son zamanlarında, Adeviyye veya Sohbetiyye adı ile çevrede siyasî olaylarda da rol oynamaya başladılar. Bunun üzerine bu râfîzî Yezîdî mezhebini sindirmek için birçok kez oturdukları yerlere baskınlar düzenlenir. Bunların ilki, Şeyh Adî'nin yeğeni olan ve kendisinden sonra da yerine geçerek Adeviyye tarikatını yöneten Adî ibn Ebî el-Berekât'ın susturulmasıdır. Adı geçen bu yezîdî Şeyhi, davranışlarında aşırı giderek yöredeki İsbâbran zâviyesini eline geçirir. Bu olay sırasında bazı Keşişler kaçarak Moğollara sığınır ve onlardan yardım isterler. Moğolların gönderdiği birlikler tarafından zâviye 1220 yılında geri alınarak Adî b. Ebî el-Berekât öldürülür (75).

Bu baskınların ikincisi, 1246 yılında Musul Valisi Bedreddin Lü'lü tarafından Şeyh Adî'nin kardeşi Ebu'l-Berekât'ın torunu Şeyh Ebu Muhammed Şemşeddin'e karşı yapılır. Adı geçen Şeyh hakkında kötü konuşan müslüman vâizi Yezîdîlerin öldürmeleri ve zaman zaman şehirleri yağmalamaları üzerine Yezîdî Şeyhi yakalattırılıp Vali tarafından Musul'da boğdurularak öldürülür (76). Bu durumu hazmedemiyen Yezîdîler, günden güne teşkilâtlanarak daha da önemli olayları protesto ettiklerinden 1254 yılında aynı Vali Bedreddin Lü'lü Sincâr'a ikinci defa saldırır. Bu saldırıda birçok Yezîdîyi ve Şeyhleri Hasan İbn Adî b. Ebî el-Berekât'ı esir alır. Bir kısım Yezîdîleri de öldürterek vücut parçalarını, Yezîdîlere karşı bir ibret olması için, Musul kapılarına astırır (77).

Selçuklu sultanı İzzeddin Keykâvus II.1256 yılında, Sultan Hanı muharebesinde Baycu'ya yenilince emirlerinden Ali Bahadır'ı doğuya Türkmenler, Kürtler ve Yezîdîlerden asker toplamaya gönderir. Şeyh Adî'nin torunlarından Şerafeddin Muhammed (78) Har-

(75) Guidi (M.A), Origine dei Yezidi, s. 415-416 ve 423-424. Naklen Lescot (R), a.g.e.s.34 ve 101-102.

(76) Abdurrezzâk el-Hasenî, el-Yezîdiyyûn...s.92-93.

(77) Abbâs el-Azzîvî, a.g.e. s. 46; Ahmet Timur Paşa, a.g.e.s. 102; Abdurrezzâk el-Hasenî, a.g.e. s.93.

(78) Raşîduddin, Histoire des Mongols de la Perse, Quatramère yayını, Paris, 1836, s. 329 ve 386; A. Timur Paşa, a.g.e.s.38-39

put'a, diğ er torunu Kürt reisi Ş erafeddin Ahmed de Malatya'ya hareket ederler. Fakat Malatya halkı Kılıç Aslan'a sadakat yemini yaptıklarından, İzzeddin Keykâvus'un 'adamlarını tanımazlar. Bu yüzden Malatya kuş atılır. Ş erafeddin Ahmed bu kuş atmada 300 adamını kaybedince geri çekilip bölgeyi istila ve tahrip ederek oradan Amid üzerine yürür ise de Meyyâfârikîn sahibi tarafından öldürülür. Ş eyhin diğ er torunu Ş erafeddin Muhammed de Kemah'a ilerlerken Moğ ol kumandanı Engürek Noyan'ın askerleri tarafından öldürülür (79). Bundan iki yıl sonra, 1259 yılında, Hulagü Han Musuldan geçerken bu olayı hatırlar ve Adevîleri itaat altına almak ister. Hakkâri ve Sincâr'a saldırarak oraları kana boyar, yağ ma eder ve ateş e verir.

Moğ ol düş manlığı karş ısında Yezîdî Ş eyhi Ş erafeddin'in oğ lu Zeyneddin, babasının taraftarlarını biraraya getirmeyi düşünmez. Bir Moğ ol kızı ile evlendiğ i söylenen amcası Fahreddin'i burada bırakarak Suriye'ye gider. 1275 yılına kadar durumda bir değ iş iklik olmaz. Bu tarihte Fahreddin, diğ er kardeşi Ş emseddin'in kendisine karş ı ayaklanması ile karşılaş ır. Baş aramayınca da 400 adamı ile buradan çıkar, gider. Bilinmeyen sebeplerden dolayı, bu sırada Fahreddin Mısır'a kaç ar. Moğ ollar tarafından takip edilerek 1277 yılında orada öldürülür (80). Fahreddin, Yezîdîlerin tarihinde bilinen son Ş eyh olur.

Bu tarihten sonra Yezîdîlerin Irak, Suriye ve Güneydoğ u Anadolu'ya yayılmaya başladığı görü lür. Önce Diyarbakır ve Siirt dolaylarına (81) dağ lık bölgelere yerleş irler. Buralarda bilhassa Moğ ollara karş ı mücadelede Adeviyye ve Sohbetiyye adı ile Türkmenlerle birlikte hareket ettikleri görü lür (82). Bu bölgede Karakoyunluların, Akkoyunluların, Safevîlerin ve sonunda da Osmanlıların hakim olmalarıyla sırası ile bu devletlerin yönetimi altına girerler.

Bundan sonra Yezîdîlerin Makrizî'nin Kitâb es-Sülûk li Marifeti Düvel el-Mülûk'ünde, 817/1414 yılı olaylarını anlatırken yeniden tarih sahnesine çıktıklarını görü yoruz (83). Bu yıllarda Yezîdîler Ş eyh Adî'ye saygıda aş ırı giderek onu yüceltirler, mezarını da kible olarak kabul ederler. Bütün Yezîdîler, dini ve siyasi bir birlik oluşturarak etrafında toplanıp taş kınıklara baş larlar. Örneğ in: "Ş eyh Adî'nin kendilerine rız k verdiğ ini; Allah ile beraber oturup soğ an ekmek yediğ ini; kendilerine tâbi olanlardan beş vakit namazı kaldırdığı nı; zinayı helâl saydığı nı; Ş eyh Adî öldüğü zaman Allah'ın onu yanına aldığı nı; Ş eyh Adî'nin çocuğ u olmadığı ndan kapıcısı Hasan el-Bevvâb'ın sırtını sırtına dayıyarak kendi zürriyetinin Hasan'a geçtiğ ini ve neslini ona bağı ş ladığı nı; ç ocuksuz ö len Ş eyh Adî'nin ölümünden sonra (1162) kendi nesli olmak üzere kapıcısı Hasan el-Bevvâb'ın

(79) Turan (0), Doğ u Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s. 229 ve Selç uklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s.487.

(80) Ahmet Timur Paş a, el-Yezîdîyye ve Menş e-i Nihletihim, Kahire, 1933, s. 39-40; Lescot (R), a.g.e., s. 104-105

(81) Şeref Han, Şerefname, Bağdad, 1953, s. 156.

(82) Turan (0), a.g.e. s.228.

(83) Makrizî, Kitâb es-Sülûk li Marifeti Düvel el-Mülûk. Kahire, 1972,C.IV/1,s.292-294.Dr.S.Abdulfettâh Asûr yay.

çocuk ve ailesine Yezîdîlerin olağanüstü bir saygı göstermeye başlamaları; hatta Hasan el-Bevvâb'ın neslinden olan erkeklere kendi kızlarını teklif etmeyi Allah'ın bir emri olarak kabul etmeleri... gibi davranışlar yüzünden. İran Şâfiî mezhebi fakihlerinden İzzeddin Yusuf el-Hilvânî'nin oğlu Celâleddin Muhammed, Yezîdîlerin bu tutum ve davranışlarına karşı koymak üzere harekete geçerek devlet adamlarını onlara karşı muharebeye çağırır. Bu çağrıya Şirâz Hükümdarı Emir Tevekkil el-Kürdî, Emir Şemseddin Muhammed el-Cerîd Kîlî ve Karakoyunlulardan İsfahan Valisi İskender b. Ömer Şeyh ile bu yöre halkının çoğu katılarak büyük bir kuvvetle Hakkâri bölgesine, Yezîdîlerin oturdukları yerlere, saldırırlar. Yezîdîlerin kutsal olarak kabul ettikleri Lâleştaki Şeyh Adî'nin türbesi yıkılır, mezarı açılır, kemikleri dışarı çıkarılır. O zaman Sohbetiyye adını verdikleri Yezîdîlerden bir grubun önünde yakılır. "İlâh olarak kabul ettiğiniz adamın kemikleri bakın nasıl yanıyor, bize mani olamıyor" denilerek Yezîdîler sindirilir. Sonradan baskı ortadan kalkınca Şeyh Adî'nin türbesi yeniden yapılarak aynı şekilde ibadete devam edilir (84)

Karakoyunlular zamanında Güneydoğu Anadolu Yezîdîlerinin, Karakoyunlu Kara Yusuf (1390-1420)'a bağlı olduklarını görüyoruz. Kara Yusuf, Yezîdî Mahmudî kabilesi Şeyhi Hasan Bey'e, kendilerine bağlılıklarından dolayı Van gölünün doğusunu verir (85). Şeyh Hasan, Karakoyunlulara hizmete devam eder ve onları Hakkâri Valisi İzzeddin Şer'e karşı destekler. İzzeddin, Bitlis Valisinden yardım ister ve önemli bir miktar yardım gönderilir. Bu yardımlarla Yezîdîler üzerine saldırır ve onları bozguna uğratır. Bu savaşta Hasan Bey öldürülür. Yezîdîler bu olaydan sonra ancak Hasan Bey'in torunu İvez Bey sayesinde tekrar biraraya gelebilirler.

Karakoyunluların yıkılmasından sonra yerine geçen Akkoyunlular'a bağlanırlarsa da, bu sonuncularla ilişkilerinin iyi olmadığı anlaşılmaktadır (86).

XVI. Yüzyılın başında Safevî Devleti kurulunca (1501), Yezîdîler Osmanlılar ile Safevîler arasındaki hudud bölgede kalırlar. Hem Safevîler hem de Osmanlılar, bunların kendilerini desteklemelerini isterler. Yezîdîler Safevîleri gizli olarak desteklerlerse de, Osmanlılardan da ayrılmazlar.

Bu arada İvez Bey'in Safevîlerle arası, belkide dinî sebeplerden dolayı, açılır (87). Yerine geçen kardeşi Emîr Bey'in politikasında kararsızlığı yani bazen Safevîleri bazen de Osmanlıları desteklemesi, Osmanlı hükümdarı Sultan Süleyman'ın Tebriz Seferi (1535) sırasında yakalattırılarak öldürülmesine sebep olur. Yerine geçen oğlu Hasan Bey, önce Safevîlere bağlanır, sonra da 1550 yılında Osmanlılara bağlılığını bildirerek Vandaki Osmanlı Valisi ile birlikte Osmanlı Orduları içinde yer alır. Bu hareketi ile birlikte Osmanlı Orduları içinde yer alır. Bu hareketi ile Bâb-ı Âli'nin takdirlerine mazhar olarak ölünceye kadar her isteği yerine getirilir. İslâmiyeti kabul eden ve çok dindar olduğu söylenen bu

(84) Abbâs el-Azzâvî, a.g.e., s.112; Lescot (R) a.g.e., s.112.

(85) Şeref Hân, a.g.e.s.388-399 ve 399-408.

(86) Lescot (R), a.g.e. s. 113-114.

(87) Şeref Han, a.g.e. s. 389-390.

Yezîdî Şeyh'i. rivayete göre. aşireti içinde yaşayan Yezîdî inançlarını kökünden yıkmak için medrese ve camiler de yaptırır. 1585 yılında öldüğünde hemen kabilesinin hepsinin müslüman olduğu söylenir (88).

Bu bölgede yaşayan diğer bir Yezîdî aşireti Dünbelf'ler de Akkoyunluları desteklerler. Akkoyunlu Uzun Hasan ile iyi ilişkiler içinde bulunurlar. Buna karşılık Osmanlılar ve diğer bir Yezîdî aşireti Mahmudî'ler ile daima kötü ilişkiler içinde bulunur ve onlarla savaşır. Sonunda İskender Paşaya bağlı birliklerin başında giden Hasan Bey'e yenilerek öldürülür (89). Yerine geçen oğlu Ahmet Bey, ne tam olarak Osmanlılara ne de Safevîlere bağlanır. Her iki devleti de duruma göre idare ederek (bağlı görünerek) aşiretini yönetir. Onun bu davranışı Şah Tahmâps'ı çok kızdırdığından dört yüz adamı ile birlikte öldürtür. Yeğeni Ahmet Bey Osmanlılara sığınır (90).

Dünbela aşireti reisi Hacı Bey'in oğlu Hacı Bey II. daha önce Safevîlere bağlılığını gösterdiğinden Ahmet Bey'in yerine Emir olur. Safevîler ile Osmanlılar arasında geçen Çaldıran savaşında (1514) Safevîler ile birlikte çarpışır. Bu sonuçların başarısızlığı sonunda bu aşiret de Osmanlılara bağlanır.

Bu bölgede yaşayan başka bir Yezîdî aşireti de Dasnîler'dir. Şerefnâme'de bunlar hakkında özel bir bölüm yoktur. Ancak bu Yezîdî aşireti reisi Hasan Bey Selim I'e sadık kaldığından kendisine Tımar olarak Erbil ve çevresi verilir. Bunun üzerinde bu bölgenin müslüman Valisi Mîr Seyfeddin. Safevîler tarafına geçer. Bu bölgeye geri dönerek Dasnîlerle çarpışır. Bunlardan 500 kişi öldürür birçok da ganimet alarak bu bölgeyi fetheder. Bu başarısızlığa kızan Selim I. onu İstanbul'a çağırarak öldürtür (91).

Görüldüğü gibi Yezîdîlerin Güneydoğu Anadolu'ya yayıldıktan sonra Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevîler ve Osmanlılar ile, duruma göre, sıkı ilişkilerinden dolayı İslâm toplumu içinde kaynaşmaları sağlanmak istenmiş ve bu arada inanç sistemleri de az çok anlaşılmiş, durumlarını düzeltmeleri için İslâm toplumu içinde bazı kere baskılar yapıldığı gibi, inançlarının ne olduğu hakkında da bazı fetvalar da verilmiştir. Bu fetvaların hemen hepsinde de Yezîdîlerin Kur'an ve Sünneti kabul etmedikleri, ulemadan nefret ettikleri ve müslümanları gördükleri yerde öldürmeleri v.b. hakkındadır. Bilgi kabilinden olmak üzere bunlardan Abdullah Efendi er-Rubtakî'nin 1724 yılında verdiği fetva özet olarak şöyledir (92).

"Yezîdîlerin bütünüyle küfrü ve sapıklığı gerektiren bâtil, sapık inanç ve tevellere inandıkları bilinmektedir. Şöyle ki: Kur'ân-ı Kerim'i ve İslâmı inkâr ederek bunların yalan

---

(88) İbid, s. 398.

(89) İbid, s.399.

(90) İbid, s.400.

(91) İbid, s. 356-358

(92) Yezîdîler hakkında verilen fetvâlar için bkz.: Mehmet Şerafeddin, a.g.e.,s.29-35; Ahmet Timur Paşa, a.g.e.,s.7-8; Abbâs el-Azzâvî, a.g.e.,s.84-89; Siddîk ed-Dehlûcî, el-Yezîdiyyûn, Musul, 1949;s.428-433; Abdurrazzâk el-Hasanî,a.g.e.,s.104-105 ve 106-108.

olduklarını; inanılacak ve amel edilecek sözlerin Şeyh Fahr'ın saçma sapan konuşmaları olduklarını söyleyerek ona boyun eğerler. Bundan dolayı İslâm alimlerine düşmanlıkları vardır. Birçok defalar ispat edildiği üzere müslüman din alimlerinden ellerine geçirdikleri kimseleri gayet feci bir şekilde öldürürler ve İslâm dini ile ilgili kitapları parçalarlar, üzerine pislerler ve yakarlar. Bu durumları herkes tarafından bilinmektedir. Şeyh Adî'yi Hz. Muhammed'e göre kat kat üstün sayarlar. Allah'a yeme, içme, oturma, uyuma vb. sıfatlar verirler. İki tarafın da razı olması ile zinayı helâl sayarlar. Namaz ve oruçta fayda olmadığından dolayı bunların da farz olmadıklarını, yalnızca kalb temizliğinin gerektiğini söylerler. Lâleşi Kâbe'den daha üstün saydıklarından, gücü yetenlerin Kâbe'ye değil de, Lâleşe Şeyh Adî'nin "Sancağına" secde etmek gerektiğine, buna secde etmeyenin kâfir olduğuna inanırlar. Şeyh Adî'nin kıyâmet gününde Allah'a ve Meleklerle rağmen kendisine inananları bir tabağa koyup başı üzerinde cennete götüreceğini söylerler. Bunlar üç fırkaya ayrılırlar:

1- Adî b. Müsâfir Tanrılık sıfatı verenler.

2- Adî b. Müsâfir'in Allah'ın ulûhiyyetinde bir payı olduğunu, gök yüzünü Allah'ın, yeryüzünü de Adî b. Müsâfir'in yönettiğini söyleyenler.

3- Adî b. Müsâfir'in Allah ve ortağı olmadığına, ancak Allah'ın yanında büyük bir vezir olup, Allah'ın onun sözünden dışarı çıkmayacağına inananlar.

İnançlarının aslı hulûl'e dayanır. Bu nedenle de Hıristiyanları över, peşlerinden gider ve inançlarını da tasvip ederler. Bu inançlarının hepsi açık ve seçik bir şekilde küfürdür. Bundan dolayı kâfir'dirler. Oturdıkları yerler de Dâr'ül-Harb (Küfür bölgesi) dir (93)".

Bu fetvadan önce verilen Şeyhül-İslâm Ebu's-Suûd'un fetvasında da şöyle denilmektedir: "Yezîdîlerin isyankârdan, haddi aşandan, yol kesenden, mürted ve harpte yakalanan kâfirden daha kötü oldukları; dört Mezheb'e göre öldürülmeleri helâl oldukları; toplumlarını perişan, büyüklerini ve küçüklerini öldürmelerini isteyenlerin ve öldürenlerin büyük bir harp ederek Allah ve Resûlüne yardımcı oldukları; bunlara destek sağlayanları ise aksine Allah ve Resûlüne düşmanlık etmiş oldukları..." söylenmektedir. (94).

Yezîdîlerin 1715 yılında tekrar ortaya çıktıklarını görüyoruz. Bu yıllarda müslümanların tümünü düşman olarak kabul eden Yezîdîler şehirlere inemez ve müslümanların oturdukları yerlerden de geçemezler. Ama fırsat buldukları zaman müslümanların oturdukları yerlere silahla saldırıp vururlar öldürürler ve yağma ederler. Bu tutumlarından dolayı işte bu yıl Melik Muzaffer Gazanfer Aslan, askerlerini toplayarak Yezîdîlere karşı hücumu

(93) Abdullâh Efendi er-Rubtakî, Yezîdîler hk.Fetva, Süleymaniye kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 1092 nu.da kayıtlı olan bu fetva beş sayfadır. tercümesi için bkz. Mehmet Şerafeddin, a.g.e.s.27-30. Dilimize sateleştiren. Hayrullah Çetinkaya, Yezîdîler Üzerine Fetvalar, Samsun, 1985,s.5-12 (İlâhiyat Fak. Mezuniyet Tezi).

(94) Ebu's-suud, Yezîdîler hk. Fetva, Süleymaniye kütüphanesi, İlaçî Ahmet Efendi 1246 nu.da kayıtlı olup ciltli, dört sayfadır. Tam tercümesi için bkz. Hayrullah Çetinkaya, a.g.e., s. 1-4.

geçer. Yezîdîler bozularak kaçar. dağlara çekilirler. Fakat Melik Muzaffer Gazanfer Aslan bunları takip ederek dağlarda da yakalayarak eline geçirdiğini öldürmeye başlar. Ölüm korkusu ile Yezîdîler çoluk çocuğunu alarak müslümanların elinde bulunan ve toplumu da müslüman olan Hâtûniyye kalesine sığınır. Kale içinde bulunan mescidlere kendilerini zorla atmak suretiyle bu ölümden kurtulmak isterler. Bunların bu tutumlarına müslüman halk da yardım etmek isteyerek: "Melik'ten kendisine sığındığını bildirmelerini ve emanlarını kabul etmesini istediklerini söylemelerini", söylerler. Bunun üzerinde Yezîdîler, Melik'e bu teklifi yaparlar. Melik de kabul eder. Ancak daha sonra bu sığınanların müslüman askerlere ok atmaya başlayarak öldürme teşebbüslerinde bulunması üzerine bu askerlerin çoğu şehid olur. Bu duruma, Yezîdîleri himayeye eden müslümanlar çok üzülmüşler. Bu olaya kızan Vezir Melik Muzaffer Gazanfer Aslan intikâm almak için kaleye hücumla geçer. Erkekleri öldürür, kadınları ve çocukları esir, mallarını da ganimet olarak geri döner (95).

Bu olaydan sonra 1831 yılına kadar Yezîdîlerin önemli bir isyan hareketinde bulunmadıkları ancak vergileri noksansız almak ve müslüman halktan gasbedilen, talan edilen malların geri alınması için zamanın emniyet kuvvetleri aracılığı ile Sincar Yezîdîlerinin terbiye ve islah edilmeleri şu şekilde özetlenebilir: 1784 tarihinde Ruvendiz ve Zeybar kazaları halkı kürtlerinden Kral muhafızları olarak oluşturulan kalabalık bir askeri birlik tarafından Yezîdîlerin ağır bir şekilde dövülüp işkence edildikleri; 1794 tarihinde Bağdat Valisi Süleyman Paşa tarafından gönderilen kuvvetlerin başında Lafzullah Efendi katı ve ağır işkencelere başvurur; 1806 yılında Bağdat'da Vali olarak bulunan Vezir Ali Paşa Yezîdîlere yapılan bu işkence ve eziyette daha da ileri gider; 1811 yılında yine Bağdat Valisi Süleyman Paşa aynı şekilde davranır (96).

Bundan sonra, 1831 yılında Ruvendiz Valisi Mirikûh diye tanınan Muhammed Paşa'nın Yezîdîleri yok etmek girişimini görmekteyiz. Olay şöyle geçer (97): Yezîdî Emiri Ali Bey ile çevre kabilelerden el-Kuşeyyîn kabilesinin reisi Ali Ağa el-Bâlûti arasında öteden beri gelen bir düşmanlık sürüp gider. Yezîdî Emiri Ali Bey, düşmanını yok etmek için fırsat gözetir. Fırsatı da bulur. Oğlunun sünnet düğününe, kendi köyü "Bâzera"ya Ali Ağa el-Bâlûti'yi davet eder. O da yanında beş adamı ile birlikte bu davete katılır. Ziyafet sırasında üç arkadaşı ile birlikte pusuya düşürelere öldürülür, diğer iki arkadaşı kurtulur. Bu olay el-Bâlûti ailesinin çok gücüne gider ve intikam almaya kalkar. Yeğeni Molla Yahya el-Mezverî, amcasının intikamını almak için İmadiye Valisinden yardım ister. Yardım edilmez. Bağdat Valisinden yardım ve himaye ister, yine kabul edilmez. Bu defa Ruvendiz Emiri Mirikûh Muhammed Paşadan yardım ister. O da bizzat kendisinin kumanda edeceği bir ordu hazırlar ve Yezîdîler üzerine yürür. Onları feci bir şekilde bozguna uğratar ve bir

(95) Abdurrahmân b. Sûveydî, Hakikâtü'z-Zevra (Yazma), s. 37-38, Naklen Abdur-rézak el-Hasenî, a.g.e.,s.95-96.

(96) Mustafa Nuru, a.g.e.,s. 43.

(97) Henry Leyard, Nineveh and it's Remains, Londra, 1949,s. 276-277.

kısmını da öldürür. Sağ kalanlar dağ tepeleri ve vadilerin insan girmesi zor olan yerlerine sığınarak darma dağın olurlar (98). Emir Mirikûh onları takip ederek buldukları yerlerden çıkartıp hepsini yok ederse de, ölen Yezîdî Şeyh'i Ali Beyin oğlu Hüseyin Bey bu olaydan canını kurtarır. .

1832 yılında ise Yezîdî tarihinde önemli olan olaylardan birinin daha meydana geldiği görülür. Bu, Buhtan Valisi Bedir Hân'ın Şeyhan'a saldırısıdır. Tam olarak belli olma-yan bu saldırının sebeplerinin inançlarından dolayı olduğu sanılmaktadır (99). Bu saldırıda Yezîdîler direnmelerine rağmen ezilirler, çok sayıda Yezîdî ve Emirleri Ali Bey tutuklanarak hapsedilirler. Sonra da Revandiz'e götürülerek Ali Bey'in orada asılması üzerine, Yezîdî Kürtler yeniden isyan hareketine başlarlar. Her tarafa saldırıp yağma ederek Şeyhan'a doğru yol alırlar. Musul kapılarına vardıklarında Fırat yerlileri tarafından durdururlar. Bazıları nehri yüzerek geçer ve hayatlarını kurtarırlarsa da diğerleri nehrin karşı tarafında kaldıklarından, kendilerini takip eden yerliler tarafından öldürülür.

1839'da Diyarbakır Valisi Hafız Paşa'nın yeniden Sincâr'a saldırdığı görülür (100). 1839 yılında Bağdat Valisi Reşit Paşa tarafından çok sayıda ordu birlikleri gönderilmek suretiyle Yezîdîlerin ağır işkencelere başvurulması cezalandırıldığı görülür (101). 1846'da Musul Valisi Tayyar Paşa, yanında İngilizlerin Musul Konsolosu H. Layard'ın da bulunduğu büyük bir askeri birlikle, Sincâr'a, Yezîdîlerin buldukları yere giderler. Bu gidişin sebebi, Yezîdîlerin çoktan beri ağır vergiler altında ezildiklerinden şikayetçi olmalarıdır. Paşa, Yezîdîler'i İngilizlerin himaye ettiğini bildiğinden durumu yerinde incelemek üzere giderken, olaylara şahit olması bakımından İngiliz Konsolosu H. Layard'ı da birlikte götürür. Sincâr'a yaklaştığında adamlarından birkaçını önceden göndererek geliş sebebini bildirdiği halde, Yezîdîler bu adamları öldürürler. Paşa da bu olaya kızarak köyü ateşe verir. Yezîdîler dağdaki mağaralarına çekilerek üç gün boyunca direnirler. Sonunda gecenin karanlığından istifade ile mağaralarından çıkıp kaçarak köyü boşaltırlar. Bunun üzerine Vali Tayyar Paşa, yerinde yapmak istediği şikayet soruşturmasını bırakarak, Musul'a döner (102).

Bu tarihten itibaren Yezîdîleri açıkça İngilizlerin himayesinde görmekteyiz. Görüldüğü gibi Layard bu iş için İngilizlerin görevlendirdiği Musul temsilcisidir. Adı geçen kitabının Yezîdîlerden bahseden bölümünden anlaşıldığına göre güya İngilizlerin dikkatini çeken şey "Yezîdîlerin askere gitmeleri mecburi olunca, Musul'daki İngiliz temsilcisi, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Strodfor'dun aracılığı ile Osmanlı Devletinden, "Yezîdîlerin askere alınmaması" konusunda bir ferman çıkartarak güya Yezîdîlerin istekleri doğrultusunda onlara yardımda bulunur (103).

(98) Muhammed Emin Zeki, Kitâbu Hülâsatü Tarihi el-Kurdi ve Kürdistan, Kahire, 1936, s. 244.

(99) Layard (H), a.g.e., s. 276-277.

(100) İbid, s. 278; İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 113-115.

(101) Mustafa Nuri, a.g.e., s. 43.

(102) Layard, a.g.e., s. 310-324; İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 115-116.

(103) Bu konuda bkz. Lescot (R), a.g.e., s. 126.

Yezîdî inançları hakkında edinilen ilk bilgiler konusunda (104) bahsedildiği gibi Osmanlı Sultanı Abdülaziz Devrinde (1856-1876), 1872'de "Kurra Kanunu" gereğince orduya asker toplandığı sırada, Musul ve çevresinde oturan Yezîdîlerin askere alınmaları istendiğinde, bu isteğe uymayan Yezîdîleri yola getirmek üzere Albay Tahir Bey komutasında gönderilen askeri birliklere karşı Yezîdî Emîrleri, Şeyhleri, Pîrleri ve Muhtarlarının, Osmanlı ordusunda neden asker olmak istemediklerini, ondört madde halinde yazılı bir şekilde sunarak "özür beyan edip" bunun yerine o zaman "bedel" ödemek istemeleri ile yapılacak askeri müdahaleye engel olunarak, Yezîdîleri askeri bir saldırının eşiğinden kurtarırlar.

1890 yılı olayları adı altında Abdülhamit II nin politikası doğrultusunda, önce müslüman iken inançlarından dönen Nusayrîler, İsmâîliler, Dürzîler ve benzeri topluluklara uyguladığı siyaseti (105) Yezîdîlere de uygulamak istemesidir. Yani, mademki asılları müslümandır, o halde İslâmiyeti gereği gibi öğretmek ve yaşatmak için dinî okullar açmak ve Osmanlı ordusunda Yezîdîleri askerlik yapmaya çağırmak.

Bu iş için, önce Musul'dan Mesut Bey görevlendirilir, başarıya ulaşamaz. Ancak, âsileri yönetimi altına almak, azgınlarını cezalandırmak, zorbaları ve yağmacıları ezmek, islah edilmesi gerekenleri islah etmek için olağanüstü yetki verilen bir askeri komutanın gönderilmesinin gerekli olduğuna dair Abdülkadir Kemal Paşa aracılığı ile Musul'dan bir yazı yazılması düşüncesine varılır. Bâb-ı Alî bu isteğe hemen olumlu cevap vererek bu iş için Korgeneral Ömer Vehbi Paşayı İstanbul'dan görevlendirir. Yapılacak asıl görevin de Yezîdîleri güzel bir dil ile İslâm'a davet etmek, oturdukları yerlere okullar açtırılıp hocalar tayin ettirilerek Yezîdî çocuklarına bu okullarda İslâmî ve İslâmiyeti öğretmek, olacaktı (106).

Ömer Vehbi Paşa'nın yaptığı ilk iş, Yezîdîlerin ileri gelenlerini Musul'a çağırmak olur. Onlar da mahiyetini bilmedikleri bu davete katılırlar. Şehre yaklaştıkları zaman beraberinde âlimler, Devlet Erkânı ve saygın kişiler olduğu halde Ömer Vehbi Paşa alayının başında askeri bando ve silahlı ordusuyla onları karşılamak için çıkar. Yezîdîler hükümet binasına girerken, şehrin hakimi onlara "Kelime-i Tevhid" okur. Bu durum karşısında Yezîdî ileri gelenlerinden Şeyhan Emiri Mirzâ Bey, onun küçük kardeşi Bedii Bey ve halktan iki kişi müslüman olurlar. Geri kalanların tümü itaatden kaçınırlar. Bunun üzerine Paşa, onları hapsedtirip işkence yaptırmaya başlar. Diğer taraftan da oğlu Teğmen Asım Bey'in komutasında Şeyhân'a büyük bir kuvvet göndererek, Emirlik köşkünü yağma ettirir. Mukaddes şeyleri ve Sancaklarını ele geçirtilirip İnamlarının ve Şeyhlerinin türbelerini yıktırır. Bu yıkım sırasında ele geçirilen kutsal şeyler şunlardır: Hz. Davud, Şeyh Şemseddin, Yezîd

---

(104) Bkz. İnfira, s. 57.

(105) Bu konuda bkz. Turan (A), Les Nusayris de Turquie dans la Region d'HATAY (Anti-ochi), Paris, 1973, s. 228-233.

(106) Dâvût Çelebi, Mahtutât el-Mavsul, Bağdat, 1927, s. 252.

b. Muâviye. Şeyh Adî. Şeyh Hasan Basri adlarında horoz heykelleri; tunçtan dökülmüş koyun şeklinde Halilü'r-Rahmân koçu; tunçtan yapılmış Hz. Musa'nın asası; tunçtan dökülmüş bir yılan; tunçtan yapılmış Şehrûr (Bülbüle benzeyen bir kuş resmi); Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ait bir kemer bağı; Şeyh Ahmet el-Kebîr dedikleri Seyyid Ahmed Bedri'nin bir tesbihi; Cüneyd-i Bağdâdî'nin bir adet sakal tarağı; Şeyh Abdülkâdir Geylânî'nin ağaçtan yapılmış bir asası; Hz. Süleyman'a nisbet edilen tunçtan yapılmış bir su tası (107). Bütün bunlar bir müddet Musul askeri kışlasında korunduktan sonra ordu merkezine gönderilmiş oldukları söylenirse de, nerede oldukları günümüze kadar hâlâ bilinmez. Bu durumu gören Yezîdîler ayaklanarak silaha sarılırlar ve uzak yerlere kaçmaya başlarlar. Bu arada Korgeneral Ömer Vehbi Paşa, Karadağlı Emin Efendî'yi Şeyh Adî'nin tûîbesine, orayı düzene sokmak ve eğitim öğretim yaptırmak üzere onlara irşad etmesi için emir vererek gönderir. 1892-1904 yılları arasında komşu köylerden bazı müslüman kürtler ile bazı Musul'lu fakir öğrencileri de orada okutur. yezîdîler bu okula devam etmezler, sonunda Musul Valisi Nuri Paşa (108) geçmişte olduğu gibi askerlik için belli bir para (bedel) karşılığında askere alınmamaları konusunda Bâb-ı Âlî'yi ikna eder ve açılan bu okullar da kapatılır.

Lâleş ve çevresinde bu durum devam ederken Musul'un doğusu ile Kuzey-doğusundaki Yezîdîler Osmanlı ordularına boyun eğmemişler. Ömer Vehbi Paşanın gönderdiği ordu ile çarpışarak dağlara çıkmışlar. Osmanlı askerlerini buralardan uzaklaştırmışlardır. Duruma bizzat Paşa müdahale ederek Yezîdîleri sindirmek istediğinde, Musul'daki yabancı devletlerin temsilcileri İstanbuldaki elçilerine, Ömer Vehbi Paşanın yaptıklarını anlatarak, bunun anlaşmalara aykırı olduğunu ve islahat fermanı ile uyuşmadığını, müslüman olmaları için Yezîdîlere yapılan bu davranışlardan memnun olmadıklarını Osmanlı Hükümetine duyurarak, Korgeneral'in görevden alınmasını isterler. İstekleri hemen yerine getirilerek Ömer Vehbi Paşa İstanbul'a çağırılır (109).

Bundan sonra, 1935 tarihinde Yezîdîlerin bu defa da Irak Hükümetine karşı ayaklandıklarını görmekteyiz. Birinci dünya savaşı sonunda üç ayrı ülke içinde yer alan Yezîdîlerden Irak'dakiler, 1934 yılında Hükümetin "Mecburi askerlik" ile ilgili Kanununu yürürlüğe koymasına, 1890 yılında Abdülhamit dönemindeki gibi, itiraz ederek çocuklarını nüfusa kayıt ettirmekten kaçınırlar. Sincar bölgesinde Dâvud b. Dâvud ve Reşşukulu başkanlığında Yezîdîler bu duruma itirazla, silahlı bir şekilde ayaklanarak yolları kesip, geçenleri soyup, hükümet görevlilerini korkutarak kaçırarak için sağa sola ve havaya ateş

(107) Mustafa Nuri, a.g.e., s. 71-72.

(108) Daha önce bu Vali Yezîdîler hakkında Osmanlıca "Abede-i İblis Yahut Tâîfe-i Buğîye-i Yezîdîye'ye bir Nazar, Musul, 1905" adlı bir kitapçık yazmıştır. Bu kitap "Abede-i İblis, Yezîdî Tâîfesinin i'tikâdâtı, adâtı, evsâfı, hâsılâtı" adı ile bazı ilâveler ve çıkarmalarla 1910 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Aynı yıl bu kitabı oğlu Celâl Nuri (Djelal Noury), Le Diable promü "Dieu" adı ile Fransızca olarak İstanbul'da yayınlamıştır.

(109) Süleyman Sâ'ig, Tarih el-Musul, c.I.s.217; Siddîk ed Demlücî, a.g.e., s. 507; Lescot (R., a.g.e., s. 127.

etmeye başladılar. Hükümetin gönderdiği kuvvetlerle 7 Ekim 1935 tarihinde bütün gün çarpışmalar devam eder. Bu savaşta her iki taraftan da yüzden fazla kişi ölür (110). Dâvud b. Dâvud, çocukları ile birlikte Suriye'ye kaçar.

Hükümet kuvvetleri ile başa çıkamayacaklarını anlayan Yezîdîler, silahı bırakmayı, teslim olmayı düşünürler. Bu konuda hükümetin de daha önce kaçanlar ile tutuklananlar ve teslim olanlar hakkında genel bir şekilde affedileceğine dair yaptığı tebliğ üzerine çarpışmalardan vazgeçilerek çocuklarını nüfusa kayıt ettirmeyi ve Irak ordusunda ayrı bir bölük olarak askerlik görevini kabul ettiklerini bildirirler. Böylece olay yatışır (111). Ama bugün orduda bölükleri ayrı olmayıp diğer Iraklılarla birlikte karışık olarak askerlik yapmaktadırlar.

Bu durum 1980 Irak-İran Savaşına kadar böylece devam eder. Ancak bu tarihte bu defa da savaşa gitmeme konusunda Yezîdîler arasında bir kıpırdaşma olduğundan, Irak hükümeti bu durumu önlemek için tedbir alır. Bunun üzerine Mirlerinden Tahsin Bey İngiltere'ye, Muâviye de Fransa'ya kaçarlar. Savaşın uzaması üzerine Irak hükümeti tarafından yurt dışındaki Iraklıların Irak'a dönmelerini sağlamak amacıyla genel af çıkarılmasına rağmen, hükümetten korktuklarından hâlâ Irak'a dönememektedirler.

Kendileri ile sohbet anında konuştuğum Yezîdîler, güya bugün Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in gayri müslim olduklarından dolayı Yezîdî neslinin azalması ve hatta yok olması için cephenin ön saflarında çarpıştırıldıklarını, bundan dolayı Irak'taki Yezîdîlerin çoğunun öldüğünü ve hanımlarının dul kaldıklarını üzülenek anlatmaktadırlar.

Sonuç

Görüldüğü gibi Yezîdîler adlarını Yezîd b. Muâviye'den almakta, bunun ölümünden çok sonra XII. yüzyılda torunlarından Şeyh Adî b. Musâfir tarafından Adeviyye veya Sohbetiyye tarikatı adı ile Rafizî-Yezîdî şeklinde gelişmekte, Şeyhin ölümünden çok sonra yörede yaşayan dağılı Kürtler tarafından yine yörede yaşayan inançların da etkisi ile ayrı bir şekil almakta, böylece durumunu bugüne kadar korumaktadır.

İkliminin Kürt, dillerinin Kürtçe olduğu bilinen Yezîdîler, Tanrının dilinin de Kürtçe olduğuna ve Kürtçe konuştuğuna inanarak Kur'anda Allah tarafından lânetlenen bir melek olan Seytan'a Melek Tâvûs veya Emin Cebrâil adı ile aşırı derecede saygı gösterdiklerinden, yöredeki Müslümanlar veya bağlı buldukları devletler tarafından çeşitli sebeplerden dolayı birçok kez uslandırılmak istenmişler, uslanmak şöyle dursun tam aksine günden güne birlik ve bütünlük içerisinde yeniden canlanmışlardır. Vaktiyle yalnız Sincar dağlarında oturdukları halde, buraya yapılan baskınlar sonunda yöreye dağılarak geçmişte olduğu gibi bugün de varlıklarını sürdürmektedirler.

(110) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Lescot (R) a.g.e. s. 191-195.

(111) Abdurrezzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 98-99.

II. BÖLÜM : COĞRAFİ DAĞILIMLARI

Yezîdîler, Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisinde yaşarlarken, Birinci Dünya Savaşı sonunuda (1918), İmparatorluğun çökmesi ve toprakları üzerinde bir takım yeni devletlerin kurulması ile üç ayrı ülke toprakları içerisinde kalmışlardır (1923). Bir kısmı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti toprakları üzerinde yer alırken, bir kısmı Irak toprakları ve diğer bir kısmı da Suriye toprakları sınırları içerisinde yer almışlardır. Böylece, belki tarihte ilk defa coğrafi dağılımları bakımından kendilerini farklı ülkeler içerisinde bulmuşlardır. Bunun sonucu olarak da birbirleri arasındaki yöreler arası ilişkileri ve gidip gelmeleri güçleşmiştir.

Geçmişte olduğu gibi bugün de Türkiye'de Yezîdîlerin oturdukları yerler, Güneydoğu Anadolu'dur. Suriye ve Irak'takiler de bu bölgenin devamı olan Türkiye sınırlarına yakın bölgelerde oturmaktadırlar. Şincar dağları Irak'ın kuzeybatısında olup Suriye topraklarına doğru uzandığından, bu dağlar ve eteklerindeki köylerde, Cezire'de ve Cebel Simân'da oturmaktadırlar. Böylece dağdan ovaya doğru kaydıkları ve bugün çadırlarda göçebe bir şekilde hayvancılıkla uğraştıkları bilinmektedir. Iraktakiler, Sincar dağlarında ve eteklerindeki köylerde yerleşik bir düzenleri olup hayvancılık ve ziraatla uğraşmaktadırlar.

Irak ve Suriyedekiler üzerine yakın geçmişte ankete dayalı sosyolojik bir araştırma yapan Fransız Roger Lescot (112) her iki ülkede de oturan Yezîdîlerin sayıları konusunda seleflerinin yaptıkları gibi gerçeğe uymayan abartılmış rakamlar şöyle dursun, hiçbir bilgi vermemektedir. Ancak bu araştırmacıdan çok sonra Lübnan'da masa başında oturarak "dedim, dedin, dedi" kabilinden Yezîdîler hakkında genel olarak uzun bir makale yazan Fransız Kürdoloji Profesörü Papaz Thomas Bois (113), adı geçen her üç ülkede de toplam sayılarının 50 bin civarında olduğunu yazmaktadır (114). Bunların yanı sıra Yezîdîler hakkında müstakil eserler yazan Arap yazarların da, sayıları konusunda sukût ettikleri görülmektedir (115). Biz de Türkiye sınırları içerisinde Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa'nın adlarını aşağıda vereceğim kazalarının 28 köy ve 33 mezrasında toplam 24.309 kişi olduklarını, mahallinde yaptığımız araştırmalar sırasında bizzat nüfus kayıtlarından kendi elimizle teker teker saymak sureti ile tesbit ettik. Öte yandan,

(112) Lescot (R), *Enquête sur Les Yézidis de Syrie et du Djebel Sindjâr*, Beyrut, 1938.

(113) Thomas Bois, *Les Yézidis. Éssai historique et sociologique sur leur origine religieuse*. Maşrık, c. 55, 1961, s. 108-128 ve 190-242.

(114) İbid, s. 109.

(115) Ahmet Timur Paşa, *el-Yezîdiyye ve Menşe-i Nihletihim*, Kahire, 1933; İsmail Bey Çöl, *el-Yezîdiyye Kadîmen ve Hadîsen*, Beyrut, 1934; Abbâs el-Azzâvî, *Târih el-Yezîdiyye ve Aslu Akîdetihim*, Bağdat, 1935; Sıddîk ed-Demlûcî, *el-Yezîdiyye*, Musul, 1949; Abdurrezzâk el-Hasanî, *el-Yezîdiyye fî Hâzırühim ve Mâzîhüm*, Sayda, 1951.

Yezîdîlerin kendilerinden aldığımız güvenilir bilgiler ışığı altında Irak'ta 20 bin kadar Yezîdî bulunduğunu; 5 veya 6 bin civarında da Suriye topraklarında yaşadıklarını öğrendik (116).

Güneydoğu Anadolu Yezîdîleri ve illere göre dağılımları şöyledir:

A - Siirt İlinde

Bu ilde Yezîdîler üç ilçenin köylerinde oturmaktadırlar.

Bunlar: Kurtalan, Beşiri ve Batman'dır

1- Kurtalan

Kurtalan İlçesi, ilçe olmadan önce Sason İlçesine bağlı olduğu bilinir. Sason, kendisine bağlı olan köylere uzaklığından dolayı 1904 yılında ilçe merkezi Beşpınar köyüne, burada bir yıl kaldıktan sonra, 1905 yılında Beykent köyüne, sonra Kayabağlar köyüne, buradan da Yanarsu bucağına taşınmıştır. Yanarsuyun da köylerden uzak oluşu, merkezî bir yer olmayışı ve demir yolu yapımı ile buranın sondurak olması, ilçe merkezinin buradan da kaldırılmasına sebep olmuş ve 1944 yılında "Misric" olan köyün adı Kurtalan diye değiştirilerek ilçe merkezi haline getirilmiştir (117).

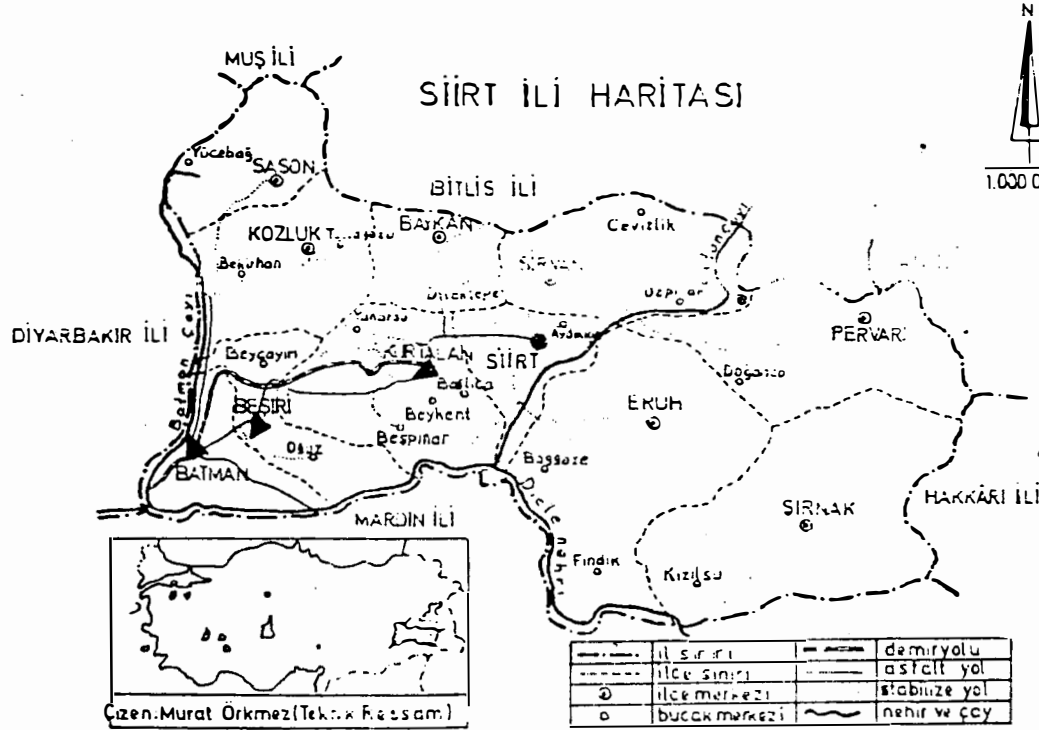
İlçenin doğusu Siirt il merkezi, batısı ve güneyi Beşiri, kuzeyi Kozluk ve Baykan ilçeleri ile çevrilidir. İl merkezine uzaklığı 32 kilometredir. Kayabağlar, Bağlıca, Beşpınar, Yanarsu olmak üzere dört kasabası ile 70 köyü ve 70 de mezrası vardır.

---

(116) Türkiye'deki nüfus dağılımları konusunda bakınız, İnfira, s.54-55.

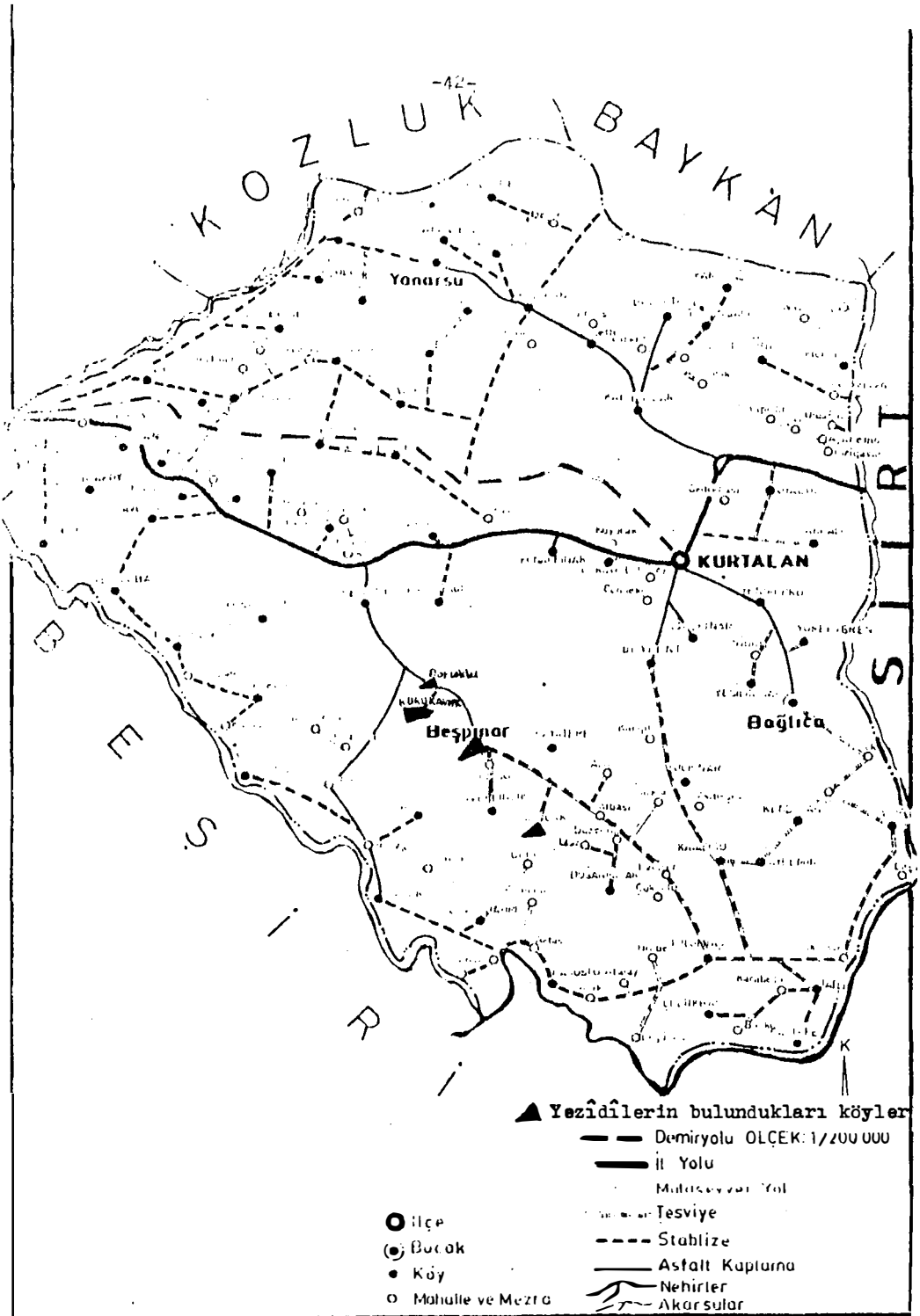
(117) 1973 Siirt İl Yıllığı, s. 53.

SIIRT İLİ HARİTASI

▲ Yezidilerin buldukları ilçeler

Yüzölçümü 1085 kilometre kare olan Kurtalan'ın nüfusu 50 bindir ve kilometre kareye 27 kişi düşmektedir. Yeryüzü şekilleri eski olup içinde büyük dağ silsilesi yoktur. Bölgede Beykent, Garzan ve Zok dağları ile Garzen, Kezer ve Botan çayları yer alır. İklimi kışın ılık ve kısmen yağmurlu, yazın kurak ve sıcak geçer. Köyler genellikle ağaçsız ve çıplaktır.

Yezîdîlerin ilçe merkezine 26 kilometre uzaklıkta bulunan, Beşpınar kasabasına bağlı iki köy-Yalınca ve Kurukavak ile Kurukavak köyüne bağlı Doruklu Mezrasında kayıtları olduğu görüldüğü halde, bugün hepsi tek bir köyde, Kurukavak'ta toplanmışlardır. Doruklu mezrasını "Konarlar"a sattıkları halde kayıtları hâlâ bu mezrada görülmektedir. Diğer yerleşim yerleri de aynı şekildedir. Adı geçen bu kasaba ve köylerdeki Yezîdîlerin toplamı 1439 kişi olduğu halde Kurukavak köyünde oturan Yezîdîlerin toplamı 800 kadardır. Bunların bir kısmı, 20 ev kadar, İskenderun'un Payas kasabasına giderek oraya yerleşmişlerdir. Burada devamlı oturanları olduğu halde mevsimden mevsime oturanları da vardır. Yani kışın Payas'da yazın Kurukavak'da oturmaktadırlar. Bu köylülerin bir kısmı da Almanya'da işçi olarak çalışmakta olup, sadece yazları tatillerini geçirmek üzere köye gelmektedirler. Kazançlarının hepsini köye gönderdiklerinden köyün ekonomik gücü oldukça iyi olup, köyde iki veya üç katlı betonarme binalar, şehirlerde olduğu gibi yükselmektedir. Köyde tam teşekküllü ilkokul ve elektrik vardır.

İngiltere'nin 1846-1851 yılları arasında Musul Konsolos'u olan meşhur arkeolog Sir Austen Henry Layard, 1849 yılında Kurukavak köyüne uğramıştır (118). Bu köyde bir müddet kalan Konsolos, Yezîdîler tarafından çok ilgi gördüğünden, İngiltere'ye dönüşünde mirasçılarına bıraktığı yazılı vasiyetnâmede (?) bu köyde yaşayan Yezîdîleri överek kendisine yapılanların karşılığı olmak üzere söz konusu köye yardım yapılmasını belirtmiştir. Bugün Amerika'da yaşayan ve Amerikan vatandaşı olan yeğeni John S. Guest, bu vasiyeti

(118) Bu arkeolog resmi bir sıfatla Musul'da görev yaparken, Ninova ve onun kalıntıları (Bkz. H. Layard, *Niniveh and its remains*, Londra, 1850) üzerine kazılar yaparak, ilmi çalışmalarını sürdürdüğü sıralarda o zaman Osmanlılara bağlı bu bölgede yaşayan Ermeniler, Yezîdîler ve Kürtler hakkında da mahallinde sosyolojik çalışmalar yaptığı bilinmektedir. İşte böyle bir çalışma sırasında Kurukavak'dan geçerken, bu köyde kalarak köylülerle yakın ilişki kurmak niyetiyle, yalandan hastalanmış ve bu hastalığını amacına ulaşıncaya kadar devam ettirerek, Yezîdîler tarafından hürmet ve iltifat yağmuruna tutulmuştur. Amaçları her zaman olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunu dışardan parçalamaya muvaffak olamadıkları için İmparatorluğun içerisinde yaşayan azınlıklar üzerine etki yapmak istemelerindedir. İşte H.Layard da bunlardan biridir. Bugün ise aynı zihniyetle hareket eden yeğeni John S.Guest, Yezîdîler üzerine kitap yazdığından böyle bir vasiyeti uydurarak bu köye gelmek istemiştir. Bu kişinin çok zengin bir fabrikatör olduğu ve bu masrafları kendi bütçesinden yaptığı Yezîdîler tarafından söylendiği halde, köye yaptırılan çeşme üzerinde şöyle yazılıdır: "Bu çeşme 1849 yılında bu köyden geçen İngiliz arkeoloğu Sir Austen Henry Layard'ın anısına dayanarak Amerikan-Türk Kültür Derneği tarafından yaptırılmıştır." Bu kitabeden de anlaşıldığı üzere Kurukavak köyüne yardım yaparak su getiren H. Layard'ın yeğeni John S.Guest değil Amerikan-Türk Kültür Derneğidir. Bu kişinin Yezîdîler hakkında yazdığı kitabın adı *The Yezidis* adı ile 1987 de Leiden (Hollanda)'da yayımlanmıştır. Yazarın California Üniversitesinde öğretim üyesi olduğunu öğrendik.

öğrenerek 1981 yılında bu köye gelmiş, kendini tanıtmış, bu olay Yezîdîler tarafından da hatırlanmıştır. Vasiyetin yerine gelmesi için köylülere ne gibi bir yardımda bulunabileceğini sormuş, köyde su olmadığından, köye su getirilmesi istenmiştir. Kaynağı Beşpınar kasabasında olan ve köye 4 kilometre uzaklıkta bulunan kaynak satın alınarak köye su getirilmiştir. Temmuz 1985 tarihinde mahallinde yaptığım araştırmalar sırasında, bu şahıs, 6.5 milyon Türk Lirası daha göndererek köy içerisinde 4 çeşme halinde olan suyun evlere dağıtılmasını istemiştir.

Kurtalan'da Yezîdî yerleşim merkezlerinin ilçe merkezine olan uzaklıkları

Kasaba, Köy ve Mezranın adı	İlçeye olan uzaklığı (km. olarak)
Beşpınar Kasabası	26
Yalınca Köyü	29
Kurukavak Köyü	19
Doruklu Mezrası	17

2- Beşiri (*)

Beşirin tarihî M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu tarihte Hurri Kavimlerinin yerleştiği yöre M.Ö. 1200 yıllarından itibaren Asur egemenliği altına girmiştir. Nairi kralları döneminde Habuskia krallığı sınırları içinde kalan Beşiri M.Ö. 700-M.S.690 yılları arasında Med, Pers, Makedonya, Part, Roma ve Bizans İmparatorlukları sınırları içerisinde kalır. 690 yılında Arapların, 1243 yılında Moğolların eline geçen yöre, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sırasında, 1514 yılında, Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içerisinde katılır (119).

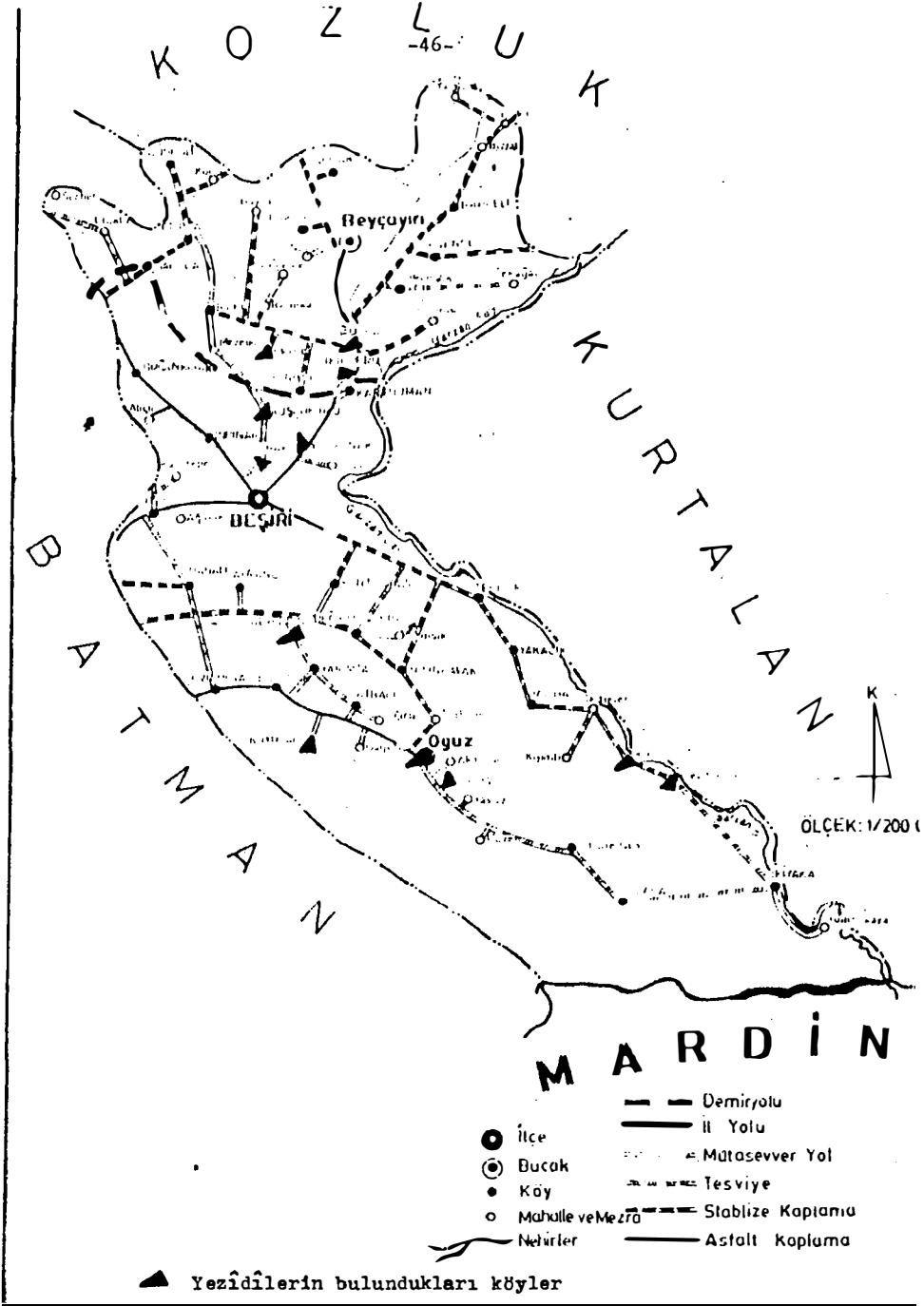
Cumhuriyet döneminde Kobin adı ile Siirt ilinin Garzan ilçesine bağlı küçük bir köy iken, 1926 yılında meydana gelen bir sel felâketi sonucu olarak Diyarbakır iline bağlı El-medine ilçesinin harap olması sonucunda, ilçe merkezinin buraya taşınması ile Beşiri adını alarak Siirt iline bağlı bir ilçe olmuştur.

İlçe, Siirt ilinin batısında yer almakta olup kuzeyden güneye Garzan Çayı boyunca uzanır. Doğusunda kalan Kurtalan İlçesi ile sınırlarını Garzan Çayı çizer. Güneyinde Gercüş ve Silvan, güney ve batısında Batman, kuzeyinde Kozluk ilçeleri ile çevrilidir. Yer-yüzü şekilleri engebeli olup iklimi Kurtalan ilçesinin iklimi gibidir. Yüzölçümü 586 kilometre kare olan Beşirinin nüfusu 26 bindir ve kilometre kareye 28 kişi düşmektedir.

(*) Bu ilçe 1990 yılında il olan Batman'a bağlanmıştır.
(119) 1973 Siirt İl Yıllığı, s. 39.

İlçenin Siirt il merkezine uzaklığı 74 kilometre olup, 2 kasaba, 36 köy ile 26 mezrası vardır. Yezîdîler Beşiri'de : Oğuz kasabası ile Uğrak, Kuşçukuru, Uğurca, Kumgeçit, Üçkuyar ve Deveboynu olmak üzere 6 köyde ayrı muhtarlık olarak; Yolkonak ve İkiköprü köylerinde de müslümanlar ile içiçe, birlikte oturmaktadırlar. Hatta, öyleki, Yolkonak köyünde azınlıkta olmalarına rağmen, köy muhtarı Yezîdîlerdendir. Bu köylerden başka, Ekinciler, Meydancık ve Onbaşı mezralarında oturmaktadırlar. Bu mezraların da herbiri bir köy büyüklüğündedir. Hatta Ekinciler mezrası ile Meydancık mezrası bir köyden de büyük olup birincisi Kuşçukuru köyüne, ikincisi ise Kumgeçit köyüne bağlıdır. Onbaşı mezrası ise Oğuz kasabasına bağlıdır.

Bütün bu köylerde Yezîdîlerin nüfusu 4806 kişi olup, genellikle hayvancılık ve ziraatla uğraşmaktadırlar. Siirt ilinde yoğun olarak oturdukları ilçe burasıdır. Kurtalan ilçesinde olduğu gibi buradakilerin de bir kısmı Almanya'da ve Kuzey Avrupa Devletlerinde işçi olarak çalışmakta ve yazları köyelerine dönerek kazançlarını buraya yatırım yapmaktadırlar. Bütün köy ve mezralarda ilkokul, elektrik ve su olup, köyler ilçe ve kendi arasında stabilize yollarla birbirlerine bağlıdır.

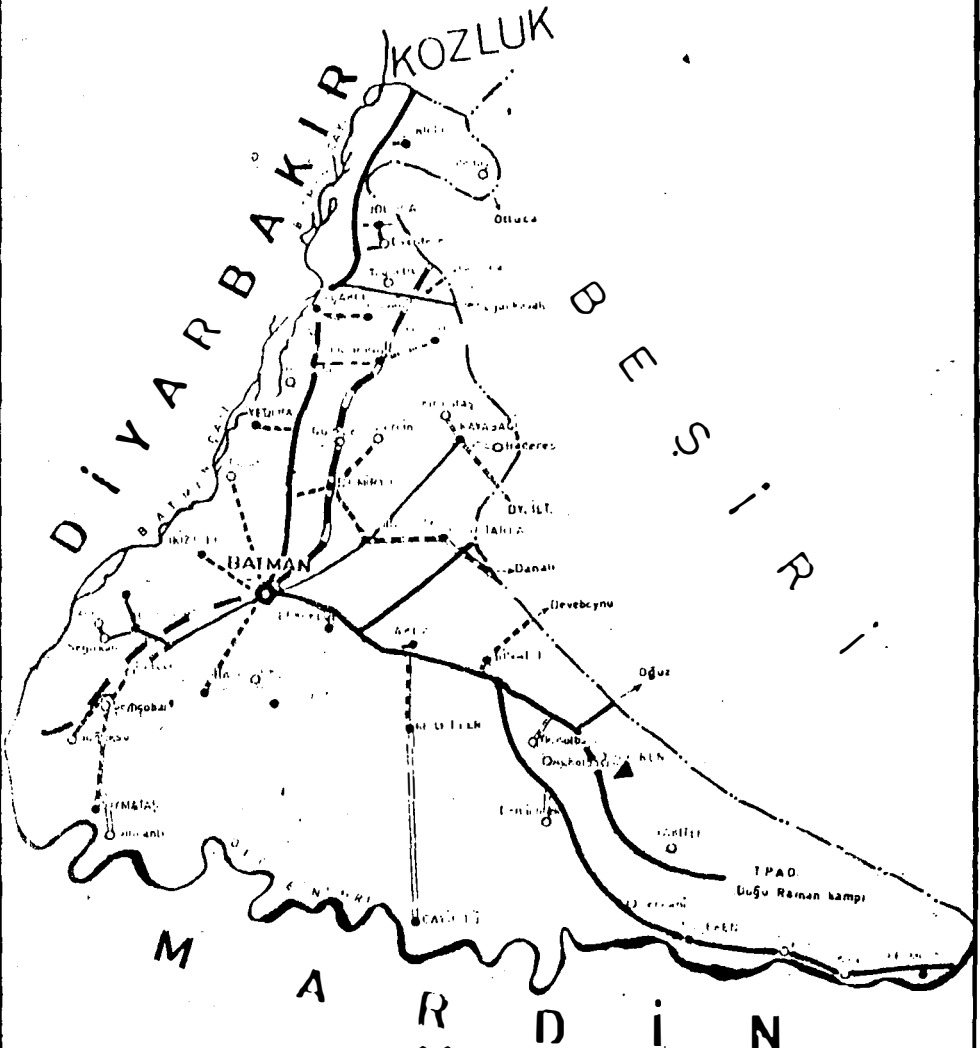
Beşiri'de Yezîdî yerleşim merkezlerinin ilçe merkezine olan uzaklıkları.

Kasaba, Köy ve Mezranın adı	İlçeye olan uzaklığı (km. olarak)
Oğuz kasabası	25
Uğrak köyü	3
Kuşçukuru köyü	7
Uğurca "	10
Kumgeçit "	25
Üçkuyular "	25
Deveboynu "	16
Yolkonak "	3
İkiköprü	7
Ekinciler Mezrası	18
Meydanık "	28
Onbaşı "	27

3. Batman (*)

Batman ilçesinin tarihi ve Beşiri'nin tarihinden pek farklı değildir. Siirt il merkezine 94 kilometre uzaklıkta olan Batman İlçesini İluh köyü teşkil etmektedir. Bu köy, 1921 yılına kadar Elmedin İlçesine bağlı iken, bu tarihte Batman Çayının taşması üzerine tamamen sular altında kalmış, bu yüzden de merkezi Beşiriye nakledilmiştir. Buranın coğrafi durumu gözönünde bulundurularak İluh köyü 1937 yılında bucak haline getirilmiştir. Bu çevrede 1938 yılında petrolün bulunması ile nüfusu hızla gelişmeye başlamıştır. 1955 yılında Belediye teşkilatı kurulmuş, 1957 yılında da ilçe haline dönüşmüştür. Adını da 5 kilometre kuzeybatısında akan Batman Çayından almıştır. İlçenin kasabası bulunmayıp, 25 köyü ile 20 mezrası vardır (120).

(*) Bu ilçe 1990 yılında il olmuştur.
(120) 1973 Siirt İl Yıllığı, s. 31-32.

◀ Yezîdîlerin buldukları köyler

- İlçe
- ⊙ Bucak
- Köy
- Muhalle ve Mezra
- Demir yolu
- == İl Yolu
- Mutasevver Yol
- Tesviye
- - - - - Stablize
- Astalt Kaptama
- ~ Nehirler
- ~ Akarsular

Yezîdîler bu ilçede yalnız bir köyde. Yolveren köyünde oturmaktadırlar. Bu köy Beşirinin güneybatı kıyısındaki Yezîdî köyü Üçkuyular'a çok yakın olup ilçe sınırındadır. Köy bir tepenin üzerinde kurulmuştur. Köylünün ekip biçtikleri topraklar çok aşağıda. ovadadır. Köyün esas geçimi hayvancılıktır. Nüfusta, köy defterinde 418 kişi kayıtlı olduğu halde, burada oturanlar 10 hane ve 120 kişi kadardır. Diğerleri Almanya'da işçi olarak çalışmakta veya diğer Yezîdî köylerinde oturmaktadırlar. İlçeye olan uzaklığı 26 kilometre olan köyde ilkokul bulunmakta, fakat köyde elektrik ve su yoktur. Köyü ilçeye bağlayan yol köye yaklaştıkça bozulmakta, taşlar ve kayalar üzerinden köye ulaşılmaktadır.

B- Diyarbakır İlinde

Bu ilde Yezîdîler üç köyde toplanmışlardır. Bunlardan birincisi Merkez İlçeye bağlı Bahçecik, ikincisi Bismil ilçesine bağlı Yasince, üçüncüsü de Çınar ilçesine bağlı Gürses köyüdür. ▼

1. Merkez İlçe

Merkez İlçe, adından da anlaşıldığı gibi, Diyarbakır İlinin merkezini oluşturur. Doğusunda Bismil ve Hazro; güneyinde Çınar; batısında Ergani ve Çermik; kuzeyinde ise Dicle ve Hani ilçeleri yer alır. Yüzölçümü 3010 kilometre kare olup, üç kasaba, 118 köyü ve bu köylere bağlı 185 mezrası vardır. Nüfusu bugün 350 bine ulaşmıştır. İklimi subtropik yayla iklimine sahip, kışın soğuk ve az yağışlı, yazları uzun ve kurak step tipi bir iklim hüküm sürmektedir (121).

Yezîdîler bu ilçeye bağlı Bahçecik köyünde oturmaktadırlar. Bu köy ilçenin doğusunda, Silvan'a giderken 15. kilometreden sağa ayrılan yolu takiben 28 kilometre uzaklıkta stabilize bir yol ile merkez ilçeye bağlanır. Köy verimli bir ovadadır. Buradaki nüfusları 348 kişi olup ziraat ve hayvancılığı birlikte yapmaktadırlar. Köyde dîm adamı yoktur. Bu ihtiyaçlarını Beşiri'nin Oğuz kasabasından sağlamaktadırlar. Köyde ilkokul, su ve elektrik vardır.

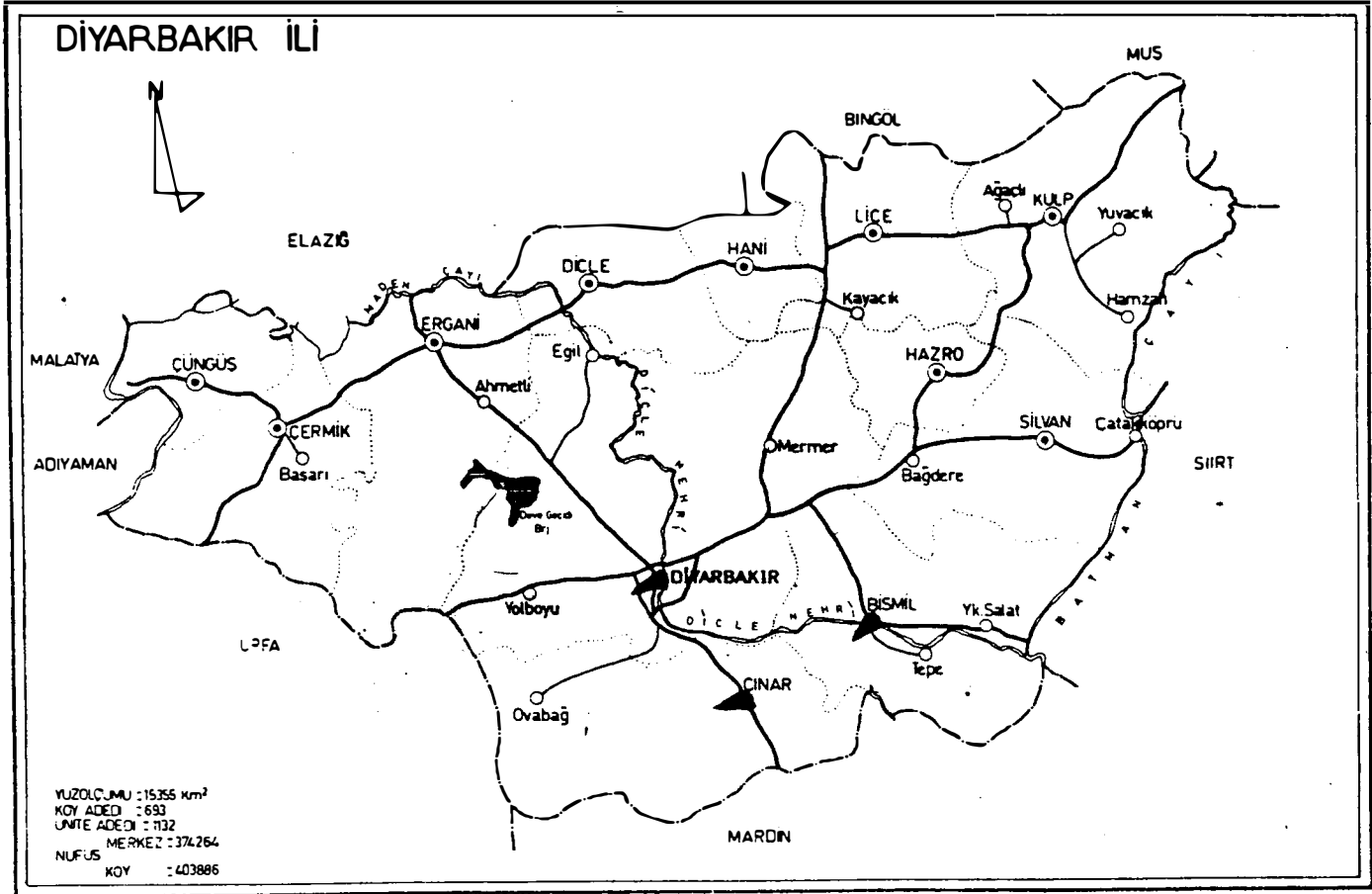
2. Bismil

Diyarbakır Merkez ilçesinin doğusunda, Diyarbakır'a uzaklığı 68 kilometre olan ilçe, düz bir ovada kurulmuştur. 60 bin nüfusa sahip olan ilçenin üç bucağı, 90 köyü ve bu köylere bağlı 60 mezrası vardır. İlçe merkezinin nüfusu 10 bindir (122).

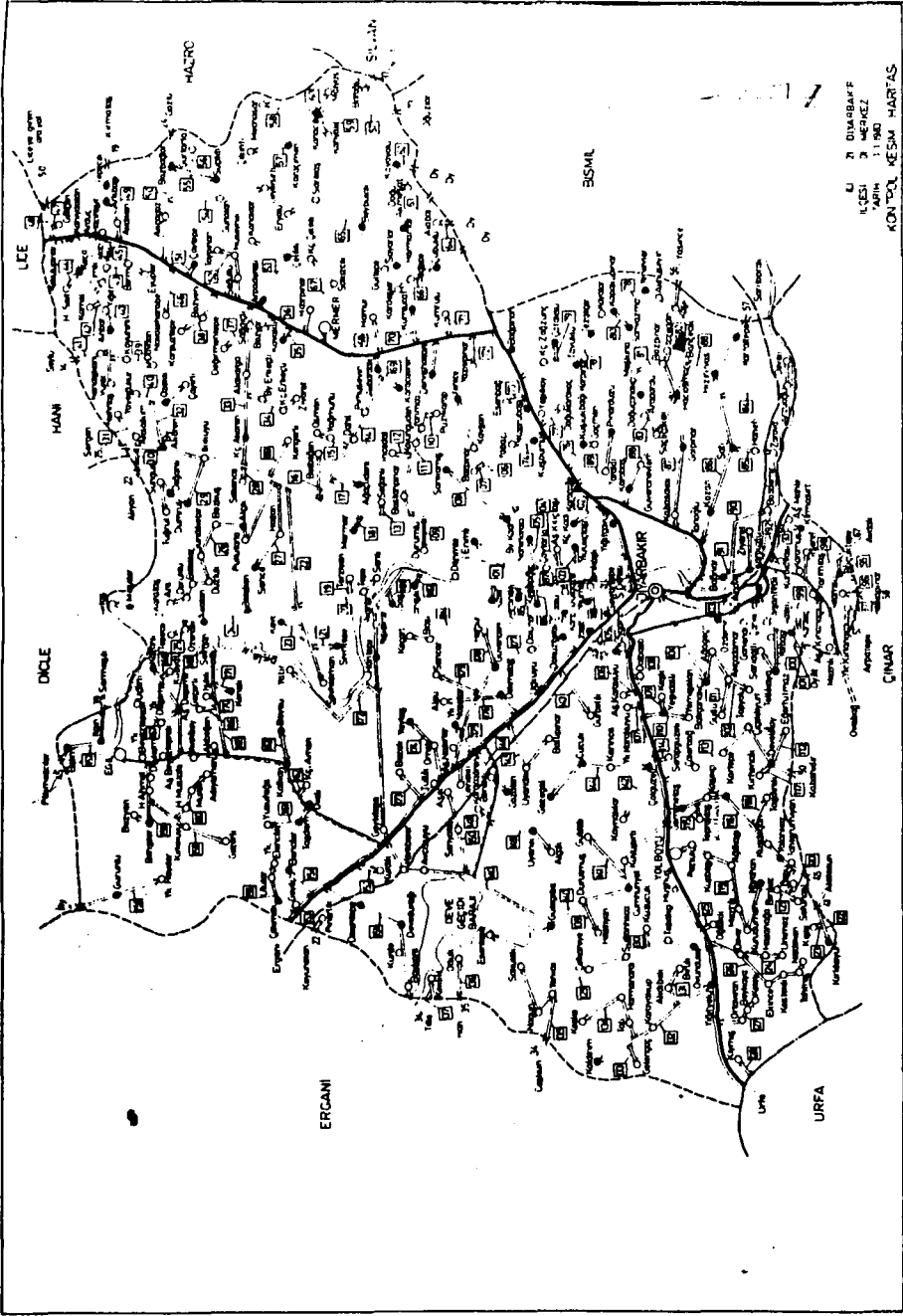
Yezîdîler bu ilçede altı köyde, nüfus defterinde değişik sayıda isimleri geçtiği halde Yasince köyü hariç, hiçbirinde oturmanaktadırlar. Bunlar ya bu köyleri bırakıp başka köylere gitmişler veya azınlıkta olduklarından Yasince köyünde toplanmışlardır. Bu köy Bismil'in batısında, 15 kilometre uzaklıktadır. Köyde müslümanlar da vardır. Ancak bunlar azınlıkta olduklarından yönetim Yezîdîlerdedir. Birbirleri ile gayet iyi ilişkiler içerisinde

(121) 1967 Diyarbakır İl Yıllığı, s. 71-79 ve 128

(122) 1967 Diyarbakır İl Yıllığı, s. 80.

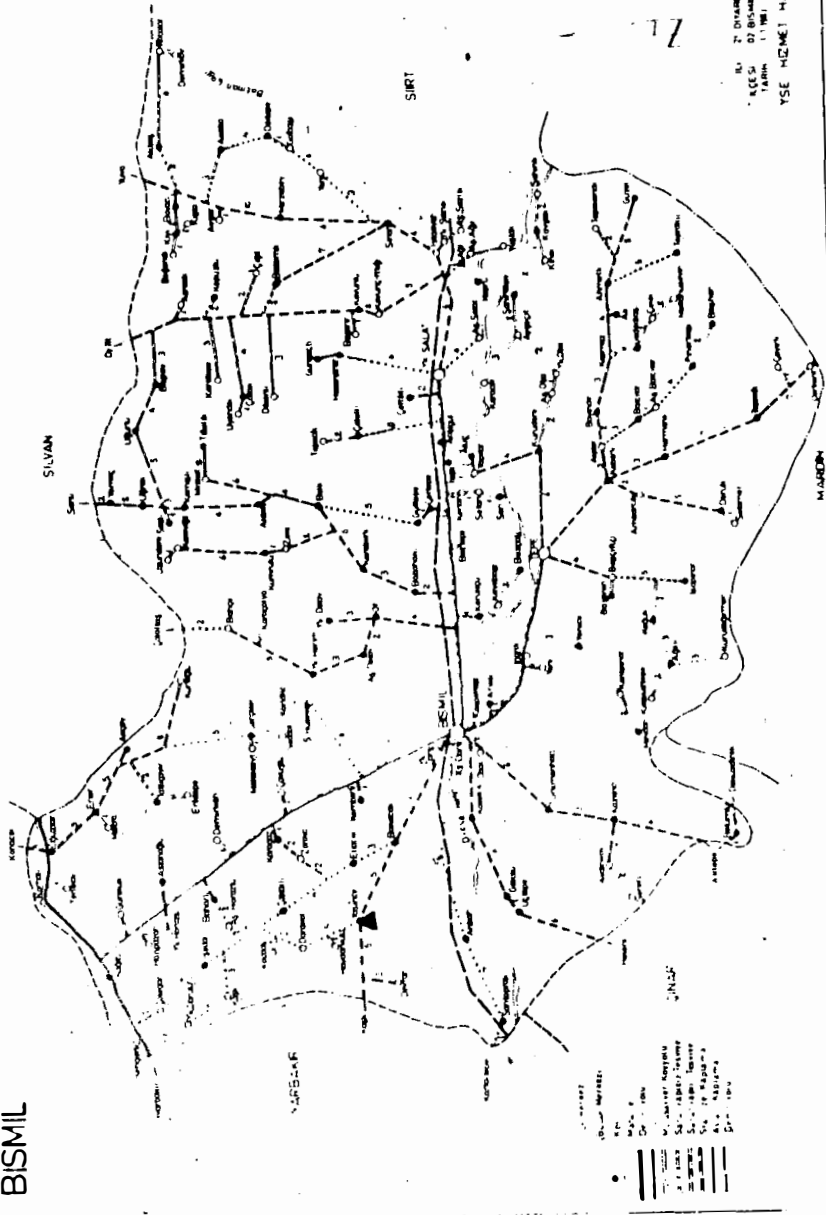

▲ .Yezîdîlerin buldukları ilçeler

Yezidilerin buldukları köyler

BİSMİL

▲ Yezidilerin buldukları köyler

yaşamaktadırlar. Hayvancılık ve ziraatle uğraşmaktadırlar. Köyde Cami, İlkokul ve su olmasına rağmen elektrik yoktur. Bu köyde nüfusları 608 kişi olduğu halde ilçe genelinde 1098 kişidir. Bundan dolayı Türkiye Yezîdîleri Nüfus Dağılımları Tablosuna bu rakam geçilmiştir.

Oturmadıkları halde nüfusta kayıtları olan köyler şunlardır,

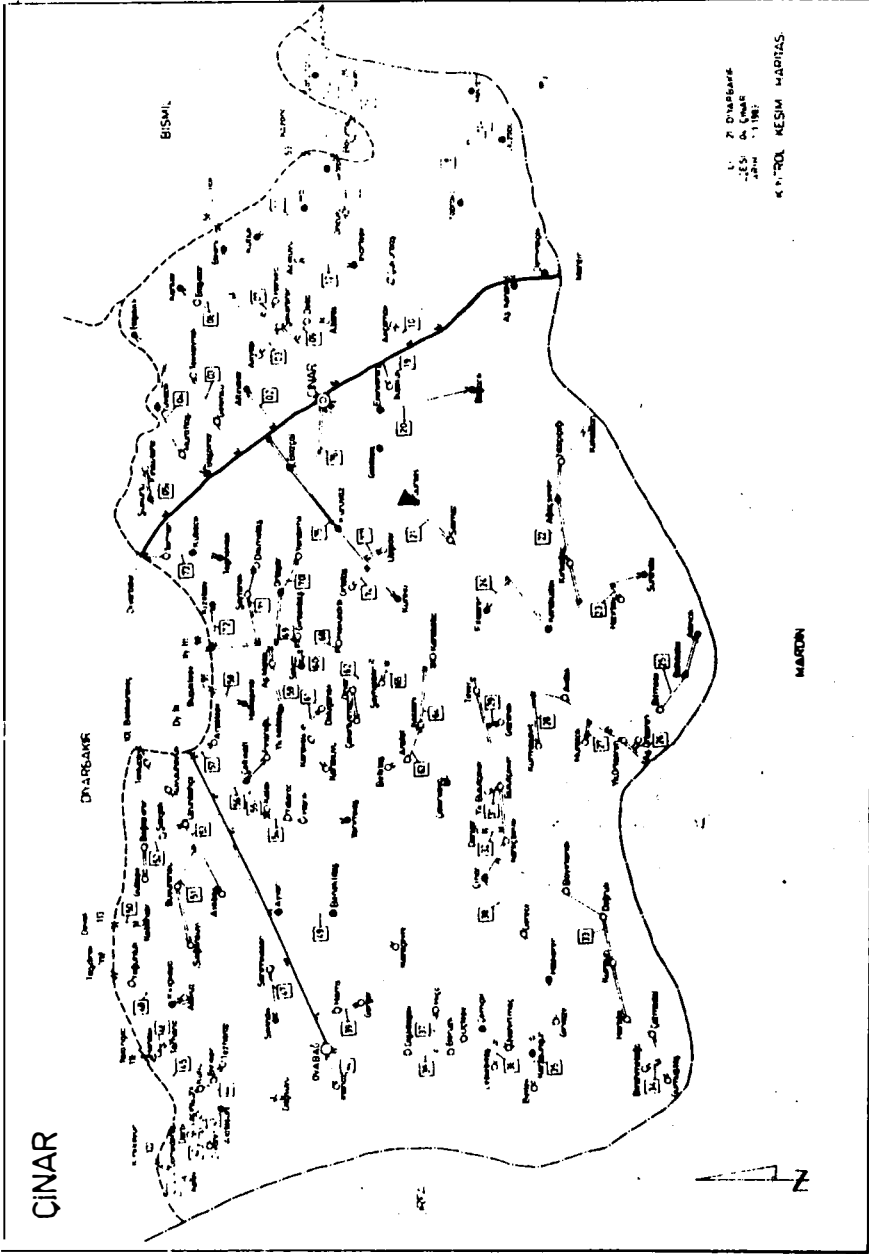
Ağıl	4 kişi
Başköy	156 kişi
Çatal	292 kişi
Güngeçti	8 kişi
Meydanlık	30 kişi

3. Çınar

Diyarbakır Merkez İlçesinin güneyinde, 30 kilometre uzaklıkta, Mardin yolu üzerindedir. İlçe düz ve hafif engebeli bir arazi üzerinde yer alır. 40 bin nüfusa sahip olan ilçenin iki kasabası, 60 köyü ve bu köylere bağlı 80 mezrası vardır. İlçe merkezinin nüfusu 5 bindir (123).

Yezîdîler bu ilçede bir köyde, Gürses'de oturmaktadırlar. Bu köy Çınar'ın batısında, 17 kilometre uzaklıktadır. Nüfusta kayıtları 600 kişi olduğu halde, bu köyde yalnız 400 kişi vardır. Diğerleri Almanya'ya işçi olarak gitmişler veya başka yerlerdeki Yezîdî yerleşim merkezlerinde oturmaktadırlar. Köyün iki de mezrası vardır. Ancak bu mezralarda oturanların hepsi müslümandır. Köyde de dört aile müslüman vardır. Böylece Gürses köyünde Yezîdîler çoğunlukta oldukları halde mezralarla birlikte genel olarak azınlıkta kaldıklarından köy muhtarı müslümandır. Bu köyde kayıta Yezîdîlerin hepsi "müslüman" diye geçmektedir. Köyde din adamı yoktur. Geçimleri ziraat ve hayvancılıklardır. Köyde İlkokul ve su olduğu halde elektrik yoktur.

▲ Yezidilerin buldukları köyler

C- Mardin İlinde

Bu ilde Yezîdîler üç ilçeye dağılmışlardır.

1. Midyad

Midyat, rivayete göre M.Ö. 180 yıllarında Tanrıabidin (İbadet edenlerin dağı) adı ile Sâsâni ve Selefkiler tarafından Kamuk Türklerine kurdurulmuştur. Bunlar ile ilgili olarak bölgede hâlâ çok sayıda mağaralar halinde yaptırılmış tapmak, kiliseler vardır. Mardin'in en geniş ve nüfus bakımından en fazla kalabalık ilçesidir. Osmanlılar zamanında, 1810 yılında Mardin'e bağlı bir ilçe olmuştur. Midyad'a bağlı bir mahalle iken, 1965 yılında ilçe merkezinin taşındığı Estel ile arasında üçkilometre bir mesafe vardır. Bugün bu mesafe gidişli gelişli büyük bir yol ile donatılmış olup yol kenarları da hemen hemen büyük binalar ile doldurulmuştur. Her iki yerleşim yerinin de ortak adı, Midyad'tır. Burada dört dil konuşulur: Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Süryanice. İlk üç dili herkes konuştuğu halde sonuncusunu yalnız Süryanîler konuşur.

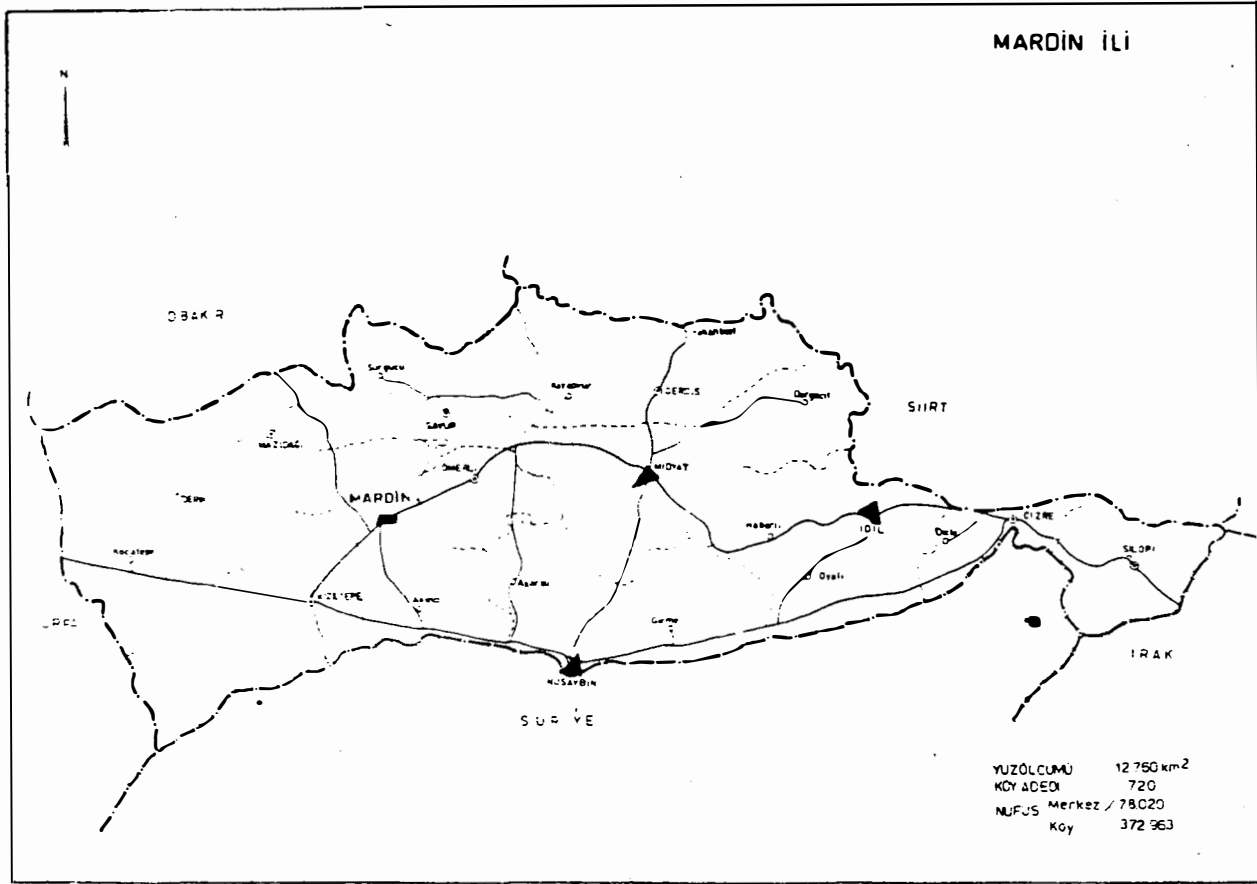
Mardin il merkezine 70 kilometre uzaklığında olan Midyad'm 81 köyü ile 55 mezarında 85 bin nüfusu vardır. İlçe genellikle taşlık ve kayalık olup suyu yok denecek kadar yoktur. Köylüler su ihtiyaçlarını göletlerden veya kuyulara akan yağmur sularından gidermektedirler. İklimi kışın soğuk ve karlı, yazın ise kurak ve çok sıcak geçmektedir.

Midyad'ta Yezîdîler dört köyde: Güven, Oyuklu, Yenice, Çayırılı ve iki mezrada: Çörekli ve Koçan'da toplam 5600 kişi olarak müslümanlardan çok uzakta ve ayrı olarak oturmaktadırlar. Genellikle geçimleri hayvancılıklardır. Ziraat yapılan yerler yok denecek kadar azdır. Buradaki Yezîdîler Türkiye Yezîdîleri içerisinde en fakir ve bakımsız olanlarıdır. Köylerde din adamları yoktur. Bütün köy ve mezarlarında İlkokul bulunmasına rağmen elektrikleri yoktur. Çayırılı ve buna bağlı Çörekli mezarısı hariç diğer köylerin yolu yok denecek kadar kötü ve araba gidememektedir.

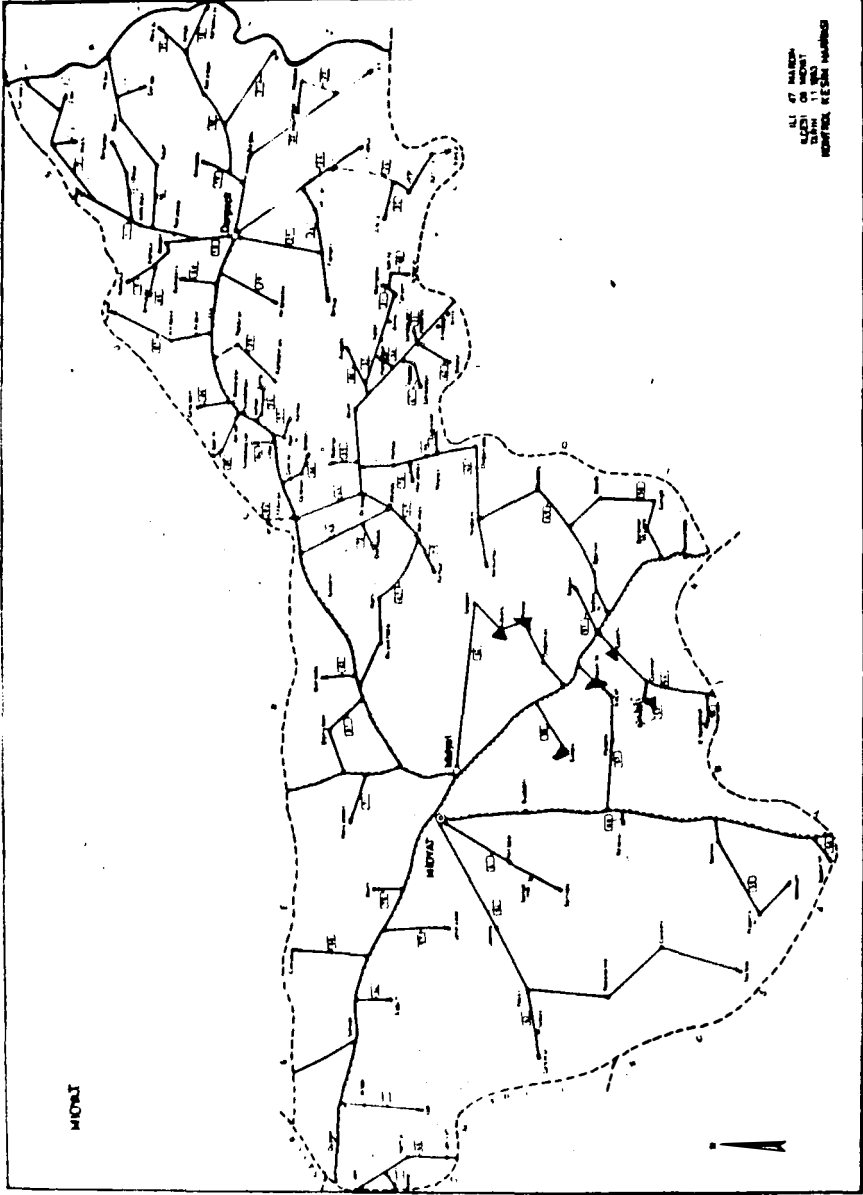
Bu köylerden Almanya'ya çalışmaya giden Yezîdîler, kazançlarını köylere değil Hıristiyanların oturdukları ilçenin Midyad kesimine yatırmaktadırlar. Buralarda apartman tipi binalar yaptırarak ileride burada oturmayı arzuladıkları gibi halen Midyad'ta oturan Yezîdî aileleri ve şeyhleri de vardır(124).

---

(124) Şeyh Bozo Agit gibi.

▲ Yazîdîlerin buldukları ilçeler

▲ Yezîdîlerin bulunduıkları köyler

Midyat'ta Yezîdî yerleşim merkezlerinin ilçe merkezine uzaklıkları

Köy ve Mezranın adı	İlçeye olan uzaklığı (km. olarak)
Güven köyü	18
Oyuklu "	15
Yenice "	18
Çayırılı "	18
Çörekli Mezrası	21
Koçan "	15

2. İdil (*)

Mardin'in güneydoğusunda bulunan İdil, M.Ö. 300 yıllarında kurulmuştur. İlk adı Arapça Zârih(Ekici) olan ilçenin adı, daha sonra Farsça Hazak(Cesur) olarak değiştirilmiştir. Bugünkü adı ise Orta Asya'dan göç ederek Mezopotamya'ya giden Türklerden buraya yerleşen İdil adında bir Türk kabilesine izafeten, 1937 yılında ilçe olunca verilmiştir(125).

Mardin il merkezine olan uzaklığı 125 kilometre olan İdil'in 70 köyü ve 50 mezrası vardır. Nüfusu 45 bindir. Bu ilçede Yezîdîler yalnız bir köyde, Mağara köyünde oturmaktadırlar. Bu köy Midyat ilçe sınırına çok yakın olup, Midyat-İdil asfaltı üzerindedir. Burada 680 Yezîdî oturmaktadır.

Köyde din adamları yoktur. Köyün Midyat'daki Yezîdî köylerinden bir farkı olmayıp hayvancılıkla geçinmektedirler. Köyde ilkokul vardır ancak diğer köyler gibi bu köyde de elektrik yoktur. Bu Yezîdî köyü Mağara'nın İdile uzaklığı, 52 kilometredir.

Bu ilçe, 1990 yılında il olan Şırnak'a bağlanmıştır.

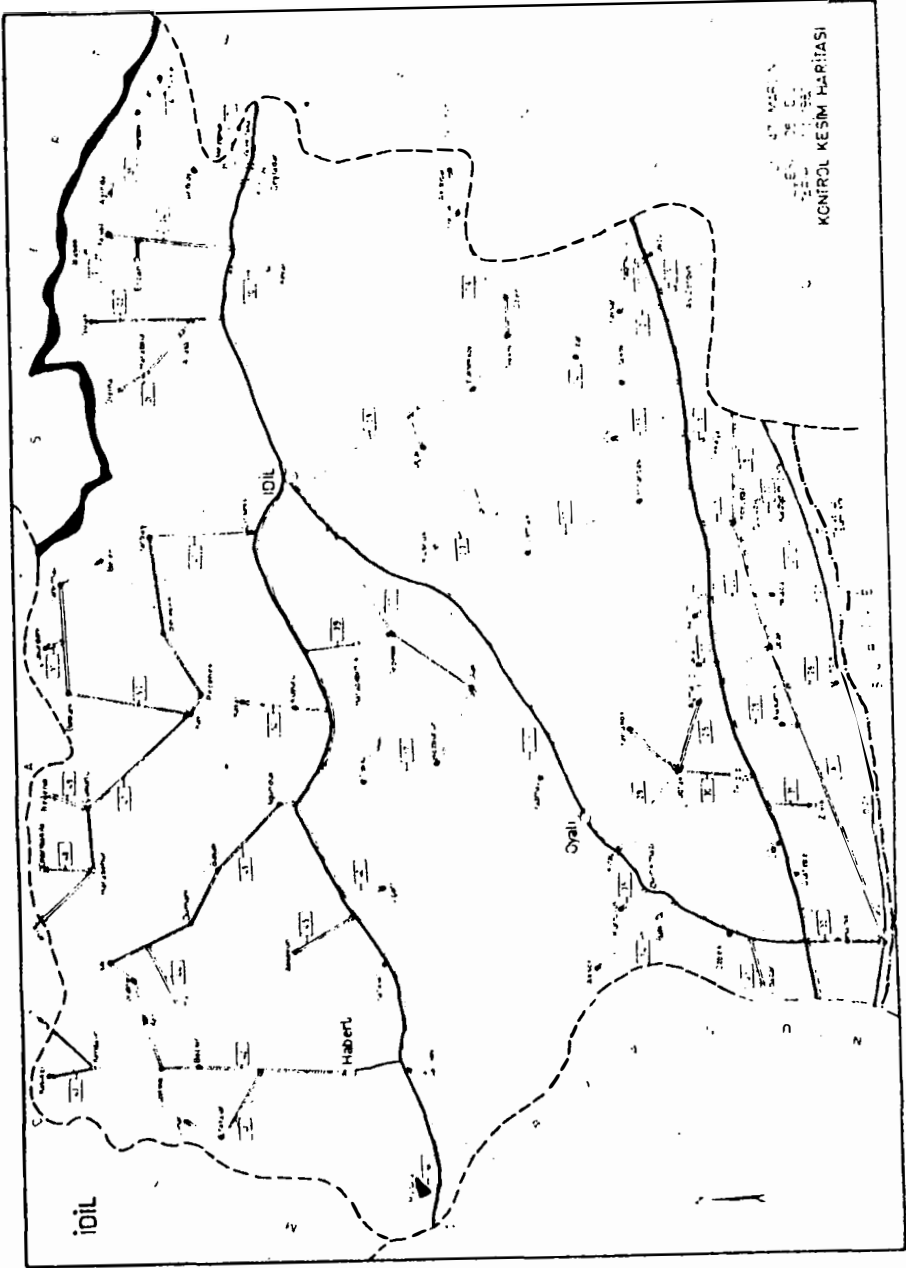
3. Nusaybin

Nusaybin yerleşim yeri itibariyle M.Ö. 2300 yıllarına dayanır. Bu tarihlerde Sümerlerin 3. Ur sülâlesinden Kral Şulgi tarafından kurulan şehir, Babil Kralı Hamurabi zamanında genişletilerek başlık, bahçelik anlamına gelen Aramis adı verilmiştir. Tarihte birçok defalar çeşitli istilalara uğrayan şehir, kalelerle çevrilmiştir. Bu kalelerin bugün dahi harebeleri mevcuttur. M.Ö. 1500-1275 yılları arasında Güneydoğu Anadoluyu içine alan Huri Mitaniler'e de başkent olmuş, Kral Giges tarafından kral yolunun üzerinde bulunuşundan dolayı da büyük bir ticaret merkezi haline gelmiştir(126).

(*) Bu ilçe, 1990 yılında il olan Şırnak'a bağlanmıştır.

(125) 1967 Mardin İl Yıllığı, s. 22-23 ve 40.

(126) Mardin İl Yıllığı, s.3.

▼ Yezîdîlerin bulunduıkları köyler

M.S. 80 yılında Urfa, Süryânî Abgar Krallığının eğemenliği altına giren Őehirde bir fakülte kurulmuş, bu fakültenin dekanlığına da aslen Nusaybin'li olan Mar Afram atanmıştır. Bu fakülte bir kilise olup, bugün dahi mevcuttur.

640 yılında Hz. Ömer zamanında İyâz b. Ganem tarafından fethedilerek İslâm İmparatorluğuna katılan Şehir, 1515 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında, Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır(127). Cumhuriyetten önce olduğu gibi Cumhuriyetten sonra da ilçe hüviyetini devam ettirmiŐtır.

İsmi hakkında çeşitli görüşler vardır. M.Ö. 230 yılında Antimosya, Küçük Antakya da denilen Şehir, Arapça Őifte nasipli anlamına gelen Nasibeyn'den türeme olarak Nusaybin denilmiŐtir.

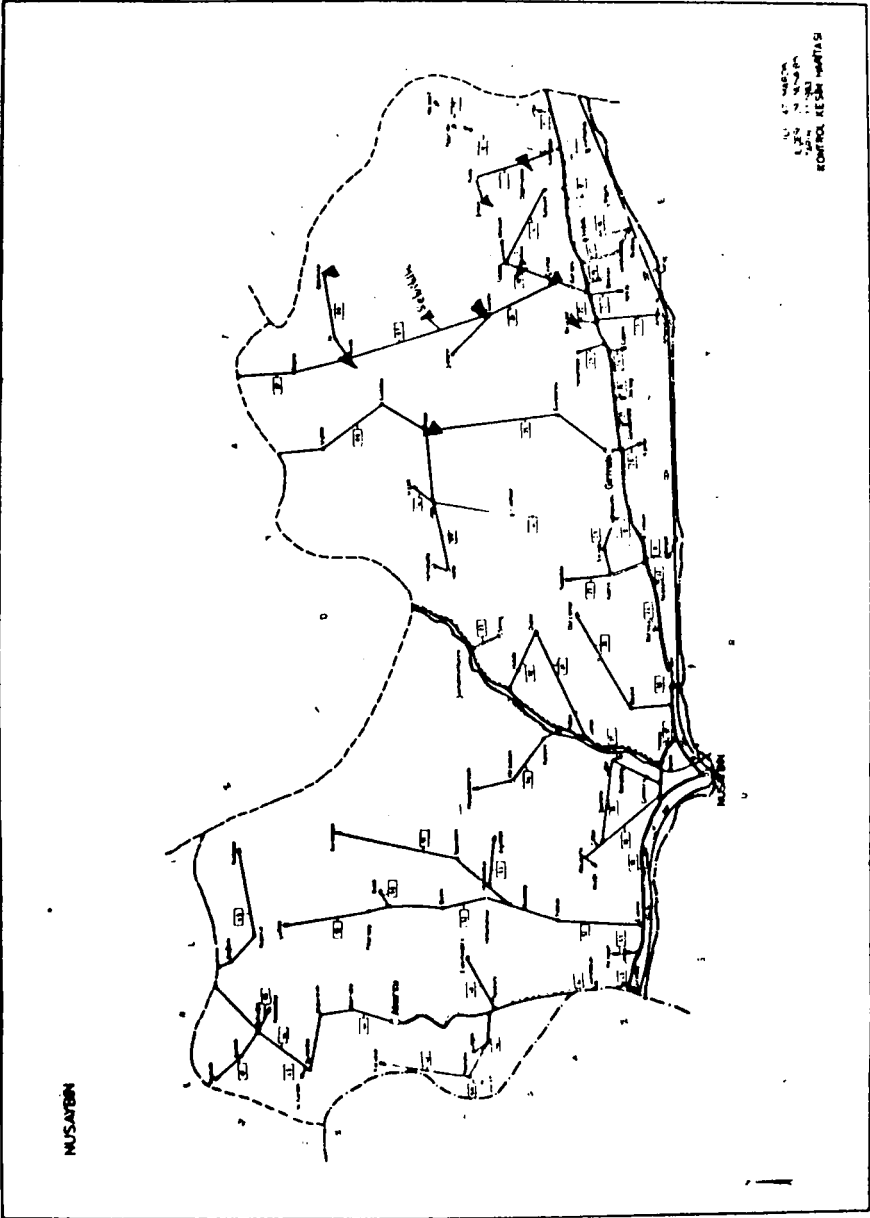
Doğusunda İdil ve Midyad, batısında Kızıltepe, kuzeyinde Mardin Merkez İlçe ile çevrili olan Nusaybin'in güneyinde Suriye sınırı ile bitişik olup bu ülkenin KamıŐlı İlçesi yer alır. Yüz ölçümü 500 kilometre kare olup Çağ-Çağ barajı sayesinde, bu toprağın 70 bin dönümü sulanabilmekte ve pamuk ekilmektedir. İklimi,kışları ılıman, yazları ise Türkiye ortalamasının üstünde sıcak ve kurak geçer. Kuzeyi bitki örtüsü olmayan çıplak dağlarla çevrilidir.

İl merkezi Mardin'e 56 kilometre uzaklıkta olan Nusaybin'de dört dil konuşulmaktadır. Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Süryanice. Arapça daha çok ilçe merkezinde konuşulur. Türkçe ve kürtçe herkesin bildiği ortak dillerdir. Nüfusu 70 bin olup kilometre kareye 14 kişi düşer. İki kasabası, 70 köy ve bu köylere bağlı 40 mezrası vardır.

Yezîdiler burada 4 köyde : Kaleli, Güneli, Çilesiz, Değirmencik ile dört Mezrada : Selvitik, Bõrhök, Fıskın, Arpalida ayrı olarak; Balaban köyünde müslümanlarla birlikte, Dibek köyünde ise Hıristiyanlarla birlikte oturmaktadırlar. Bu son köyde Hıristiyanlar çoğunlukta ise de muhtar Yezîdilerdendir. Bu köylerde toplam nüfusları 2963 kişidir. Kaleli köyünde mağaralarda da oturan Yezîdiler yalnız hayvancılık yapmakta, diğer köy ve mezralarda ise hayvancılık ve ziraatı birlikte yürütmektedirler. Kaleli köyü hariç diğer bütün köy ve mezralarda su ve elektrik, ilkokul ise hepsinde vardır.

---

(127) İbid, s. 10.

▲ Yezîdîlerin buldukları köyler

Nusaybinde Yezîdî yerleşim merkezlerinin ilçe merkezine olan uzaklıkları.

Köy ve Mezranın adı	İlçeye olan uzaklığı (km. olarak)
Kaleli Köyü	36
Güneli "	28
Çilesiz "	25
Değirmencik "	30
Selvitik mezarası	31
Berhök "	27
Fıskın "	35
Arpalı "	33
Balaban "	21
Dilek "	30

D - Şanhurfa İlinde

Bu ilde Yezîdîler yalnız bir ilçede, Viranşehir ve köylerinde bulunmaktadır.

1. Viranşehir

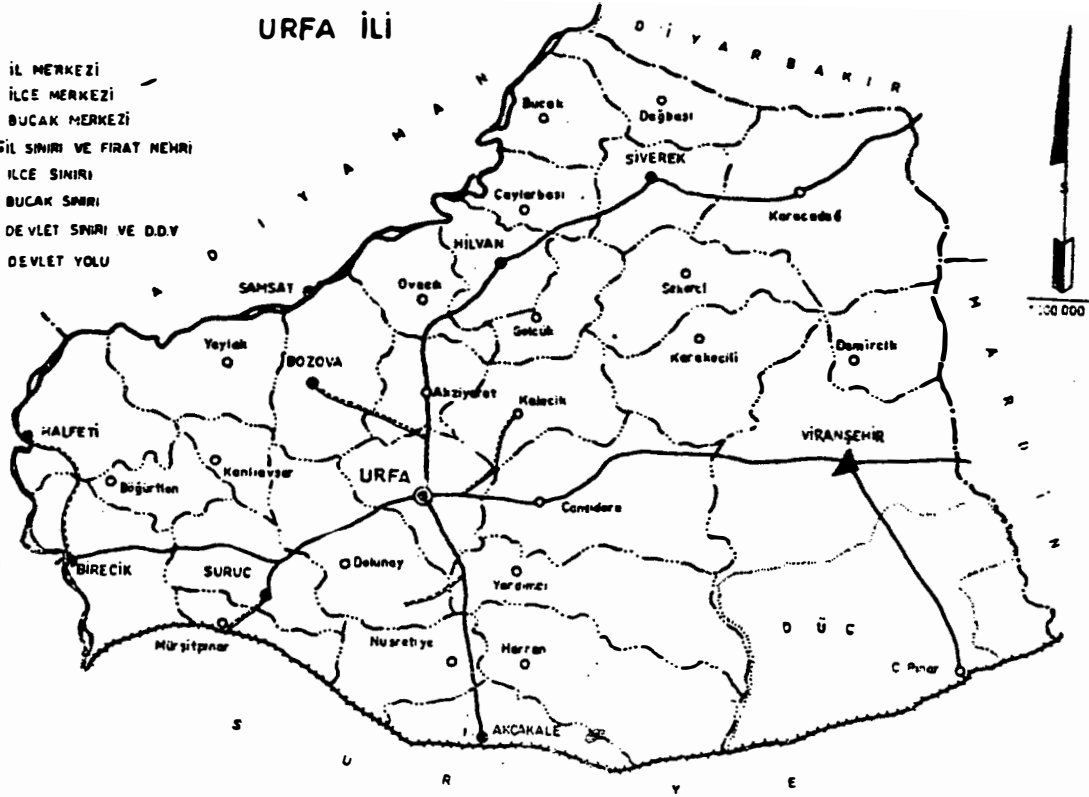
Viranşehir, yerleşim yeri olarak oldukça eski bir tarihe sahip bulunmaktadır. Buraya ilk yerleşimin M.Ö. 4000 yıllarına rastladığı bilinir. Tarihi ipek yolu üzerinde olması ve çok verimli ovalara sahip bulunması, bu şehrin ticaret ve tarım alanında Yukarı Mezopotamya'nın önemli bir şehri olmasını sağlamıştır. Yerleşim yerinin önemi dolayısı ile zaman zaman saldırılara uğramış, bu bölgede hüküm süren devletler arasında el değiştirmiştir. Hititlerden İranlılara, oradan da M.Ö. 163 yılında Romalılara bağlanmıştır. Hz. Ömer zamanında İyâz b. Ganem komutasında İslâm ordularınca zaptedilmiş, 660-873 yılları arasında da Mardin'e, Hamdânilere bağlanmıştır. 894 yılında Mu'tezid zamanında Abbâsîlere bağlanan Viranşehir, Melikşah zamanında (1055-1092) Büyük Selçuklu Devletine bağlanmıştır. Zaman zaman Bizans, Selçuklu, Arap, İran ve Artuklular arasında el değiştirmiştir. 1030 yılında Bizanslılara, 1071 yılında Selçuklulara, 1108 yılında Mardin'e Artuklulara, 1202 yılında da Musul Atabeyi Nureddin Zengi'ye geçmiştir.

Viranşehir, tarihindeki en büyük yıkıma 1258 yılında Moğol İmparatoru Hulagü tarafından uğramış, 1367 yılında tekrar Mardin Artuklularına bağlanmış, 1400 yılında Timur tarafından taş üstünde taş bırakılmayacak şekilde yıkılmıştır. Daha sonra Akkoyunlular,

URFA İLİ

- İL MERKEZİ
- İLÇE MERKEZİ
- BUCAK MERKEZİ
- İL SINIRI VE FIRAT NEHİRİ
- İLÇE SINIRI
- BUCAK SINIRI
- DEVLET SINIRI VE D.D.Y
- DEVLET YOLU

▲ Yezidilerin buldukları ilçeler

Karakoyunlular, Araplar ve İranlılar arasında el değiştiren Şehir. 1516 yılında, Yavuz Sultan Selim zamanında, Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır.

Urfa'nın en eski ilçelerinden biri olan Viranşehir, bazen Mardin'e bazende Urfa'ya ilçelik yapmıştır. Yukarıda görüldüğü gibi tarihin birçok dönemlerinde istilalara uğrayıp, yakılıp yıkıldığı için Şehre harap anlamına gelen Viran kelimesi eklenerek, Viranşehir isminin bundan dolayı verildiği söylenir. 1924 yılında ilçe olarak Urfa iline bağlanmışır (128).

Viranşehir, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin güney-orta kesiminde yer almaktadır. Doğusunda Kızıltepe ve Derik, kuzeyinde Siverek, güneyinde Ceylanpınar ilçeleri ve batısında Şanlıurfa merkez ilçesi ile çevilidir. Yüzölçümü 1843 kilometre kare olan ViranŐehirin nüfusu 80 bin olup, kilometre kareye 43 kişi düşmektedir. İlçenin büyük bir kısmı ovadır. Düz ve ovalık arazi yapısı yüzünden tarıma elverişli arazi, ekili ve dikili topraklar oldukça fazladır. Yazları çok sıcak ve kurak, kışları genellikle yağışlı ve hafif karlı geçen bir iklime sahiptir.

İlçenin, il merkezine uzaklığı 90 kilometre olup, 42 köy ve 42 mezrası vardır. Yezîdîler bu ilçede 6 köyde: Bozca, Dinçkök, Yaban, Oğlakçı, Altınbaşak ile 18 mezrada: Diktaş, Tepeyolu, Yukarıkoşanlar, AŞağıkoşanlar, Çörekli, Çınarlı, Küçükaltınbaşak, Soğanya, Koçar, Hırbiârî, Üçgül, Işıklı, Gezdik, Büyükçavuş, AŞağışölenli, Yaprak, Yukarıbağ ve Diręen'de toplam 6307 kişi olarak oturmakta, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Bütün köy ve mezralar ilçeye stabilize yollarla bağlanmışır. Adı geçen köylerin ilkokulu olup, elektrik ve suları vardır. 8 ev de Viranşehir ilçesinin Bahçelievler mahallesinde oturmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşıyan Yezîdîler arasında ekonomik durumları en iyi olan Yezîdîler, bu bölgede bulunmaktadır. Burada Yezîdîlerin ilçe çapında olduğu gibi il çapında da saygınlık ve etkinlikleri vardır (129). ViranŐehirde Yezîdî ağası Bişar Ağadır.

---

(128) 1973 Urfa İl Yıllığı, s. 88.

(129) Bir örnek vermek gerekirse, Oğlakçı köyü sahibi Ali Yüksel, ViranŐehiri temsilen İl Genel Meclis Üyesidir.

Viranşehir'de Yezîdî yerleşim merkezlerinin ilçe merkezine olan uzaklıkları(130).

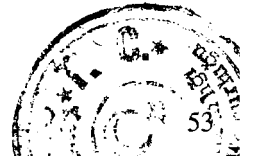
Köy ve Mezranın adı	İlçeye olan uzaklığı (km. olarak)
Burç köyü	7
Bozca "	25
Dinçkök "	17
Altınbaşak "	16
Oğlakçı "	10
Yaban "	23
Diktaş mezrası	15
Tepeyolu "	13
Yukarıkoşanlar "	19
Aşağıkoşanlar "	21
Çörekli "	19
Çınarlı "	15
Küçükaltınbaşak "	30
Soğanya "	25
Koçar "	32
Hırbîârî "	10
Üçgül "	25
Dirgen "	27
Işıkli "	30
Gezdik "	20
Büyükçavuş "	9
Aşağışölenli "	16
Yaprak "	11
Yukarıbağ "	12

(130) İlçenin, köylere olan uzaklığı 1973 Urfa İl Yıllığı, s. 89'dan alınmış olup, ilçenin mezralara olan uzaklığı tarafımızdan mahallinde yaptığımız araştırma sırasında tesbit edilmiştir.

Sonuç

Bu bölümde görüldüğü gibi Yezîdîler, Güneydoğu Anadolu'nun dört ilinden Siirt'in; Beşiri, Kurtalan, Batman; Diyarbakır'ın Merkez İlçe, Bismil, Çınar; Mardin'in Midyad, İdil, Nusaybin ve Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçelerinin köylerinde 28 muhtarlık ile bu muhtarlıklara bağlı 33 mezrada toplam 24.309 kişi olarak yaşamaktadırlar (131). Hemen hepsi ayrı olarak oturdukları köy ve mezralarda hayvancılıkla uğraşmakta. Midyad ve İdil'dekiler hariç, toprağı olanlar ziraatla meşgul olmaktadır. Yine Midyad'dakiler hariç, bütün Yezîdî köy ve mezralarına stabilize yollarla gidilmekte, bütün köy ve mezralarında ilkokul bulunmaktadır. Köylerin elektrikleri de bağlanmış olup birçoğunda telsiz şeklinde posta teşkileti da vardır. Çok kazanıp az yiyen Yezîdîlerin ekonomik durumları, yörelerindeki müslüman halka göre oldukça yüksektir.

TÜRKİYE YEZİDİLERİ NÜFUS DAĞILIMLARI TABLOSU

İLİ	İLÇESİ	KÖYÜN YENİ ADI	KÖYÜN ESKİ ADI	NÜFUSU	
SİİRT	Kurtalan	Beşpınar Nahiyesi	Aranz	166	
		Kurukavak Köyü	Hamduna	775	
		Doruklu Köyü	Koniserik	367	
		Yalınca Mezrası	Sevdik	131	
	T o p l a m				1439
	Beşiri	Uğrak	Tahari	909	
		Kuşçukuru	Kalhok	1036	
		Ekinciler Mezrası	İnnap	550	
		Uğurca	Kortuk	516	
		Yolkonak	Hicri	492	
İkiköprü(Oturan yok)			61		
Kumgeçit		Bozivan	132		
Meydancık Mezrası		Düşah	447		
Oğuz Nahiyesi		Şimis	1234		
Onbaşı Mezrası		Şahsın	97		
Üçkuyular	Fakıran	341			
Deveboynu	Geydik	675			
T o p l a m				4806	
Batman	Yolveren	Cineri	418		
DİYARBAKIR	Merkez	Bahçecik		348	
	Bismil	Yasince		1098	
	Çınar	Gürses	Davudi	600	
	T o p l a m				2096
	MARDİN	Midyat	Güven	Bacın	1800
Oyuklu			Taka	650	
Yenice			Harapya	1100	
Çayırılı			Kefnas	2100	
Çörekli Mezrası			Deyvan	1800	
Koçan Mezrası			1500		
T o p l a m				2096	
Idil		Mağara	Kıvah	680	
Nusaybin		Kaleli	Efsi	695	
		Güneli	Gellisoza	1280	
	Selvith Mezrası				
	Çilesiz	Muhuka Mezrası			
	Berhök Mezrası		119		
	Değirmencik	Koliken	233		
	Fıskın Mezrası	Sapanlı Mezrası	95		
	Arpalı Mezrası	Kunar	85		
Baminin(Oturanyok)		387			
*Balaban	Birguriya	56			
**Dibek	Bâdib	85			
T o p l a m				2963	

* Müslümanlarla birlikte karışık Yezidi köyleri.

** Hristiyanlarla birlikte karışık Yezidi köyleri

ŞANLIURFA	Viranşehir	Burç	.....	1113
		Diktaş Mezrası	.....	—
		Bozca	Hırbi Belek	338
		Diçkök	Gedenasa	1436
		Tepeyolu Mezrası	Tırtarık	Karışık
		Yukarı Koşanlar Mez.	Mozik	Tamamı
		Aşağı Koşanlar Mez.	Mozik	"
		Çörekli Mezrası	Gede Osman	"
		Çınarlı Mezrası	Çecâne	"
		Altınbaşak	İshanlar (oturan yok)	1241
		Küçük Altınbaşak Mez.	Küçük İshan	Tamamı
		Soğanya Mez.	Suhaniye	"
		Koçar Mez.	Molla Koçar	"
		Hırbi Âri Mez.	.....	"
		Üçgül Mez.	Minminih	"
Dirgen Mez.	Kori	"		
Işıklı Mez.	Zevra	"		
Yaban (Kavşık)	.....	288		
Gezdik Mez.	Mozana	.....		
Oğlakçı (Tamam)	.....	1545		
Büyük Çavuş Mez.	Hacı Zeyd	Karışık		
Aşağı Şölenli Mesz.	Aşağı Akmazot	Tamamı		
Yaprak Mez.	Kermiçem	"		
Yukarıbağ Mez.	Kermicilya	"		
Kayıtlı olup oturulmayan Köy ve Mezralar.				
Güzlek	Annabi	Yok		
Anıt Mezrası	Kermeziyaret	4		
Başköy Mezrası	.....	35		
Elgün	Atşâna	Yok		
Yoğımlı Mezrası	Novfeli (Karışık)	142		
Konakyeri	Telcafer (Karışık)	171		
Bahçelievler Mah.	Kale	10 Hane		
T o p l a m			6307	
YEZİDİLERİN VİLAYETLERE GÖRE NÜFUS DAĞILIMLARI				
SİİRT	(Beşiri, Kurtalan, Batamn)	6663		
DIYARBAKIR	(Merkez, Bismil, Çınar)	2096		
MARDİN	(Midyad, Nusaybin, İddil)	9243		
ŞANLIURFA	(Viranşehir)	6307		
G E N E L T O P L A M			24.309	

III. BÖLÜM : YEZÎDÎ İNANÇ VE İBÂDETLERİ

Yezîdîliğin, Yezîdîlerin bugün yaşadıkları bölgede, eskiden yaşayan birçok dinlerin etkisi altında kaldığı söylemekte ve hatta onların karışımı bir din olduğu, yaşantularından da ortaya çıkmaktadır. Örneğin : iki tanrı anlayışında (Allah-şeytan) Zerdüştlüğün; tenâsuhu kabul ettiklerinden dolayı Sâbiliğin; ölü gömme, rüya tabirleri ve dini ayinlerden dolayı Şamanizmin; Melek Tâvûs diye horoz şeklindeki putlara saygı göstermelerinden dolayı Putperestliğin; güneşi ay'ı ve yıldızları yüceltmelerinden dolayı Mecûsiliğin, şarap içmeleri ve sarhoşluk veren şeyleri helâl kabul etmelerinden dolayı Hıristiyanlığın; hayvanların kesilmesi ve beslenme ile ilgili hükümlerinden dolayı Yahudiliğin; sünnet, oruç, kurban, hac, mezarlar üzerine yazılan İslâmî yazılardan dolayı İslâmiyetin; mezhebin gizli vasfı, vecd ve birçok sûfî şeyhlere saygılarından dolayı da Sûfî-Râfîzîliğin tesirinde kaldığı iddia edilmektedir(132).

A- Yezîdî İnanç ve İbadetleri Hakkında Edinilen ilk bilgiler

Yezîdî inançları hakkında ilk defa derli toplu bilgiyi Osmanlılar Devrinde Sultan Abdülazîz zamanında 1289/1872 tarihinde öğreniyoruz. Bu zamanda "Kurra Kanunu" gereğince her taraftan Osmanlı ordusuna asker toplandığı sıralarda, Musul'un Şeyhân nahiyesinde oturan Yezîdîlerin, müslüman gruplar adı ile askere alınmalarına teşebbüs edildiği sırada bu çağrıya uymayanların üzerine Sultan Abdülazîz, Yezîdîlerin Musul ve çevresinde askerlik görevlerini yerine getirmelerini sağlamak amacı ile İstanbul'dan Albay Tahir Bey'i görevli olarak gönderince Yezîdîler: "İslâm milletinin aşkeri ile birlikte askerlik yapmamak ve asker olmamak" için o zamanki Bağdat Valisi Vezir Rauf Paşa aracılığı ile devlet makamlarına bu isteklerini duyurmak üzere Emirlerini, Şeyhlerini, Pîrlerini ve Muhtarlarını gönderirler(133). Osmanlı yönetimi ile yapılan uzun münakaşa ve pazarlıklardan sonra Yezîdîler, askere alınmadıkları takdirde bedellerini tamamen ödeyeceklerine dair yazılı bir belgeyi-sözleşmeyi-(taahhütname), Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinde düzenlenip, başkalarına yaymaları da yasaklanarak, Yezîdîlerin Emiri Hüseyin Bey, büyük nüfus sahibi iki Şeyh ve onbeş muhtar Şeyh imzalarlar. Bu sözleşmede, neden Osmanlı ordusunda asker olmak istemedikleri hususunda Yezîdî inanç ve kurallarına dair ondört madde yer almak-

(132) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Guérinot (M), Les Yézidis, RMM, Ağustos 1908, c.5, s.583; Mustafa Nuri, a.g.e, s. 17-18; Zurayk (c.K), İsmail Bey Çöl'ün el-Yezîdiyye Kadîmen ve Hadîsen, Beyrut, 1934, adlı kitabına yazdığı önsöz, s. 9.

(133) Mustafa Nuri, a.g.e, s. 53-54; Abbâs el-Azzâvî, a.g.e, s. 159-160

tadır. Bu maddeler bizlere Yezîdîlerin inanç ve esaslarını tarihte ilk defa bir yazılı belge olarak göstermektedir.

Bu maddeler ve içeriğinde ileri sürülen mazaretler şunlardır;

1. Kadın-erkek, büyük-küçük bütün Yezîdîler Nisan, Eylül ve Kasım ayı başından sonuna kadar yılda üç defa Melek Tâvûs'un heykelini ziyaret etmek zorundadırlar. Bu kurallara uymayan Yezîdîler kâfir sayılırlar.

2. Her Yezîdî yılda bir defa Şeyh Adî'nin türbesini 15-20 Eylül arasında ziyaret etmesi gerekir. Bu görevi yerine getirmeyen kâfir sayılır.

3. Her Yezîdî kendisini herhangi bir Müslümanın, Hıristiyanın ve Yahudinin göremiyeceği bir şekilde, güneşin doğuş tarafını Melek Tâvûs'a karşı secde etmesi gerekir. Bunu yapmadığı takdirde kâfir olur.

4. Her Yezîdî, hergün kendisini doğru yola sevkedenin vekili olan Şeyhinin yahut Pîrinin elişi öpmek zorundadır. Bunu yapmadığı takdirde kâfir olur.

5. Heran için bir Yezîdînin, bir müslümanın namazda "Eûzubillahimineşşeytânir-racîm" diyerek Eûzu Besmele çektiğini duyması muhtemeldir. Bunu duyan bir Yezîdînin "Hâşâ" demesi ve Eûzu besmele çekeni öldürmesi, bunu yapmadığı takdirde kendi kendisini öldürmesi gerekir. Bunlardan birini yapmazsa kâfir sayılır.

6. Bir Yezîdînin ölüm anında yanında uhrevî kardeşi, Şeyhi veya Pîri bulunması ve ona şu telkini yapması gerekir: "Ey Melek Tâvûs'un kulu! Melek Tâvûs'un dini üzerine öl, başka din üzerine ölme. Eğer biri gelir de sana derse ki: Sen İslâm, Hıristiyan veya Yahudi dini üzerine öl, sakın kabul etme. Mabudumuz Melek Tâvûs'dan başkasını tanıma ve tapma. Taparsan kâfir olursun".

7. Yezîdî dinine mensup herkes bereket olarak Şeyh Adî'nin türbesinden bir miktar toprak evinde bulundurup, sabahleyin ondan bir parça yemesi, ölümlerinde de yanında bulundurması gerekir. Bu durumu gözetmezse kâfir olur(134).

8. Bir Yezîdînin orucunu başka bir yerde değil de kendi mahallinde tutması gerekir. Çünkü hergün sabahleyin oruca başlaması ve Şeyhinin, Pîrinin evine giderek orada akşam vaktine kadar orucuna devam etmesi ve onların kendi elleri ile sundukları, kutsal saydıkları şarapla orucunu açması gerekir. Bunu yapmazsa kâfir olur.

9. Yezîdîlerden biri, Yezîdî memleketinin dışına yolculuk yapar ve orada bir yıl kalırsa karısı boş olur, başka kadınlarda evlenemez. Eğer başka kadınlara evlenirse kâfir olur.

10. Yezîdînin âhîret kardeşi veya âhîret kızkardeşi ona yeni bir elbise dikerse, bu elbiseyi âhîret kardeşi veya âhîret kız kardeşinin kendi eliyle giydirmesi gerekir. Eğer bunu yapmazsa veya kendisi kendi kendine giyerse kâfir olur.

11. Bir Yezîdî kendisine yaptırdığı gömlek veya elbiseyi giymeden önce Şeyh Adî'nin yanındaki mübarek suya-zenzeme-batırması gerekir. Bunu yapmadığı takdirde kâfir olur.

(134) Hac zamanında toprağı yuvarlıyarak yapılan ve hacılar tarafında kâşışılan bu toprağı "Beratta veya Baratta" denir. Abdurrazzâk el-İlâsânî, a.g.e., s. 58.

12. Keşinlikle hiçbir Yezîdînin ipek elbise giymesi yasaktır. Bir Müslümanın, bir Hıristiyanın, bir Yahudinin veya başka birinin tarağı ile saçını taraması, traş makinesi ile başını tıraş etmesi(traş olması) yasaktır. Şayet zaruret halinde bunları kullanmaya mecbur olursa, Şeyh Adî'nin türbesindeki su ile yıkaması gerekir. Aksi halde kâfir olur

13. Hiçbir Yezîdî Müslümanlara ait olan tuvaletlere giremez, banyoda yıkanamaz, Müslümanın su içtiği kabını veya başka kablarnı kullanamaz. Bunun aksi bir davranış küfrü gerektirir.

14. Yezîdîler yedikleri yemekler bakımından Müslümanlardan da farklıdır. Örneğin; Balık, horoz, geyik, tavşan, kabak, bamyâ, fasulye, börülce, lahana, marul gibi yiyecekleri yemezler. Bunları yemek haramdır(135)

Yezîdîler bu durumlarını Osmanlı Hükümetine bildirip bir miktarda vergi verince Albay Tahir Bey askerlik yapmamalarına razı olur. Bunun üzerine askerlik çağına gelen her Yezîdî'nin askerliğine karşılık "bedel" olarak 100 lira vermesi kararlaştırılır. 1872 de yapılan bu taahhütnamenin, yazarı belli olmayan ve aşağıda ismini verdiği 1887 de yazılan Süryânî eserine göre o güne kadar bu şekilde devam ettiği bu tarihten sonra bu durumun daha ne kadar sürdüğü bilinmemektedir.

Emir, Şeyhler, diğer din adamları ve 15 Yezîdî Muhtarladından(136) oluşan o günün seçkin bir delegeler topluluğu ile imzalanarak, neden Osmanlı Ordusunda müslümanlarla birlikte askerlik yapamayacaklarını dini esaslara bağlayarak ileri sürmelerinden, Yezîdî inançları, tarihte ilk defa derli toplu bir arada görülür.

Bunlar:

"Yezîdîlerin her yıl Eylül, Ekim ve Kasım ayları boyunca Sincar'a Melek Tâvûs'un heykelini ziyarete gitmelerinin mecbur olduğu, yılda bir defa(ömründe bir defa olacak) 15-20 Eylül tarihleri arasında Şeyh Adî'nin mezarını ziyarete gittikleri, güneş doğarken, başka din mensuplarına görünmeden, güneşe karşı dönerek Melek Tâvûs'a seced ettikleri, hergün Şeyhlerinin ve Pîrlerinin ellerini öpmek zorunda olduklarını, bir Müslümanın namaz kılarken "eûzu besmele" çekmesini duyan bir Yezîdînin buna tepki göstererek "haşa" demesini, ölüm anında bir Yezîdînin mutlak surette yanında Yezîdî bir din adamının bulunarak (Şeyh veya Pîr) ona telkin yapması gerektiği, Şeyh Adî'nin mezarından bir miktar toprağın (beratta) yanlarında bulundurulması gerektiği ve ölürken mezarına da konduğu, oruçlarını kendi yörelerinde tutması ve şarap ile bozması gerektiği, bir yıldan fazla aileden uzakta kal-

---

(135) Bu antlaşmanın el yazmasından ilk defa İngilizceye çeviren E.G. Brown'dur. Bkz. Parry, Six months in a Syrian Monastery, Londra, 1895, s. 272-273 ve İsyâ Joseph, Yezidi Texts, AJSL, c.XXV, 1909, s. 244-247, İbid, Devil Worship, Boston, 1919, s. 77-82; Arapça olarak: Tercüme es-Süryaniyye...,s. 30-34; İsyâ Joseph, Yezidi Texts, s. 101-106. Fransızcası için: F. Nau, a.g.e., s.168-171: İtalyancası için: Furlani, Testi Religiosi dei Yezidi, Bologne, 1930, s. 92-102. Türkçesi için: Y.Z. Yörükan, Müslümanlıkta Dini Tefrika. Ders Notları. Ankara, Trs., s. 135-136.

(136) Bu antlaşmaya imza koyan Yezîdîlerin isimleri için Bkz. Nau (F), a.g.e., s. 171

malarının haram olduğu, kalırsa hanımının kendisinden boş olduğu ve bir başka Yezîdî ile de evlenemeyeceği, yeni diktirdiği veya aldığı elbisesinin âhîret kardeşi veya kızkardeşi tarafından giydirilmesi, giydirilmeden önce bu elbisenin Lâleşteki şeyh Adf'nin mezarı yanındaki suya-zemzem suyuna batırıldığı, ipek elbise giymenin, yabancı din mensuplarının tarakları ile taranmanın, traş makinası ile başlarını traş etmelerinin yasak olduğunu, eğer-zaruret halinde bunları kullanması gerekirse mutlaka şeyh Adf'nin mezarı yanındaki zemzem suyu ile yıkanmasının gerekliliği, Müslümanlara ait tuvaletlere gidemeyeceği, hammamda yıkanamayacağı, müslümanların içtiği kaplardan su veya benzeri içecekleri içemeyeceği veya müslümanlara ait olan bir malzemeyi kullanamayacağı, ayakta iken küçük tuvaleti yapmanın, oturarak elbise giymenin de haram olduğu gibi, yiyeceklerden de balık, horoz, geyik, tavşan, bamya, fasulye, börölce, lahana, marul gibi bazı sebzelerin de yenmesinin haram olduğu görölmektedir(137)

B- Yaratılış Hikayeleri

Yaratılış ve türeyiş, Yezîdîlerin, anlatırken en çok zevk duydukları kutsal bir hikayedir. Günümüzde, Irak'ta, Sincâr dağındaki merkezleri olan Lâleş'de tek nüsha olarak saklandığı söylenen kutsal kitapları Mushaf-ı Reş(Kara kitap) otuzüç ayet(Gavl) halinde olup bu inancın esasını anlatır(138). Dört-beş yapraklı olan bu kitap, bugün Türkiye'de yaşayan Yezîdîlerden hiçkimsenin elinde yoktur. Yezîdîler, ancak bu kitabın ayetlerini ezberlerinde yaşatıyorlar.

Bu kitaba göre Allah önce bir inci yaratır, sonra da Angar veya Engar(139) adlı bir kuş yaratarak, inciyi kırkbin sene bu kuşun üzerine kor. Ondan sonra haftanın yedi gününü ve bu yedi günde de hergün bir tane olmak üzere yedi melek yaratır. şÖyle ki: Allah ilk önce pazar gününü ve bu günde de birinci büyük melek olan "Azraîl"i yaratır. Bu, onlara göre "şeytan"dır. Bu melek Yezîdîler arasında "Melek Tâvûs" diye geçer. Pazartesi gününü ve bu günde de "Derdâil"i yaratır. Bu da Melek şeyh Sîn dedikleri şeyh Hasandır.Salı gününü ve bu günde de "İsrâfil"i yaratır. Bu da günaş meleği şeyh şems denilen şeyh şemseddîndir. Çarşamba gününü ve bu günde de "Mikâil"i yaratır. Bu da Melek şeyh Ebu Bekirdir. Fakîrlerin ruhlarını alan olarak bilinen bu meleğe Yezîdîler, ikinci Azrâil de derler. Perşembe gününü ve bugünde de "Cebrâil"i yaratır. Bu da Melek şeyh Seccâdîndir. Cuma gününü ve bugünde de "şennâil"i yaratır. Bu da Nasûruddîndir. Cumartesi gününü

(137) Haram yiyecekler, yezîdîlerden bahseden bütün makale ve kitaplarda bazı farklarla geçmektedir. Yine de Bkz. Guérinot, a.g.e.,s. 621-622; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e.,s.44; Lescot (R), a.g.e.,s. 77; Menant (M.J), les Yezidis, Paris, 1892, s. 66. İnfira, Yasak ve Haramlar, s. 90.

(138) Bu kitabın tam tercümesi için, Bkz. İnfira, s.75-78.

(139) Bu kuşun adını muhtelif şekilde yazanlar vardır. Krđ: Browne, s. 377 ve A. Hasanî, s.40, angar; Bitner, s. 24 ve A. Azzavî, s. 188, anfar; İsmail Bey Çöl, s. 101, el-Fakîr; ve P.Halife,s.586, atgar şekindedir.

bugünde de "Nevrâil-Nurâil"i yaratır. Bu da Melek Fahreddîn. Aydır. Sonra Allah ilk yarattığı Melek Şeytanı bu meleklerin başına başkan yapar. Bu meleklerin hepsi Allah'ın zatından ruhlar, nurundan varlıklardır. Ezeli olup Allah'ın kanunlarının uygulayıcılarıdır (140).

Bu müddet içinde Allah inci içinde oturmaktadır. Yedinci günde içinden çıkar(141). bütün melekler etrafını kuşatarak onu tesbih ederler. Ancak, adı sonradan Melek Tâvûs olan şeytan, diğer meleklerin başına başkan olunca, Allah'a karşı gururlanır. Bunun üzerine Allah onu cehenneme atar. Orada yedibin yıl kalır. Bu müddet içinde şeytan, bu hareketinden dolayı pişmanlık duyar ve çok ağlar. Bu ağlaması ile maydana gelen gözyaşlarından yedi büyük küp dolar. Sonunda Allah Şeytan'ın pişman olmasına, af dilemesine ve ağlamasına acıyarak, affeder. İşte bu sırada diğer meleklerin bunu kıskanarak ayıplamaları ve yermeye kalkmaları üzerine, Allah onları bu hareketlerinden menederek, şeytana yeniden eski itibarını vermek suretiyle diğer meleklerle başkan yapar. İsmi de değiştirerek "Melek Tâvûs" adını verir. Gözyaşları ile doldurduğu yedi küp de Şeyh Adî'nin yeryüzünden dönüşüne kadar cehennem ateşini söndürmek için cehennemde saklanır(142). Başka bir rivayete göre de cehennem ateşini söndürür (143).

1. Dünyanın yaratılışı

Bundan sonra Allah yeri, göğü, güneşi, ayı, vahşi hayvanları ve yırtıcı kuşları yaratmaya yönelir. Bu sırada her melek kendi yeteneklerine göre birşeyler yapmaya koyulduklarında, sırtında büyük inci bulunan Angar kuşu görünür. Meleklerden Fahreddîn kuşa bağırınca, haykırmasının şiddetinden inci parçalanır. İnciden sular çıkar, ortalık deniz haline gelir. Allah duruma derhal müdahale ederek Melek Tâvûs'u âlemin dört köşesine "düzenlemek" üzere gönderir. Ortalık yatışınca da bir gemi yaratıp bu gemide bin sene gezip dolaşır. Sonunda gemi Lâleşe gelerek orada durur. Allah burada iskân eder. Melek Tâvûs, Melek Fahreddîn'in bağırmasından parçalanan incinin kabuklarını getirir. Bunlardan bir parçası yerin altına, bir parçası da gökyüzüne yerleştirilir.. Güneş, ay ve yıldızları gökyüzüne yerleştirirken, kabına işlenir. Allah bu sırada yeryüzünde de ağaçları, bitkileri, dağları ve ırmakları yaratır.

2. İnsanın Yaratılışı

Bundan sonra Allah melekleri toplayarak, insanoğlunu-Adem'i yaratacağını, bundan yeryüzünde bir millet yaratacağını, yaratacağı bu milletin Melek Tâvûs'a hürmet edeceğini söyler. Sonra Allah'a ibadet ederler. Sonunda Allah onları Melek Tâvûs'a teslim ederek Kudüs civarında yeryüzüne iner. Bir adı da Cebrâil olan Melek Tâvûs, bu otuzbin meleği

(140) Tercüme es-Süryaniyye..., s. 41-48; Mehmet Şerafeddin, a.g.e. s. 13-18; Abdurrazzâk el Hasanî, a.g.e., s. 40-42; Keylânî (S.M), el-Milel ve'n-Nihal, c.2, Zeyli, s. 35; Siouffi (M.N), Notice sur la Secte des Yézidis, JA, Ağustos-Eylül, 1882, s. 252.

(141) Yezidi din kitabına göre, dinlenme günü cumartesi olup, çarşamba dinî bayramdır.

(142) Mustafa Nuri, a.g.e., s. 11

(143) Chabot (J.B), Notice sur les Yézidis. JA. Ocak-Şubat 1896, s. 121.

birakarak Allah'ın bulunduğu yere koşar. Allah ondan dört şey getirmesini ister: Su, toprak, ateş ve hava. Melek Tâvûs bunları hemen getirir. Adem bu malzemenin karışımı ile vücut bulur. Allah ilâhi gücü ile ona can ve ruh verdikten sonra, Melek Tâvûs'a Adem'i cennete yerleştirmesini, orada herşeyden yiyebileceği halde "buğday"dan yememesini tembih eder. İşte bu sırada Melek Tâvûs "şeytanlaşmaya" başlar. Allah'ın huzuruna çıkarak: "Bana hürmet edecek bir toplumun kendisinden çoğalması için Adem'i yarattım. Ama yasakladığın bu meyveyi yemezse nasıl çoğalır (144)?" der. Allah'ın böyle bir başvuru karşısında Melek Tâvûs'a verdiği cevap Mushaf-ı Reş'in onsekizinci âyetinde "Emir ve komutayı bu konuda sana bıraktım..." şeklindedir. "Ne yaparsan yap..." anlamına gelen bu üstü kapalı müsaadeden sonra Melek Tâvûs (iyice şeytanlaşmış bir halde) Adem'e gelerek buğday üzerine övgü şeklinde uzun bir nutuk çeker ve ardından da sorar: "Bundan yedin mi?" Âdem buğdaydan yemesinin Allah tarafından yasaklandığını dilinin döndüğünce anlatır. Ama Melek Tâvûs ne yapar, yapar Adem'e buğdaydan yemesini sağlar. Bunun üzerine Adem'in karnı şişer, yani tuvalet ihtiyacı ortaya çıkar. Melek Tâvûs da onu tutup yeryüzüne atar. Oyuna geldiğini anlayan Adem, hiddetinden yerden bir taş alıp Melek Tâvûs'a atmak ister. Fakat cennette taş olmadığı için yüzüne tükürür ve "Şeytan" diye bağırır (145).

Böylece Adem dünyaya indikten sonra gökten bir kuş inerek gagası ile Adem'in vücuduna bir delik (makat) açar da rahatlar. Ama yüzüne tükürdüğü için Melek Tâvûs ona küser. O da böylece yüzyıl tek başına yalnızlıktan ağlayıp durur. Adem'in bu yalnızlıktan gözyaşları göllenmeye başlayınca Allah merhamete gelir, Melek Tâvûs'a, onu yalnızlıktan kurtarmak için, Havva'yı yaratmasını emreder. Melek Tâvûs da Adem'in sol koltuğunun altındaki kaburgadan (146)- Havva'yı yaratır.

Bu olaydan sonra Melek Tâvûs bu ikisinden kendisine hürmet edecek bir toplum isteyince, "ne yaparda çoğalınız" sorusunun cevabını aramaya başlarlar. Sonunda her ikisi de hayvanları seyrederek bazı tesbitler yaparlar. Nasıl olduğunu anlarsa da bu defa "çocuğun kime ait olduğu konusunda" münakaşaya tutuşurlar (147). Nihayet ikisi de ayrı

---

(144) Mushaf-ı Reş, âyet, 11-18.

(145) Yezîdîlere göre Melek Tâvûs'un bu durum karşısında hiç hatası yoktur. Adem buğdayı yemeyebilirdi. Melek onu zorlamadı. Melek Tâvûs, kendisine itaat edecek bir toplumun cennette üreyemeyeceğini biliyordu. Ama bundan Adem'in haberi yoktu. Onun için o zaman bunu anlıyamadığı ve ismini bozarak ona "Şeytan" diye bağınmıştır. Bundan dolayı biz bu kelimeyi kullanmaktan hoşlanmayız. Kullanan da günaha girmiş sayılır. Bu kelimeyi karışımızdaki birisi kullanırsa da tepki gösteririz. Sizin isminiz Kemal olsa, "Kelo" desek ne kadar doğru bir hitap olursa, bu kelimedede, bize göre, o derece yanlış ve saygısız bir hitaptır.

(146) Bu hikâyenin Süryani dilinden ilk defa Fransızcaya tercimesi için, Bkz. Chabot (M.J.B), Notice sur les Yézîdis, JA, Ocak-Şubat, 1896, s. 118.

(147) Başka bir rivayette Adem ile Havva arasında "çocuğun babadan mı? anneden mi? meydana geldiği" şeklinde bir tartışma ağız kavgasına dönüştüğünce Cebrâil gelerek soruna son vermek için Adem ile Havva'nın alınlarından birer miktar kanın, birer testi içerisine akıtılmasını tavsiye etmesi üzerine onlar da böyle yaparlar. Bkz. Tercime es-Süryâniyye...,s.2; Mustafa Nuri, a.g.e.,s.12-13.

ayrı "tohumlarını" birer testiye koyarak, testilerin ağızlarını da kapatırlar ve beklemeye başlarlar. Günümüzde gelişmiş ülkelerin kliniklerinde "tüp bebek" diye adlandırdıkları tarihin ilk doğan tüp bebeği, Yezîdî inancına göre o zaman dokuz ay sonra bu testilerin birinden, Adem'in testisinden bir erkek ve bir kız çocuğu olmak üzere iki çocuk çıkar. Erkek çocuğu Şehid b. Cerra (148), kız çocuğu Mercem-i Nisân (149)'dır. Bunların birbirleri ile evlendirilmesinden ilk çocukları Yezdân (Ezdâ), bunun oğlu Merc-i Mirân, bunun oğlu Sabûr bunun oğlu Nûh ve Nûhun üç oğlu Sis, Anuş ve Marmîş'den bugünkü Yezîdîler meydana gelir (150).

Havva'nın testisinden ise ağzına kadar haşeret ve pis koku çıkar. Havva hırsından ağlar ve Adem'e küser. Barışmaları ve hemen ardından cinsi temasta bulunmaları da yıllar alır. Sonunda Adem ve Havva'dan ikiz doğarak yüz kırk dört çocuk meydana gelir. Bunların birbirleriyle evlendirilmelerinden nesilleri çoğalır. Bunlardan da Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve diğer din mensupları ile milletler meydana gelir.

Yezîdî kaynakları bu hikâyenin sonunda birbirlerinden farklı sonuçlara bağlanır. Bir kısım Yezîdîler (Mardin'dekiler) üremenin hikâye faslını yukardaki gibi anlatırken, bir kısmı da (Siirt bölgesindekiler), testiden Adem'in bir çocuğunun dünyaya geldiğine onun adının da Şehid b. Cerra olduğunu, Adem ile Havva'nın çocuklarının sayısı yetmişiki'ye ulaştığında diğer çocukların saf ırk olması özelliğinden dolayı Şehid b. Cerra'yı kıskanarak öldürmeye karar verdiklerini anlatarak, onların cinayet planı yaptıkları gece Melek Tâvûs'ün gelerek hepsinin ağzına kanadıyla dokunmuş ve ertesi sabah gözlerini açtıklarında herbirisi başka bir dil konuşur olmuşlardır. Böylece Şehid b. Cerra'nın konuştuğu dil "saf dil (Kürtçe)" olurken diğer çocuklar da başka milletleri temsil eden dillerle konuşmaya başlamışlardır. İşte bu olaydan dolayı Yezîdîler yetmişiki milletin kendilerine düşman olduğunu, bunu da tabii karşılıklarını söylerler.

3. Tufan Hikâyesi

Yezîdîlere göre iki tufan vardır. Birisi Nuh zamanında, ikincisi ise bundan çok sonra, yezîdî milletine isyan eden bütün insanları suda yok etmek için olmuştur. (151).

(148) Rivayete göre Havva, Adem'in yokluğundan faydalanarak dokuz ay sonra kendi testisini açar. İçinden haşeret ve pis koku çıktığını görür. Adem'in testisini açar, içinden inci gibi parlak ve güzel bir erkek çocuğu olduğunu gördüğü sırada Adem de oraya gelir. Bu duruma kızan Havva ölkesinden ve kıskançlığından testiyi eline alarak sallar. Adem müdahale ederek testiyi elinden alır. Çocuğun kolayca çıkması için de testiyi kırar ve çocuğu çıkarır. Ancak Havva'nın testiyi hızla sallamasından, çocuğun dizleri parçalanır. İşte bundan dolayı bu çocuğa Şehid b. Cerra adı verilir. Bu çocuğun daha sonra Cebrâil tarafından getirilen bir Cennet Hürisi ile evlendirilmesinden bugünkü Yezîdîler meydana gelir. Bkz. Siouffî (M.N), Notice sur la Secte de Yézidis, J.A, 1882, c. XX, s. 259-260; Guérinot (A), Les Yézidis, RMM, 1908, c. V, s. 586.

(149) Bu testi çocuğu Şehid b. Cerra, Melek Tâvûs'un kanadından yaratılan Mercem-i Nisân adlı bir cennet Hürisi ile evlendirilmek suretiyle Yezîdîlerin bu sülâleden geldikleri söylenir. Bkz. Mustafa Nuri, a.g.e, s. 13; Guérinot (A), Yézidis, RMM, 1908, c. 5, s. 586.

(150) Bu hikâyeyi Mardin'in Nusaybin kazası Berhök köyünde oturan Yezîdî Şeyhi Teto Sencar'dan duydum. Ayrıca bkz. M. Nuri, a.g.e, s. 13.

(151) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 28, n.l.

Birinci tufanda gemi. Yezîdî şeyhlerinin köyü. bugün Irakta Sincâr dağlarında Ayn es - Sufna köyünde durur. Bu tufanın sebebi. yezîdî olmayanların birbirleri ile alay etmeleridir. Bu tufanda gemi Sincar dağının başına ulaştığında bir taş çarpar ve delinir(152). Nuh bu olaya çok üzülür. Bir dalga, gemiye vurarak onları boğulmakla karşı karşıya bırakır. O anda taştan bir yılan çıkar ve Nuh'a gelerek şöyle der: "Beni insan kanından faydalandırmak üzere söz verirden, sizi boğulmaktan kurtarırım". Nuh, yılan ile bu konuda anlaşır. Bunun üzerine yılan kuyruğunu gemide açılan deliğe sokarak kıvrılır. Böylece gemi ve gemidekiler boğulmaktan kurtulurlar. Sular çekildiğinde yılan Nuh'a gelerek, sözünü yerine getirmesini ister. Bunun üzerine Cebrâil gelerek şöyle der: "Gerçekten sizin kurtulmanız Allah'ın izniyledir, yoksa yılan ve onun yaptığı ile ilgili değildir.". Bunun üzerine Nuh, yılanı yakalayıp ateşe atar. Bu yılanın derisinin külünden pireler, etinin külünden karıncalar meydana gelir. Bunlar yok olmayıp bugün dahi insanların kanını emerler. Bu küllerin hepsinden de 77 çeşit haşereler, leşinin külünden de akrepler meydana gelir. Bunların hepsi asalaklardan olup kırmızı kurtlar da bunların türündendir.

Bundan sonra yezîdî milletine isyan eden bütün insanları yok etmek için Allah ikinci tufanı meydana getirir. Birincisi tufanda Nuh yalnız yezîdîlerin babasıdır. Diğer insanlar ise Nuh'un oğlu Ham'ın çocuklarıdır. İkincisi tufanda ise yezîdîlerin babaları bir melek olan "Meyvân"dır. Allah Şeyh Adî'yi Şamdan Lâleş dağına. Yezîdî dinini müjdelemek ve insanları yezîdî itikadını davet etmek için gönderir.

Bu tufandan, bugüne kadar yedibin yıl geçmiştir. Bu müddet içerisinde her bin yılda bir, meleklerden birisi yeryüzüne inmekte, yol göstermekte, kanunlar koymakta, sonra tekrar gömkyüzüne çıkmaktadır. Allah son yedinci bin senede yezîdîler arasından dostlarını, velilerini belirlemek için birçok kere yeryüzüne inip kanunlarını koymuş, mukaddes yerleri tayin ve tesbit etmiş, onlarla Kürtçe konuşmuştur(153).

4. Melek Tâvûs ve Şekli

Yaratılış hikâyesinde olduğu gibi daha sonra göreceğimiz Kutsal kitaplarda, bilhassa Mushaf-ı Reş'de Melek Tâvûs, yaratıkların ilki, birinci gün pazar günü yaratılan Azrâil olan yedi meleğin başkanıdır. Asıl inançta diğer altı melek hemen hemen kaybolmakta, yerlerini Tanrı ve Melek Tâvûs arasındaki ikilik almaktadır. Tanrı dünyanın koruyucusu değil, yalnız yaratıcısıdır. O, faal değildir, dünya ile ilgilenmez. Tam iradenin faal ve yürütücü uzvu Melek Tâvûs olup, tenâsuh sayesinde Tanrılaştırılan Şeyh Adî b. Müsâfir ile bir birlik teşkil etmektedir. Böylece de Melek Tâvûs Tanrının ikinci bir şahsiyeti olup onun faal bir suretidir. Tanrı ile bir ve çözülmeyen bir şekilde Tanrıya bağlıdır. Bu manada yezîdîler tek Tanrılıdır. Ancak, yine görüldüğü gibi, Tanrı ile insan arasında aracı olarak hizmet gören yarı ilâh veya ilâhlar da bulunur(154).

(152) Bunun Sincâr'da Sind el-Kurup dağında olduğu hakkında Yezîdîlerden şifahi olarak öğrendik.

(153) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 5; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 43.

(154) Menzel (T'h), Yezîdîler, İA, cüz. 141, s. 418.

Melek Tâvûs bazılarının dediği gibi kötülük ilkesi değil. mutlak bir şekilde dünyadaki ilâhi nizamın zorunlu bir parçası ve kötülüğün tam bir anlayış içinde enfûsîliği ve izâfiliğin zorunlu olarak tanınmasının inkârıdır(155). Yani yezîdîlikle Melek Tâvûs bir iyilik ilâhi olduğu gibi, efsaneden de anlaşıldığı üzere onun yeniden tövbe etmesinden dolayı Tanrı tarafından bağışlanan, gözden düştükten sonra tekrar itibarı sağlanan bir melek olarak da bilinir. Tanrı adı olarak söylenmesi kesinlikle yasak olduğu gibi(156). beyaz incinin mahiyeti itibarı ile totem "Tâvûs" la aynı olduğu da söylenir(157).

Yezîdî milleti bunun milletidir. Yezîdîlerin çoğalmalarını sağlayan, görüp gözetken, zaman zaman yeryüzüne inip hükümdarlar tayin eden bir melek "Şeytan(158)" olup. Yezîdîlerin ilâhidir(159). Yezîdîler bu şeytana Melek Tâvûs veya Emin Cebraîl derler. Bu meleğe taptıklarından dolayı yazarlar, Yezîdîlerden bahseden makale veya kitaplarına: *abade-i iblis. le diable promu dieu. Adorateurs du Diable. Devil-Worshippers. The worshippers of Satan. The Temple of the Devil. in the mountain of the Devil-Worshippers. The Cult of the Peacock angel* gibi isimler vermişlerdir(160).

Şekline gelince, araştırmacılar bunun suretinin bilinen Tâvûs kuşu şeklinde olduğu zannına kapılarak, bu şekilde resmini çizmişlerdir. Bunlar H. Layard (161), M.J Menant (162) A. Guérinot(163), İsyâ Joseph(164), Anaïstase-Marie(165), R. Empson(166) ve Abdurrazzâk el-Hasanî(167)'dir. Çizilen bu resimler hep hayâlidir. A. el-Hasanî kitabında son zamanlarda Yezîdîler hakkında yazı yazan arap yazarları tarafından bu meleğin ikinci bir resminin çizildiğini, bunun da "Kaz" şeklinde ve evvelki resimlere nazaran Yezîdîlerin

---

(155) Bu konuda bkz. Süleyman Sa'ig, Târih el-Musul, Kahire, 1923, c.I, s. 296. Yazar, Yezîdîlerin Şer ve Hayır olmak üzere iki kuvvetin varlığına inandıklarını; Hayır kuvvetinin Allah'tan, Şer kuvvetinin de Şeytandan geldiğini söyleyerek, birincisinin ikincisine gâlip geldiğini ve onu Melkût âleminde uzaklaştırdığını ileri sürerek Yezîdî inancının Zerdüş inancına benzediğini (Hayır ilâhi Hüzmüz, Şer ilâhi Ehrimen) söyler. Bu görüş Yezîdîlik hakkında makale ve kitap yazan yazarların çoğunda da vardır.

(156) Kitâp el-Cilve, Bölüm V.

(157) Menzel (T'h), a.g.e., s. 418.

(158) Yararlı hikâyesinde belirtildiği gibi Yezîdîler bu kelimeyi kullanmazlar. Kullanmak gerektiğinde, bugün halk arasında buna "Apo" da denir.

(159) Guérinot (A), Les Yézidis, s. 598-599

(160) Bu konuda daha geniş bilgi için bu kitabın sonunda "Yararlanılan Eserler"deki makale ve kitap isimlerine bakınız.

(161) Niniveh and Babylon, s. 48. Yazar Melek Tâvûs Sancağını gördüğünü söyler. Bundan sonra Badger de gördüğünü söyler. Bkz. The Nestarians and their Rituals, Londra, 1852, c.I, s. 119.

(162) Les Yézidis, s. 99.

(163) Les Yézidis, s. 598.

(164) Devil Worshippers. The Sacred books and traditions on the Yézidis, s. 160.

(165) La decouverte recente des deux livres sacres des Yézidis, s. 33.

(166) The culte of the Peacock Angel, Londra, 1928, British Museum'da bulunan Melek Tâvûs Sancağını kitabına kapak olarak yayınlamıştır.

(167) el-Yezîdiyye fi Hâzırîhim ve Mâzîhim, s.65 ve kapak süsü olarak.

söylediklerine göre, gerçeğe daha uygun olduğunu söylemiş kendisi de bu meleğin şeklini Kaz şeklinde çizmiştir. Yaptığımız araştırmalarda başka hiçbir yerde kaz şekline rastlamadık.

Papaz Anastaze-Marie, resmini çizdiği Melek Tâvûs heykelini 1837'de Reşid Paşa tarafından yezîdîlere yapılan bir baskın sırasında bu sancaklardan demirden yapılmış, az çok sanat değeri olan dört tanesinin ellerinden alındığını, sonradan bunlardan birini bir subayın Bağdad'da müslüman bir antikacıya sattığını, bundan birkaç yıl sonra Fethullah Abdûd adanda bir Hıristiyanın bunu antikacıda gördüğünde tanıyarak satın aldığını, bu kişinin de ölümünden sonra varislerine kaldığını, kendisinin bunu onlardan alarak makalesinde yayınladığını söyler(168).

Melek Tâvûs heykeline "Sancak veya Sencak, çoğulu Senâcık"denir(169).Bu sancak yerden bir metre yüksekliğinde ve helozan şeklinde bir kâide üzerinde durmaktadır. Bu Tanrı olmayıp, Tanrının müstakil bir timsalidir. Genellikle demirden veya bronzdan yapılmış basit bir heykeldir. Bundan başka diğer altı büyük meleğin herbiri için de bir sancak yapılmıştır. Bunların hepsi Sincar'da, Şeyh Adf'nin türbesinde Hazine er-Rahmân'da korunmakta olup, yılın belli günlerinde, çeşitli dini gün ve bayramlarda(170).gerek Sincâr'da ve gerekse diğer Yezîdî yerleşim merkezlerinde Kavallar tarafından teşhir edilmek suretiyle para toplanmaktadır. Türkiye'deki Yezîdî köylerine zaman zaman geldiği söylenen bu sancakların çoktandır gelmediği de söylenir. Seyahatler sırasında kaybolur veya çalınırsa yerlerine hemen yenilerinin yapıldığı bilinir.

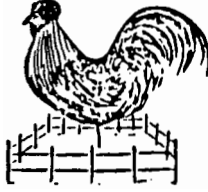
---

(168) Anastase-Marie, a.g.e., s. 39. Bu sancağa yapılan merasim konusunda bkz. İbid, el-Yezîdîyye, Maşrık, 1899, c.2, s.397-398, R. Lescot da Melek Tâvûs Sancağını gördüğünü, onun daha çok güvercin veya ördeğe benzediğini söyler. Bkz. a.g.e., s. 73.

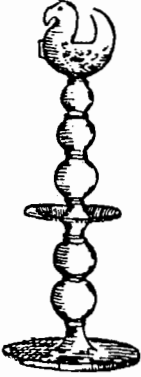
(169) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Anastase-Marie, el-Yezîdîyye, Maşrık, 1899, c.2, s. 397-398.

(170) Yılda üç defa Nisan, Eylül ve Kasım aylarında bu sancağı ziyaret gerekli ise de, gütümüzde Yezîdîler üç ayrı ülkede dağılmış oturduklarından buna riayet edememekteler.

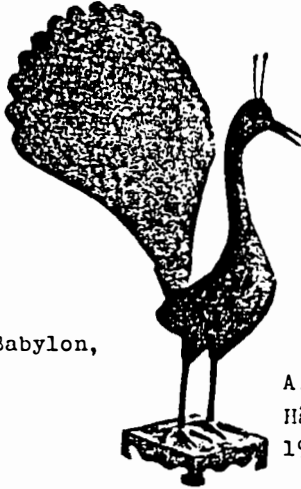
Bu güne kadar yayınlanan Melek Tâvûs heykellerinden bazıları:

Mustafa Nuri, Abede-i Iblîs,
İstanbul, 1910. Kapak resmi.

H. Layard, Nineveh and Babylon,
Londra, 1853, s. 48.

A. el-Hasanî, el-Yezîdiyyûn fî
Hâzrihim ve Mâzîhim, Sayda,
1951. Kapak resmi.

Anastase-Marie, La découverte récente
des deux livres sacrés des Yézidis,
Anthropos, C. VI, 1911, s. 35.

C- Kelime-i Şehâdetleri

Tek Allah inancına da sahip olan Yezîdîlerin Kelime-i Şehâdetleri şu küçük cümlede toplanmaktadır: "Lâ ilâhe illallah, Emin Cebrâil Habibullah." Yani Allahtan başka ilâh yoktur. Emin Cebrâil (Melek Tâvûs-Şeytan) Allah'ın sevgili bir meleğidir. Bu her zaman ve her fırsatta söylemeğe mecbur oldukları şehadet kelimesidir(171).

Bundan biraz daha uzun sabah kalkarken ve akşam da yatarken söylenen ve üç şıktan meydana gelen şu sözlerde Kelime-i Şehâdetleridir. Bunlar:

1. Melek Tâvûs (Şeytan)' un Allah'ın meleği ve elcisi olduğuna.
- 2..Şeyh Adî'nin Allah'ın meleği ve Yezîdîlerin mürşidi olduğuna(172).
- 3.- Sultan Yezîd'in Allah'ın meleği, yerin nuru ve insanlığın sevinci olduğuna inanırım.

---

(171) Kelime-i Şehâdetten olan bu cümlelerini birçok Yezîdî Şeyhlerinin ağızlarından duydum.

(172) Okçu (D), Yezîlik ve Yezîdîler, Ankara, 1979, s. 37 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan mezuniyet tezi). Bunu da yine Nusaybin'in Berhök Mezrasında oturan Şeyh Teto Sencar ile Beşiri'nin Kuşçukuru köyünde oturan Şeyh Emin Cilo'dan işittim.

D- Kutsal Kitapları

Yezîdîlerin kutsal kitapları iki tane olup, bunlar Kitâb el-Cilve (Vahiy Kitabı) ile Mushaf-ı Reş (kara Kitap)'dır. Bu kitaplar 19. Yüzyılın sonuna kadar yabancılar tarafından bilinmiyordu. Ancak, 1724'den itibaren Müslüman Şeyhi Abdullah er-Rabtaki, Yezîdîlerin "Cilve" adında bir kitabının olduğunu ve her hangi bir Fahrettin tarafından yazıldığını söylüyordu(173). Papaz anastase-Marie de Mushaf-ı Reş'in Kur'an dan bir parça olduğunu, ondaki şeytan, lânet vb. kelimelerin üzerlerinin siyah olarak-balmumu ile-silinerek meydana gelen kitap olduğunu sanıyordu. Bu arada İngiliz Dr. Forbes,1838'de Sincar'a yaptığı bir seyahatde "Kara Kitap"'ın Şeyh Adî tarafından yazıldığını duymuştu(174). 1895 de yine İngiliz E.G. Browne da "Musul Yezîdîleri" adlı yazısında ilk defa olarak bu iki kitabın İngilizceye tercümesini yaptı(175). Bunu diğer İngilizce, Almanca, Fransızca, Türkçe İtalyanca, Rusça ve Arapça tercümelemler takip etti.

Bu arada protestan eski vâizi Şammas Eremia Şamir, bu iki kitabın yazarları ve yazdıkları tarihler hakkında bilgi vererek: "Kitab el-Cilve'nin 558/1162 tarihinde Şeyh Adî b. Musâfir'in sekreteri Şeyh Fahrettin tarafından yazıldığını, aslının ise Baadri köyünde Molla Haydar'da olduğunu. Mushaf-ı Reş'in ise her hangi bir Hasan el-Basri tarafından 743/1342 tarihinde yazıldığını ve Şemmel köyü yakınlarında Kars İzzeddin'de Emir Ali'de bulunduğunu yazıyordu(176). Aynı tarihlerde Bağdat Dominikon Rahiplerinden Papaz Anastase-Marie'nin de bu kitapları elde etmek için çalıştığını görüyoruz. İşte bu sırada Habib adında Sincar'da Yezîdîlerin kutsal kütüphanelerinde(?) görevli olarak çalışan bir Yezîdî kendisine gelerek Hıristiyan olmak ister. Bu kişi sonradan adını da değiştirerek "Abdülmesîh" olur ve k kitaplar belli zamanlarda dışarı çıktığında üzerine parşömen kağıdı koymak suretiyle azar azar kopya ederek bu işi 500 frank karşılığında iki yılda tamamlar. Papaz da bunu 1911 yılında Kürtçesi ile birlikte Fransızca olarak yayımlar(177). Fransız Müsteşrik L. Massignon bunu öğrendiğinde Yezîdîler üzerine iki kısa makale yazarak konunun önemini belirtmek ister(178).

---

(173) Şeyh Abdullah Efendi er-Rabtaki (ö. 1746), Risâle fî beyân Mezhebi et-Tâifeti el-Yezîdiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Bölümü no. 1092, Beş sayfadır. Yayınları için bkz. Mehmed Şerafeddin, a.g.e., s. 29-32; A. Azzavî, a.g.e., s. 84-89; A. Hasanî, a.g.e., s. 104-105; S. Demlûci, a.g.e., s. 433-434.

(174) Bkz. Forbes (A), A vizite to the Sindjar Hills, JRGS, c. LX, 1838.

(175) Parry (O.H), Six months in a Syriac monastery, Londra, 1895 içinde E.G. Browne, the Yazidis of Mosul, s. 357-387.

(176) Bkz. Nau (F), a.g.e., s. 156. n.l. Birinci kitap hakkında 1892'de, ikinci kitap hakkında ise 1901 tarihinde Mardin Metropoli M. Andrus'a yazmıştır.

(177) Anastase-Marie, La découverte recente des deux livres sacres de Yézidis, Anthropos, c. 6, 1911, s. 1-39.

(178) Massignon (L), Les livres sacres des Yézidis, RHR, c. 63, 1911, s. 245-246; İbid, c. 64, 1911, s. 264-265. Her iki makale için bkz. Opera Minora, c. 2, 1963, s. 18-30.

Dr. Bittner'in, üzerine kâğıt konulmak suretiyle kopye edilerek yayımlanan bu iki eserin tenkidini yaptığını görüyoruz.(179). Bunun da tenkidini Telkeyif'de Papaz olarak uzun müddet çalışıp emekliye ayrıldıktan sonra İngiltere'de bir Üniversite'de "Doğu Metinleri" konusunda kütüphane memuru olan A. Mingana Yapmış olmasına rağmen (180) o kadar önemli olmadığı da söylenir(181)

Bu iki kitabın Kürtçesinin de bugünkü konuşulan Kürtçe olmayıp Orta Çağ Kürtçesi olduğunu ve hangi tarihte yazıldığı hakkında belli bir tarihin olmadığı da söylenir. Mushaf-ı Reş'in XIV. yüzyılda Hasan el-Basrî tarafından yazıldığı söylenirse de bunun hangi Hasan el-Basrî olduğu açık olarak belirtilmemiştir(182).

Bu kitapların birincisi olan Kitâb el-Cilve'yi Şeyh Adî b. Musâfir el-Hakkârî el-Emevî'ye tanrı tarafından vahyedildiği, ikincisi Mushaf-ı Reş'in ise Şeyh Adî'den iki yüz yıl sonra yazıldığı ve asıllarının kürtçe olduğu söylenen bu kitaplar aşağıdaki yazarlar tarafından ilk defa muhtelif dillerde yayımlanmışlardır.

I.E.G. Brown. the Yazidis of Mosul. O.H. Parry. six months in a Syriac monastery. Londra. 1895 içinde s.357-387.

2.Isya Joseph. Yazidis texts. The american Journal of Semitic Languages. c.25.1909. s.111-156 ve 218-254. Yazar bu iki makaleyi sonradan birleştirerek 222 sayfa küçük boyda bir kitap halinde yayımlamıştır. Devil Worship: The sacred books and traditions of the Yazidis. Boston. 1919. Bu eserin özetini A.A. Samenow. Poklonenne Satane upenedne azıatskîh kundov-yezidor. Bulletin de l'Université de l'Asie Centrale. c. 16. Taşkent. 1927. Bu makalede Abdulkâdir inan. Küçük Asya Yezîdîlerinin Şeytana Tapmaları, DFİFM, c.5. 1931. sayı. 20. s.17-42'de Türkçeye tercüme etmiştir.

3.Anastase-Marie. La decouverte recente des deux livres sacres des Yézidis. anthropos. c.6. 1911. s.1-39.

4.M. Bittner. Die heiden heiligen Bücher der Jeziden. Anthropos. c.6. 1911. s.628-629; Die heiligen Bücher der jeziden oder Teufelsanbeter (Kürtçe ve Arapça olarak).

---

(179) Bkz. İnfira, Kutsal kitapları ilk defa yayımlayanlar, s. 89-90.

(180) Mingana (A), Devil-Worshippers, Their beliefs and their sacred books, JRAS, 1916, s. 505-526 ve Sacred books of the Yazidis, İbid, 1921 (3 sayfa basit bir not).

(181) Thomas Bois, les Yézidis, Maşrik, c.55, 1961, s. 225, n. 55.

(182) Hasan el-Basrî adında birçok şahsın olduğu görülür. Tabiiinden Mutasavvuf Hasan el-Basrî 21/643'de Medine'de doğmuş 110/728'de Basra'da ölmüştür. (Krş. L. Massignon, Essai..., s. 174-201). Yezîdîler tarafından çok bilinmesine rağmen bu olamaz. Matasavvuf Ali b. Cafer b. Reşid el-Şeyh el-Musnad el-Mu'ammer, Şerafeddin el-Mekkârî, Hasan el-Basrî adı ile tanınmakta olup 604/1208'de Musul'da doğmuş ve 698/1293'de Şam'da ölmüştür. (Krş. A. Timur Paşa, a.g.e., s. 18). Bu mutasavvuf'un Adevîler tarafından tanındığı ve onları mükemmel bir şekilde tanıttığı söylenir. Th. Bois, 743/1342'de ölen Şemmas Eremia'nın da Hasan el-Basrî diye tanındığını söyler (Bkz. Les Yézidis, s. 56, n. 57). Şeyh Hasan Şemseddin, Şeyh Adî'nin yeğeni nin torunu ve neslinden gelenlerin Yezîdî Şeyhleri üzerinde büyük etkisi olduğunu (Krş. R. Lescot, a.g.e., s. 88) ve Yezîdîlerin buna el-Basrî lakabı verdiği ve 652/1254 öldüğü bilinmektedir. (A. Timur Paşa, a.g.e., s. 18; A. Hasanî, a.g.e., s. 9, n.1).

D.K.A.W.W. (Wiyana, bend 55, 1913), c.4, s.1-98; Die heiligen Bücher der jeziden over Teufelsanbeter (Kürtçe metinde tıpkı basım). Ibid.1913, c.5, s.1-18..

5.F. Nau, Recuel de Textes et de Documents, sur les Yézidis, ROC.c.20, 1915-1917, s.156-163.

6.Ali Şarkî, l Kitâb el-Cilve, İrfan Dergisi, c.11, 1926, s. 822-824.

7.Mehmet Şerafeddin, Yezîdîler, DFİF, C.İ.s.6, İstanbul, 1926, s. 6-18.

8.Furlani, Testi Religiosi dei Yezîdî, Doma 1930, s. 71-91.

9.Abdürrezzâk el-Hasanî, Kitâb el-Cilve, Çağdaş Dergi, Kahire 1926, c.4, sb 717-719; Abedetü'ş-Şeytân Fi'l-Irak, Sayda 1931, s. 46-49; el-Yezîdiyye fî Hâzırîhim ve Mâzîhim, Sayda 1951, s. 38-47.

10.Kâmuran Beder Han, Mushaf-ı Reş, Havar, Şam 1932-1933, s. 14-16'da Fransızcaya tercüme etti.

11.İsmail Bey Çöl, el-Yezîdiyye Kadîmen ve Hadîsen, Beyrut 1934, s. 100-106.

12. Abbâs el-Azzâvî, Târih el-Yezîdiyye ve Aslu Akîdetîhim, Bağdat, 1935, s.183-192.

13. Enis Feriha bu iki kitabı İngilizceye tercüme etti. ROC 1946, c. 66, s. 23-36.

14.Sıddîk ed-Demlûcî, el-Yezîdiyye, Musul 1949, s. 135-140.

15.Tecüme es-Süryâniyye fî Ahvâli el-firkati el-Yezîdiyye eş-Şeytâniyye, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Arapça yazmalar Bölümü, No:285, s.36-47. Kimin tarafından yazıldığı veya nereden alındığı belli olmayan Arapça metindir.

Yukarıda anılanların dışında bu kitaplara ait başka metinlerin yayınlanmış olduğunu bilmiyoruz. Gerek mana ve gerekse usul bakımından kitapların metinleri birbirleri ile çok çelişmektedir. Öyle ki, okuyan kimse hangisinin doğru olduğunu ayırmakta güçlük çeker.

Yayınlanan bu ketaplardan Kitâb el-Cilve bir giriş ile beş bölümden meydana gelmektedir. Bu kitap bütün yazarlarda aynıdır. Ancak Mushaf-ı Reş'in sonu ilk yazarların yayınlarında ve hatta Yezîdî Emiri İsmail Bey Çöl'ün kitabında da yoktur. Genellikle son zamanlarda yayınlanan Arap yazarların kitaplarında Yezîdî Krallarından sonda uzun bir parantez içinde, 1872 Osmanlı Yezîdî uzlaşması (183) özet olarak anlatıldıktan sonra tekrar Yezîdî Krallarına dönülerek ikinci bir yaratılış ile bitmektedir (184). Bu da bu iki kitabın yazılmasının henüz tamamlanmadığı intibahı vermektedir. Nitekim Abdürrezzâk el-Hasanî ve Sıddîk ed-Demlûcî gibi yazarlarda ise tufan, örf ve adetler, helâl ve haramlar konusunda da bilgi vererek devam etmekte olduğunu görüyoruz. Biz de bunların hepsini karıştırarak, genellikle son zamanlarda yayınlanan Arap yazarlarının yayınlarını tercih ettik.

(183) Bkz. Supra, Tarihte Yezîdîler, s.15-24(Özellikle sahife 22-23 e bakınız).

(184) Kırş. Anastase-Marie, a.g.e., s. 38-39; Tercüme es-Süryâniyye... s. 47; Mehmed Şerafeddin, a.g.e., s. 18.

1. İki Kitabın Özeti

Yezîdîler **Kitâb el-Cilve**'de Allah'ın kullarına hitâbını içine aldığına inanırlar. Bu kullardan maksat Yezîdîlerdir. Onda Allah'ın sıfatlarından, Kudret, Bekâ ve yaratıkların hükmü altına alan gayb bilen, vaad ve vâid de vardır. Tenâsûh'dan bahseder. Bu kutsal kitapların diğer dinlere mensup insanların elinde olduğunu söyleyerek, onların sonradan bu kutupları değiştirdiğini ve yolundan çıktıklarını haber vererek doğrusunun Yezîdîlerin inancına uygun olanının makbul olduğunu, onun değiştirilmediğini belirtir. Bu kitap da yine balıklardan, kuşlardan bahsederek onların yaratılışının onun zatından olduğunu söyler. Nitekim yer altındaki define ve hazinelerin hepsinin onun yönetiminde olduğunu, Allah'ın kullarından istediğine verip bu işe onu varis kıldığı gibi Yezîdîlerin kendisine ikram etmelerine ve şahsını kutsallaştırmalarını teşvik eder.

Mushaf-ı Reş veya **Kara Kitap** (185)'a gelince, içindeki konular büyük ölçüde **Kitâb el-Cilve** ile çatıştır. Bu kitap semanın, yerin, dağların, denizlerin, meleklerin, arşın ve Adem ile Havvanın yaratılışından bahsederek Şeyh Adî b. Müsâfir'in Şam'dan Irak'ın Musul şehrinin küzeyindeki Lâleş kasabasına gelişinden, Melek Tâvûs'un yere inişinden ve ikâmetinden, bunun düşman milletlere karşı makavetinden, beşerin aslından bahseder. Ayrıca beşerin aslından bahsederken Yezîdîlerin babasının Adem'den Nuh, Anuş ve Sis'e nisbet edilirken kendileri dışında kalan herkesin Adem ile Havva'ya nisbet edildiği görülür. İki tufan'ın varlığından ve yedibin sene önce insanlara gelmiş olan ikinci Nuh'un Tufan'ından sonra Nuh'un neslinin semadan yere indiğine, onlara, uyacakları dini prensipleri ve yeni kurallar koyduğuna, her bin senenin başında bir müceddidin geldiğini, Nuh'un da Yezîd adı ile yeryüzüne gönderilen müceddidlerden biri olduğunu söyler. Yine bu kitap yedibin senede yeryüzüne gönderilen ve dini prensipleri koyan Yezîdîlerin birinci ilâhının Melek Tâvûs olduğunu söyler. Diğer bütün ilâhların ona boyun eğdiğini, tek olduğunu, kahhar, fâil ve muhtâr olduğunu söyleyerek, ilâhlar mertebesinde en büyük ve diğer ilâhlara başkan olan Melek Tâvûsla başlar. Sonra diğer ilâhlar onu takip ederek, ilâh saydıkları Yezîde kadar böyle derecelendirilirler. Nuh'un nesli onlara göre en büyük dini kanun koyan bir nesildir. Bu kitabda ayrıca helâlların, haramların hükümleri, namaz, oruç, hac, zekât, ziyaretler, evlenme, cenaze vb. konular da yer aldığı gibi "Serisâl" dedikleri yılbaşı bayramı ile sadaka adakları toplamak için "sancakların" tavaf edilmesinden de bahseder (186).

2. Kitâb el-Cilve'nin Tercümesi

1. Melek Tâvûs bütün yaratıklardan önce vardı.
2. Melek Tâvûs, Abd Tâvûs'u yani Şeyh Adî'yi, sevgili kullarını, yani Yezîdîleri, doğru yola sevk etmek amacı ile yeryüzüne gönderdi.

---

(185) Buna Kara Kitap denmesinin sebebi, Tanrının Kara Dağa oturmasından dolayıdır. Krş. Samenow (A.A), a.g.e., s. 18.

(186) Bu iki kitap hakkında bkz. Th. Menzel, **Kitâb el-Cilve**, İA, c.6, s.826-827 ve **Mushaf-ı Reş**, s. 827-828.

3. Melek Tâvûs, gerçeği önce şifâhi emirler ile, sonra mezhepten olmayan kimselerin okumaması gereken bu kitâb. Kitâb el Cilve. aracılığı ile bildirildi.

Birinci Bölüm

1. Ben vardım, şimdide varım ve sonsuza kadar da kalacağım, yönetimim ve saltanatımda bulunan bütün yaratıklara ve onların bütün işlerine benim hükümüm geçer.

2. Heran için bana güvenip, beni çağıranların yanlarında hemen hazır olurum.

3. Benim bulunmadığım yer yoktur. Bizden olmayanların (hariçilerin) amaç ve isteklerinde anlaşılmadıklarından dolayı şer dedikleri bütün olaylarla beraberim.

4. Her devirde emirlerime uygun olarak bir yönetici vardır. Bunların herbiri emirlerime uygun bir şekilde işlerini görürler. Her batında bunların görevleri değişir. Tâ ki bu âlemin hâkimi ve onun rehberleri kendi rûbetlerinde bu görevlerini tamamlamak fırsatını bulsunlar.

5. Ben her insana istediği şekilde hareket etmesine izin veririm.

6. Bana karşı gelen üzümler ve pişman olur.

7. Diğer ilâhlar benim işime karışmazlar ve isteğimin yerine gelmesine engel olamazlar.

8. Bizden olmayanların ellerinde bulunan kitaplar gerçek olmayıp, bizim peygamberlerimiz yazmamışlardır. Ancak, onlar yoldan çıkmış, azıtlı sapmış ve tahrif olmuşlardır. Bu kitaplardan herbiri diğerini neshedip iptal etmektedir.

9. Hak ve bâtili ben bilirim. Vesvese geldiği zaman ben ve bana itimadı olanlar ile birleşirim.

10. Bana karşı gelenleri cezalandırırım. Kişilere gereken işleri ben tesbit ederim. İşlerin zamanında yapılmasını isterim.

11. Emirlerime tam olarak uyanlara ve bana karşı saygı duyanlara her zaman doğru yolu gösteririm.

İkinci Bölüm

1. Ben Adem'in neslini çeşitli şekilde mükâfatlandırırım.

2. Yeryüzünde ve yarattığındaki olan şeylerin hepseni ben yönetirim.

3. Âlimlerin çatışmasını hoş görmem.

4. Bana itaat eden ve özellikle bana yakın olanlara karşılığını veririm.

5. İşimi, kendilerini denediğim ve emrime uyanlara teslim ederim.

6. Şûram altında bulunan ve emin olanlara her türlü şekil ve çeşitte görünürüm.

7. Zaman ve zemine göre çeşitli kişilerden alır, verir, zenginleştirir, fakirleştirir, mutlu veya mutsuz yaparım.

8. Kimsenin tasarruflarından herhangi bir şeye müdahale etmeye ve kaldırmaya yetkisi yoktur.

9. Bana yakın olanlar diğer insanlar gibi ölmezler.

11. Bu fani dünyada hiç kimsenin sınırladığım zamandan fazla yaşamasına göz yumarak izin vermem.

12. Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi, ruhların tenâsuhu yolu ile bu dünyaya bir, iki veya üç defa tekrar gönderirim.

Üçüncü Bölüm

1. Kitapsız yol gösterir, sevdiklerimi ve özel yakınlarımı hidayete erdiririm. Öğretmem zorluk gerektirmez.

2. Şeriatıma aykırı hareket edenleri o zamana göre, diğer alimleri de kısas yoluyla cezalandırırım.

3. Bu insanlar korkmak bilmezler ve bundan dolayı da çok zaman hata yaparlar.

4. Bütün kara hayvanları, gökyüzündeki uçan kuşlar, denizde yüzen balıklar yönetimim ve kontrolüm altındadır.

5. Yeraltında gömülü bulunan hazine ve defineler tarafımdan bilinmektedir. Onları birinden, bir sonrakine bırakırım.

6. Mucize ve hârikalarımı kabul edip benden isteyenlere hemen gösteririm.

7. Yabancıların bana ve benim mahiyetim altındakilere aykırı hareket etmeleri ve karşı çıkmaları kendilerine zarar verir. Çünkü onlar benim elimdeki servet ve büyüklüğü bilmezler.

8. Başlangıçtan beri âlemlerin tedbirlerini, ihtiyaçların karşılama işini, asırların değişimine ve bütün yöneticilerin değiştirilmesi tarafımdan yapılmaktadır.

Dördüncü Bölüm

1. Haklarımı benden başka diğer ilahlara vermem.

2. Dört unsuru, dört zamanı ve dört rüknü, yaratıkların ihtiyacı olduğu için yarattım.

3. Yabancıların kitaplarından sünnetlerime uyanlar doğru, uymayanlar ise onlar tarafından tahrif edilmiştir.

4. Üç şey benim zıttım ve üç isim de benim nefretimdir(187).

5. Sırlarımı saklayanlar vâidlerime nail olurlar.

6. Benim için musibet, belâ ve zorluğa katılanların hepsini âlemlerin birinde mükafatlandıracağım.

7. Yabancılarla karşı bütün kullarımın bir bütün olarak birleşmelerini istiyorum.

8. Ey benim tavsiyelerime uyanlar, benden olmayan söz ve öğretilere itibar etmeyin.

9. İsim ve sıfatlarımı zikretmeyin ki günaha girmeyesiniz. Çünkü yabancıların ne yapacaklarını bilemezsiniz.

---

(187) Bunların neler olduğu açıklanmamıştır.

Beşinci Bölüm

1. Heykelime ve resmime saygı gösterin. Çünkü yıllardan beri ihmal ettiğiniz işi onlar sizlere hatırlattırır.

2. Şeriatıma itaat edin ve benden olan gayb ilmini size bildiren hizmetçilerime kulak verin.

3. Mushaf-ı Reş, Kara Kitâb (188)

1. Başlangıçta Allah kutsal sırrından beyaz bir inci yarattı ve Anfer(Enfer) adlı bir de kuş yaratarak bu inciyi kuşun sırtına koydu. İnci kırkbin yıl kuşun sırtında kaldı.

2. Allah'ın yarattığı ilk gün pazar günüdür. Bu günde Azrâil adında bir melek yarattı. Bu herşeyin başkanı Melek Tâvûs'tur.

3. Pazartesi günü Melek Derdâil'i yarattı. Bu Şeyh Hasandır.

4. Salı günü Melek İsrâfil'i yarattı. Bu Şeyh Şemseddin'dir.

5. Çarşamba günü Melek Mikâil'i yarattı. Bu Şeyh Ebubekir'dir.

6. Perşembe günü Melek Cebrâil'i yarattı. Bu Şeyh Secâduddin (Seccâdfn)'dir.

7. Cuma günü Melek Semnâil'i yarattı. Bu Şeyh Nâsıruddin'dir. •

8. Cumartesi günü Melek Nûrâil(Nevrail)'i yarattı. Bu Şeyh Fahreddin'dir.

9. Allah yedi yıl bekledikten sonra Melek Tâvûsu. bu melekler üzerine başkan yaptı.

10. Sonra yeri. yedi kat göğü. güneşi ve ay'ı yarattı.

11. Sonra Fahreddin Enes'i. hayvanları. yırtıcı kuşları yaratarak onları hırkasının ceblerine koydu. İşte o zaman meleklerin refakatinde inciden çıktı. Meleklerden Fahreddin inciye yüksek sesle bağırdı. Bunun üzerine inci dört parçaya ayrıldı. İçinden su çıktı ve deniz oldu. Dünya deliksiz yuvarlak oldu.

12. Allah Cebrâil'i bir kuş şeklinde yarattı. Onu. dünyanın dört köşesini yapması için gönderdi. Sonra bir gemi yarattı ve gemiye otuz yıl bindi. Akabinde gelerek Lâleş'e oturdu ve dünyaya bağırdı. Deniz dondu. dünya meydana geldi ve sallanmaya başladı. Sarsıntı dursun diye Cebrâil iki inci parçasına emretti. Bir parçasını yerin altına diğer bir parçasını göğün kapısına koydu. Sonra semaya güneş ve ay'ı yerleştirdi. İncinin parçalarından da gökyüzünü süslemek için yıldızlar yarattı. Bunları gökyüzüne astı.

13. Yeryüzünde süs olsun diye meyve veren ağaçlar ve bitkiler yaratıldı. Sonra Ferş üzerinde Arş'ı yarattı(189).

14. O zaman Allah: Ey melekler, ben Adem ile Havva'yı yaratacağım ve Adem'in vücudundan da Şehid b. Cerra (190) yı vücuda getireceğim. Ondan yeryüzünde bir millet türeyecek o millet de Melek Azrâil yani Melek Tâvûs'a hürmet edecektir. Bu millete Yezîdî milleti denecektir. dedi.

15. Bundan sonra Şeyh Adî b. Müsâfir Şam topraklarından Lâleş'e gelecektir.

---

(188) Bu kitap 33 âyet olup, bu âyetlere "Gavl" denir.

(189) Arş Allah'ın tahtı. Ferş de yer manasındadır. Krş. Anastase-Marie. a.g.e., s. 36.

(190) Seher b. Sefer diye de geçmektedir. Bkz. M. Şerafeddin, a.g.e., s. 14 ve Abdürrezzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 41.

16. Sonra Allah Kara Dağa indi ve haykırdı. Otuzbin melek yarattı. Bu melekler kırkbin sene kendisine ibadet ettiler. Sonra onları Melek Tâvûs'a teslim etti ve göklere çıkardı.

17. Sonra Allah Kudüs topraklarına indi. Cebrâil de toprak, su, hava ve ateş getirdi. Bunların karışımından ilk insan olan Adem'i yarattı ve kudreti ile ona ruh verdi. Cebrâil'e Adem'i cennete götürmesini ve orada buğdaydan başka her nimetten yemesini emretti. Adem burada yüzyıl kaldı.

18. Yüzyıl sonra Melek Tâvûs Allah'a: "Eğer Adem bu meyveden yemezse insan nesli nasıl çoğalır?" diye sordu. Allah da ona: "Bütün emir ve komutayı sana bıraktım" dedi. Bunun üzerine Melek Tâvûs Adem'e gelerek: "Bu buğdaydan yedin mi?" diye sordu. Adem: "Hayır, Allah beni bundan yemeyi yasak etti" dedi. Melek Tâvûs ona: "Buğdaydan ye, senin için daha hayırlı olur" dedi. Adem buğdaydan yedikten sonra karnı şişti, ızdırıp çekmeye başladı. Melek Tâvûs da onu cennetten çıkardı, bıraktı, kendisi göğe yükseldi.

19. Adem pislik çıkaracak yeri olmadığı için sıkıştı. Allah ona bir kuş gönderdi. Kuş gagalıya gagalıya bir yer açtı ve Adem de rahatladı.

20. Cebrâil Adem'e yüzyıl görünmedi. Bunun üzerine Adem yüzyıl üzüldü ve ağladı.

21. O zaman Allah, Cebrâil'e Havva'yı yaratmasını emretti. Cebrâil de Adem'in sol koltuğunun altından Havva'yı yarattı(191).Bütün hayvanlar yaratıldıktan sonra Adem ile Havva arasında evlat babadan mı, yoksa anneden mi meydana gelir diye bir çatışma oldu. Çünkü bunların her biri gelecek neslin tek kaynağı olmak istiyordu. Bu çekişmelerinin ortaya çıkışına Adem ve Havva'nın, hayvanların kendilerine benzeyen yavru meydana getirmeleri için çiftleşmelerini ve ortak ilişkilerini görmeleri sebep oldu. Uzun münakaşadan sonra bunlardan herbiri tohumları bir testi içine akıtıp ağzını kapayarak kendi mühürleri ile mühürlediler ve dokuz ay sonucu beklediler.

Bu müddet bittikten sonra testiye açtılar. Adem'in testisinde bir kız, bir oğlan vardı. İşte Yezîdîler bunların neslinden türemişlerdir. Havva'nın testisinden bir takım çürük haşarat olup, etrafa pis koku salıyorlardı. Cenab-u Hak, bu çocukları beslemesi için Adem'e iki meme verdi. Erkeklerin göğüslerinde meme bulunmasının sebebi budur.

Bundan sonra Adem ile Havva cinsel ilişkide bulundular. Havva bu ilişkiden bir erkek ve bir kız doğurdu. Yahudîler, Hıristiyanlar, Müslümanlar ve diğer milletler ve mezhepler hep bunların neslindedir. Bizim yüce soyumuz, Şît, Nuh ve Ahnuh olup Hakkârîlilerin yüce atalarıdır ki bunlar yalnız Adem'den türemişlerdir.

İlk yaratılan bu adam kadına: "O benim karımdır". dedi. Kadın da: "O benim kocam değildir" dedi. Böylece kadın ile erkek arasında düşmanlık başlamış oldu. Onlar arasında ümmetimizden birisi hakemlik yaptı ve her düğünde davul ve zurnanın olmasını emretti. Bu davul ve zurna evliliği ilân etmek ve insanlara filan erkek, filan kızı aldı diye duyurmak içindir.

(191) Bu maddenin bundan sonrası, yayınlanan ilk metinlerde yoktur. İsyâ Joseph, Abclurazzâk el-Hasanî ve Demlûcî'ninkilerde vardır.

22. Sonra Melek Tâvûs bizim milletimiz için yeryüzüne indi ve bize eski Asur Hükümdarlarından başka hükümdarlar atadı. Bunlar Nasruh yani Melek Nasırûddîn; Kâmus yani Melek Fahreddin; Artimus yani Melek Şemseddin'dir. Bunlardan sonra I. Şâpur, II. Şâpur(192) bize yüzelli yıl hükümdarlık yaptılar. Emirlerimiz onların neslinden türemiştir.

23. Biz dört hükümdarı sevmeyip nefret ederiz(193)

24. Size haramlarımız şunlardır: Marul. ismi kadın peygamberimiz Hâsiye'nin ismine benzediğinden yenilmez. Fasulye ve börülce yemek yasak olduğu gibi mavi renkte elbise giymek de yasaktır. Balık yemek. Peygamberimize iman ettiğinden dolayı yasaktır. Geyik de peygamberlerimizden birinin keçisi olduğu için haramdır. Hiçbir şeyh ve öğrencisinin, şekli Melek Tâvûs'a benzediğinden dolayı horoz yemesi haramdır. Ayakta işlemek, oturarak elbise giymek, hamamda yıkanmak, belirli yerlere helâ yapmak haramdır, bunlara inanmayanlar kâfir olur. Şeytan kelimesini söylemek de yasaktır. Çünkü o, tanrının ismidir. Buna benzer Kîtân (İp), Şad (Nehir kıyısı), Şer (Kötülük), Mel'ûn, Lânet, Na'l ve buna benzer kelimeleri de söylemek haramdır.

25. Hz. İsa dünyaya gelmeden önce dinimizin adı putperestlik idi. İrânlılar, Yahudiler. Hıristiyanlar ve Müslümanlar dinimize düşman oldular.

26. Eski hükümdarlarımız arasında Âhâp adında biri vardı. O, bizden olan herkes özel adıyla çağrılmalarını emretti. Böylece bizimkiler onu Tanrı Âhâp veya Be'elzebûb diye adlandırdılar. Günümüzde O, Pir-Bûb (194) diye bilinmektedir.

27. Bizim Bâbil'de Buhtansır, İrân'da Ahşoraş ve İstanbul'da Agrîkalos adlarında krallarımız vardı.

28. Yer ve gök yaratılmadan önce, size evvelce yazdığımız gibi, Allah denizler üzerinde bulunuyor ve zâtından tenzih etmek üzere yaptığı bir kayıkla denizler arasında geziyordu.

29. O vakit beyaz bir inci yarattı ve ona kırkıyl hükmetti. sonra inciyi kırdı ve ayağı ile tepti.

30. Ne şaşılacak şeydir ki, onun uğultusundan dağlar, gürültüsünden tepeler ve dumanından gökler meydana geldi. Sonra Allah göklere çıkıp onları dondurdu ve direksiz astı.

31. Sonra yeri ve onun yıkıntılarını kapattı ve eline bir kalem alıp yaratılanları yazdı.

32. Sonra zâtından ve nurundan altı tanrı yarattı. Bunların yaratılması bir insanın bir mumdan diğer bir mumu yakması gibi oldu.

---

(192) I. Şâpur, M.S. 224-227 ve II. Şâpur, 309-379 yılları arasında hükümdarlık yapmışlardır.

(193) Bunların isimleri geçmemektedir. muhtemelen bunlar Yezîdîlere kötülük yapan krallar ve sultanlardır.

(194) Pir-Bûb, Yezîdîlerde çok kutsal bir kişidir. Mezarı Sincâr'da olup bu yer kendi adı ile anılmakta ve ziyaret edililmektedir. Hakkında fazla bir bilgi yoktur.

33. Cenab-u Allah, bu Tanrılara: "İşte ben gökleri yarattım. Sizler de göğe çıkın ve birşeyler yaratın" dedi. O anda Tanrılar gökyüzüne çıktı. Birincisi güneşi, ikincisi ay'ı, üçüncüsü yörüngeleri, dördüncüsü sabah yıldızını, beşincisi cenneti, altıncısı cehennemi yarattı.

E- İbâdetleri

Bu bölümün başında bahsedildiği gibi Yezîdîlikte ibadetlerin muhtelif dinlere uzanan bir takım taklit ve âdetlerinin içiçe karışımından meydana geldiği görülür. Bunlar yaşadıkları köy ve kasabalara göre veya birlikte yaşadıkları diğer din mensuplarının durumuna göre azalıp çoğalmaktadır. Kitâb el-Cilve şöyle der: "Size verilen bilgiyi saklayın, sırlarını saklayanlar vâidlerine nail olurlar. Kitaplarımızı başkalarına vermeyin, sonra haberiniz olmadan değiştirirler ve kaybederler. İsim ve sıfatlarımızı zikretmeyin, çünkü yabancıların ne yapacaklarını bilemezsiniz(195)".

Görüldüğü gibi sır vermek dince yasak ediliyorsa da, günümüzde artık Yezîdîler buna pek riayet etmemektedirler. Kendilerine sorulan sorular karşısında gayet samimi görünerek cevaplar vermeye çalışıyorlarsa veya "**buyurun sorun, cevap verelim, hakkımızda söylendiği gibi biz sır saklamayız**", derlerse de verilen cevaplara bakıldığında, söyledikleri gibi davrenmadıkları da görülür (196). Bundan dolayı dini ayin yolu ile inancılarını veya bunlardan birine kıyasla örf ve âdetlerini tam olarak tesbit etmek çok zordur. Bütün sunlara rağmen tesbit edebildiğimiz Yezîdî İbâdetleri şunlardır:

1. Namaz

Yezîdîler, namazın kalp ile ifa edildiğine ve nasıl eda edileceği konusunda yazılı farz veya herhangi bir şartın bulunmadığına inanırlar(197). Böylece Yezîdîlerde namaz bir duadan ibaret olup ferdi ve gizlidir. Toplumun birlikte kıldığı bir namazları olmadığı gibi bütün yezîdî köylerinde "**ibadethane**" de yoktur. Namazın öğle üzeri ve öğleden sonra da kılındığı söylenirse de, sabah ve akşam olmak üzere iki vakittir(198). Yezîdîlikte boy akdesti almak mecburiyeti olmadığından, namaza başlamadan önce elleri yakamak da bir nevi abdest yerine geçer. Bir de uzun bir duası olmakla birlikte, bu dua, Yezîdîlerin buldukları

---

(195) Bölüm IV/5-9

(196) Beşîrî'nin Oğuz kasabasının Onbaşı mezarında genç Peşîmâm Bereket Cengiz ile evinde yaptığımız sohbetle bunu açıkça gördük.

(197) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 26.

(198) İbid, s. 11 ve 26

yerlere göre değişir (199). Namazda rükû ve secde gibi hareketler de yoktur (200).

Abdest Duası

"Şeyhim Şeyh Hasan. Pîrim Hasin Maman. Ey dostlarım, yakınlarım, akrabalarım. Dinim Şeyh Şerafeddin ve mezhebim Şeyh Şems'tir. Derecem Melek Şemseddin ve feryadım Şeyh Şems'tendir. Mezhebim Yezîd. Şeyhimî, mevlam, derdim ve dermanım. Yol göstericim, ustam tek Hüdâ'dır taptığım, Melek Tâvûs'tur imanım. Sabah biter ve akşam gelir ve iki cellat sureti bana gözüktür. Cellatlar ben miskin ve dinimin şehâdetini sorarlar. Dinimin şehâdeti: Allah birdir ve Melek Tâvûs onun sevgili bir meleğidir... Lâleşteki büyüklere selâm olsun. Selâm sana ey Lâleş ehli..." Dua böylece uzayıp gitmekte ve sonu şöyle bitmektedir: "Melek Tâvûs'un ismine iman getirdim. Ya Şeyh Adî. Biz bilemeyiz, herşeyi bilen sensin (201)".

Bütün dindar yezîdîler namazı sabahleyin güneşin sarılığı belli olduğunda güneşe karşı ayakta durarak uzun bir dua okumak suretiyle hafifçe eğilerek yerine getirirler. İbadetlerini başkalarının görmesini istemezlerse de günümüzde bu davranış artık inanç hürriyetinden dolayı ortadan kalkmıştır.

Namazda okunan dualar şunlardır:

Sabah Duası

"Ya Rabbi, Sen Hüdâsın, Sen Ezdasın, sen övgüye lâyıksın, Binbir isim sahibisin. Hüdâ ismin bu isimlerin en şirinisidir... Ya Rabbi, Şeyh Şems ve Güneşin, Melek Şeyh Hasan ve Adân'ın, Şeyh Ebûbekir ve Kâtân'ın hatırı için bizi bağışla... Şeyh Hasan Hüdâ'nın sevgilisi ve kuludur, dinin kuvveti Şemseddin, Nasreddin, Secâeddin, İmâdeddin, Bâbâdin, Melek Fahreddin ve Şeyh Hasandır. Şeyh Adî, evvelden âhire kadar vardır ve rahmet saçır, Sultan Yezîd, hayır kapılarını açar ve şer kapılarını kapar... (202) diye devam eden uzun bir duadır.

Akşam Duası. Buna şehâdet duası da denir.

Ya Rabbi! Beni ve bütün yezîdîleri kazadan ve belâdan esirge, Ya Rabbi! Bizi Melek Tâvûs hatırı için bağışla, Ya Rabbi! Bizi Adem ve Havva sırrı için bağışla, Ya Rabbi! Din ve diyanetimize bu akşam vakti bir çıkış kapısı göster, Ya Rabbi, Bu akşam vakti için bütün yezîdîleri din ve dünyalarında kurtuluşa erdir... Ya Rabbi! Yedi büyük melek: Azrâil, Derdâil, İsrâfîl, Mikâil, Cebrâil, Şennâil ve Nevrâil'in yüzü suyu hürmetine bizleri affet... Ya Rabbi! Akşam vaktinin hatırı için... Mîr ve Şeyhler hatırı için biz yezîdîleri mahcup ey-

(199) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 56; Okçu (D), Yezîdîlik ve Yezîdîler, Ankara 1979, s. 5-6 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan Lisans Tezi). Bu iki kitap'ta dualar farklıdır. Bedir Han dört Yezîdî duasını Fransızca olarak yayımladı: Quatre prieres authentiques inedites des Kurdes Yézidis. Kitebxana Hawarê, Şam, 1933, S. 5, s. 12-16.

(200) Yezîdîler arasında dolaştığım sürece namaz kılanı hiç rastlamadım. Bundan dolayı günümüzde bu namazı kılan yezîdîlerin, eğer kılıyorlarsa, yalnız din adamları olduğunu sanıyorum.

(201) Okçu (D), a.g.e., s. 5-6.

(202) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 55-57; Okçu (D), a.g.e., s. 7.

leme, lütfunla aydınlar (203).

Görüldüğü gibi bu dualar oldukça uzun olduklarından, bunları din adamlarından başkası da bilmez. Öyle ki, din adamlarının da birçoğunun bu duaları bilmediklerine şahit olduk. Çünkü okumanın ve yazmanın yasak olduğu Yezîdîlikte bu dualar şifahi olarak öğrenildiğinden ve bilenler de az olduğundan, ayrıca bu duaların Arapça, Kürtçe, Farsça ve hatta Süryânice'nin karışımından meydana geldiği de gözönünde bulundurulursa, bu köylü Yezîdîlerin söz konusu duaları öğrenmelerinin mümkün olmadığı görülmektedir. (204).

Bu dualardan başka sabahları okunan ve Şabah Duasında daha uzun olan Evger Duası ile Güneş Batışı Duası da vardır. Bu sonuncu duaya Güneş Duası da denilmektedir. 53 beyitten meydana gelen bir şiir şeklinde olan bu duayı, konumuzu uzatmamak için burada belirtmeye gerek görmüyoruz.

2. Oruç

Yezîdîlikte oruç, genel ve özel olmak üzere iki kısma ayrılır. Halkın tuttuğu oruca genel oruç denmekte ve Aralık ayının ilk Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri olmak üzere üç gün arka arkaya tutulmaktadır (205). Şartı da bugünlerde sabahtan akşama kadar yemek, içmek ve cinsi ilişkilerden uzak durmaktan ibarettir. Akil-baliğ olan erkek ve kadın her Yezîdîye farzdır.

Kutsal kitaplarda kapalı olarak geçtiği söylenen orucu Yezîdîler, Nassa uygun olarak tefsir ederek şöyle söylemektedirler: Allah kutsal kitap'ta üç gün oruç tutulmasını emretmiştir. Buna göre Kürtçe yazılan "Se" yani üç kelimesini Müslümanlar yanlış olarak "Si", yani 30 olarak anlamışlardır. Kur'an'daki: "Her iyilik işleyene on karşılık verilir (206)" ayetine dayanarak tuttukları üç günlük orucun Allah indinde 30 olarak kabul olunacağına inanırlar (207).

Buna rağmen genel oruç Türkiye'de yaşayan Yezîdîler arasında farklı tutulmaktadır. Örneğin Kurtalan'ın Kurukavak köyünde şöyle tutulduğu, din adamları ve halk tarafından söylendi. Her Yezîdî Aralık ayının ilk pazartesi gününden itibaren üç gün süre ile oruç tutar, dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayrama "Şeyh Şems Bayramı" denir. Bu haftanın beşinci, altıncı ve yedinci günleri orucunu tutmaz. Hafta başı pazartesi gününden itibaren üç gün daha oruç tutar, dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayrama da "Şeyh Sin Bayramı" denir. Yine bu haftanın beşinci, altıncı ve yedinci günleri oruç tutmaz. Hafta başı pazartesi gününden itibaren üç gün daha oruç tutar.

---

(203) Okçu (D), a.g.e., s. 8-9.

(204) Bu duaları en güzel bilen ve bugün Almanya'da bulunan Kurtalanın Kurukavak köyünden Fakir Bereket Çetuk, Beşiri'nin Uğurca köyünden Ali Çetuk ile Nusaybinin Berhök köyünde oturan Feto Sencar'dır. Davut Okçu bu duaları Texeriye (?) köylülerinden aldığı söylenmektedir. Bkz., a.g.e., Önsöz, s. 2.

(205) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 57.

(206) En'am, 160.

(207) Tercüme es-Süryâniyye...,s.28; Anastase-Marie, el-Yezîdîyye, s. 153; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 55.

dördüncü günü orucunu bozarak bayram yapar. Bu bayrama da "**Sultan Yezîd Bayramı**" denir. Böylece $3 \times 3 = 9$ gün oruç tutarlar (208).

Özel oruç 80 gün olup bunu din adamları tutarlar. Bu oruç 20 gün Aralık ayında, 20 gün de Temmuz ayında yani hem kısa hem de uzun günlerde tutulduktan sonra Lâleş'e. Şeyh Adî'nin mezarını ziyarete gidilir. Orada da üç gün daha tutulduktan sonra dönüşte oruç 80 güne tamamlanır. Günümüzde Yezîdî din adamları bu orucu bu şekilde tutamamaktadırlar. Çünkü Sincâr'a gidiş-dönüş zor ve pahalıdır. Bundan dolayı sürelerini, yani gün sayısını azaltmaktadırlar. Oruç niyeti ile sabahladıkları geceyi de oruçtan saydıklarından sabahleyin oruçlu bir kimseye birşey sunulursa geri çevrilmez, yenir ve içilir. Böylece bu farz da tamamlanmış olur.

Orucun başlangıç ve sonu ile oruçlu için neyin helâl neyin haram olduğu konusunda görüşleri Müslümanlarınkinden farksız gibi görünürse de, iftar sırasında bir parça ekmeği tuza batırmaları, Şeyh Adî'nin mezarından getirilen toprak "**Beratta**" ile iftar etmeleri, hatta Batılıların dediği gibi orucu şarap ile açmaları farklıdır.

3. Hac

Şeyh Adî b. Müsâfir'in türbesinin bulunduğu, bugün Irak sınırları içerisinde kalan sınırımıza 40 kilometre uzaklıkta bulunan Lâleş, kutsal bir yer sayılarak burasını 15-20 Eylül arasında ziyaret etmek Yezîdîlere farzdır. Rivayete göre Şeyh Adî: "Kendi türbesine bir defa yapılan ziyaretin, Mekke'ye yapılan bütün ziyaretlerden üstün olduğunu" söyler (209). Yurdumuzdaki Yezîdîlerden maddi durumu iyi olanlar vasıta ile, maddi durumu iyi olmayıp sıhhati yerinde olanlar da, fırsatını bulurlarsa, yaya olarak sınırı geçmek suretiyle bu görevlerini yerine getiriyorlar.

Yezîdîlerin millî ve dinî bir şekilde Tanrı'ya yönelmelerinin başlıca ifadesi olan bu hac, Lâleş vadisinde, etrafı meşe ve palamut ağaçları ile çevrili bir dağ eteğinde bulunan Şeyh Adî'nin mezarını ziyaretten ibarettir (210). Mâbede ulaşmadan önce Sırat Köprüsü denilen bir köprüden geçilerek tepeye doğru yolun sonunda Mâbedin dehlizine varılır. Biraz sonra solda esas kubbe ve bunun tepesinde de altundan yapılmış bir hilâl bulunur. Kubbenin sağındaki odanın alınlığında Ayet el-Kürsî yazılıdır. Kaynağı bu odanın içinde bulunan çeşmenin suyu Havuz el-Kebîr denilen bir havuza akar. Yezîdîlerce buna "**Kani ya Spi**", Beyaz Çeşme, suyuna da Zenzem adı verilir.

Bu hac merasimi: Nehirde yıkanma; Sancakların yıkanması; flüt, davul ve dümbelek eşliğinde koro halinde şenlikler yapılması; İlahiler söylenmesi; Din adamlarının sūfî zikirleri, oynamaları ve heyecanlı türkülerle burada bulunan bütün mezarlarda mumlar ve çeşitli lambaların yakılması ile kurban dağıtımı; "**Harise ve Sevdik**" adlarında özel yemeklerin

(208) Kurtalan'ın Kurukavak köyünde, Fakîr Bereket Çetuk'dan öğrendik.

(209) Bkz. Lescot (R), a.g.e., s. 39.

(210) Hac yeri olan Lâleş'teki Şeyh Adî'nin zâviyesini ilk defa tasvir eden İngiliz Konsolosu Arkeolog H. Layard'dır. Bkz. a.g.e., s. 80, 270-280; Guérinot (A), a.g.e., s. 616-620; Lescot (R), a.g.e., s. 78-79; Sıddîk ed-Dehlûcî, a.g.e., s. 202.

dağıtılması; "Kaldûş" adında bir öküzün kurban edilerek pişirilmesi ile kutlanmaktadır (211).

Lâleş'de, Mekke'de bulunan bütün kutsal yerlere karşılık kutsal yerler meydana getirilmiş ve bu yerler aynı adlarla da adlandırılmıştır. Örneğin; Kâbeye karşılık Şeyh Adî'nin türbesi; Zemzem suyuna karşılık bir zemzem suyu; Arafat dağına karşılık bir arafat dağı; Sefa ve Mervâya karşılık "Cerime ve Birime" gibi.

Bunda önemli olan Şeyh Adî'yi hayırla'anma (dua etme), türbeden alınan topraktan küçük bir çörek (**Beratta**) ile canlılar ve ölülerin kutsallaştırılmaları içinde sancakların yıkıldığı sudan alınan kutsallaştırılmış biraz sudur. Alınan bu küçük kil veya topraktan yapılan Berattalar tılsım, ilaç ve ölmek üzere olanlara yedirilen kutsal ekmek olarak kullanılır.

Bugüne kadar bütün Batılı ve Doğulu araştırmacılar tarafından tasvir edilerek anlatılan bu ayin ve merâsimlerde hiç kimse bulunamamıştır. Mukaddes olarak kabul edilen bu yerin etrafı duvarla çevrili olup, hastalar tarafından ziyaret edilen ağaçların da bulunduğu; bu ağaçlara bir takım Yezîdî Şeyhlerinin isimlerinin verildiği de söylenir(212).

4. Zekât

Yezîdîlikte zekât'ın farz oluşu şu olaya dayanır: Şeyh Adî b. Müsâfir, kendi zamanında, din adamları arasında servet.. mal ve mülk edinme devam ederken aralarında çıkan çekişme ve düşmanlığı görünce onlara fazilet ruhu bağışlar. Böylece din adamları, dünya malından yüz çevirerek âhiret ve onun sonsuz niğmetlerini kazanmaya çalışırlar. Ellerindeki malları da müridlere dağıtmaya başlarlar ve müridler çoğalır. Bu durumu gören Şeyh Adî, müridlere, mallarından belli bir miktarını din adamlarına vermelerini emrederek buna onların oğullarını da vâris yapar(213).

Bu duruma göre müridler, yani Yezîdîliğe inanan halk, gelirlerinin %10 unu Şeyhlere, Şeyh yok ise gelirlerinin %5 ini Pîrlere, Fakîrlere ve Peşîmâmlara, %2.5 unu da mürebbîlere verirler. Mürebbîlerin, Pîrlerin aldıklarının yarısı kadarını aldığı söylenir ise de(214) bugün yurdumuzda yaşayan Yezîdîlerin bu rakamlardan haberleri olmayıp din adamlarına her fırsatta; Doğumda, sünnette, evlenme törenlerinde, cenaze merasiminde, bayramlarda, mahsul zamanlarında, mal satışlarında vb. ellerinden geldiği kadar yardıma bulunmaktadırlar. Hatta birçok köylerde din adamları halktan para almak yerine kendileri de hayvancılık ve ziraatla meşgul olmaktadırlar.

---

(211) Siouffî (M.N), Notice sur la secte des Yézidis, s. 86; Menant (M.J), a.g.e., s. 133-148; mustafa Nuru, a.g.e., s. 14.

(212) Menzel (Th), Yezîdîler, I, cüz 141, s. 419.

(213) Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 59.

(214) İbid, loc. cit.

5. Tenâsuh

Yezîdîler, bizim anladığımız manada ne cehennem, ne de kötülük ilkesinin bir timsali olması gereken cehennem azabına inanır. Kötülük inkâr edilir. Yaratılış hikayelerinde geçtiği üzere Melek Tâvûs'un cehennemde 7.000 yıl tövbe göz yaşlarıyla doldurduğu yedi testi ile cehennem ateşi söndürülmüştür. Bu kurtuluş nazariyesi ile cehennemin yenilmesi için Yezîdî efsânelerinde farklı şekilleri vardır. Ebedi cehennem var olmadığına dair görüşe, sürekli doğuşlarla tedricî bir temizlenmeyi mümkün kılan tenâsuhun varlığına inanış tekâbul eder.

Tenâsuh: "İnsan öldükten sonra ruhun bir cesetten diğer bir cesede geçişine denir (215). Bu inanış Yezîdîlerin kutsal kitabında şöyle geçer: "Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi ruhların tenâsuhu yolu ile bu dünyaya iki veya üç defa tekrar gönderirim (216)". Bu inanca göre Yezîdîler insan ruhunun öldükten sonra iyilik ve kötülüğüne göre değerlendirildiğini; iyi bir insan ise ruhunun başka insanlara, kötü bir insan ise ruhunun hayvana geçtiğine inanırlar (217). Bu kötü ruhlar, kötülüklerinin cezasını çekmek için domuz, eşek, köpek gibi pis ve âdi hayvanların vücutlarına girerek orada cezalarını çektikten sonra iyi insana dönüşürler. İyi ve temiz insanların ruhları, iyi ruhlar, öldükten sonra semâda yerlerini alarak devamlı gayb âleminde, insanlar için hayırları, gizli sırları, gizli ve görünmez şeyleri keşfederler. **Cehennemi** kötüler için bu dünyada muhtelif hayvan vücutlarında çekilen bir ızdıraptan; **Cenneti** ise, semâda bir yerden ibaret gören Yezîdîler, cennet ehlinde **Ahyâr**, cehennem ehline de **Eşrâr** derler.

Tenâsuh konusunda Yezîdîler arasında çok yaygın bir olay anlatılır. Bu olaya göre Hasan el-Basrî(?), öldükten sonra ruhunun su kenarında bakındığı bir sırada kendi bekâr kızının bu suya gelerek testisine su doldurması, ruhunun bu suya geçmesi, eve dönerken de susadığından bu sudan biraz içmesi ile hemen hâmile kalması ve dokuz ay sonrada babasına benzeyen bir erkek çocuk doğurmasıdır. Bu tenâsuh olayı, Yezîdîlerin zevkle anlattıkları kutsal bir olaydır (218).

---

(215) Kısaca ruh göçü demek olan tenâsuhun dört derecesi vardır. Bunlar: Nash, insanın öldükten sonra ruhunun diğer bir insana geçmesi; Fash, insanın öldükten sonra ruhunun cansız cisimlere geçmesi; Mash, insanın öldükten sonra ruhunun hayvanlara geçmesi ve Rash, insanın öldükten sonra ruhunun bitkilere geçmesi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. de Vaux (C), Tenâsuh, İA. c. 12, s. 158-159.

(216) Kitâb el-Cilve, Bölüm 11/12.

(217) Chabot (J.B), Notice sur les Yézidis, JA, Ocak-Şubat, 1896, s. 128; Tercüme es-Süryâniyye..., s. 23; Guérinot (A), a.g.e., s. 626; Anastase-Marie, el-Yezîdiyye, s. 153; Fau (N), a.g.e., s. 263.

(218) Bu olayın ayrıntıları hakkında bkz. Mustafa Nuri, a.g.e., s. 18-19; Tercüme es-Süryâniyye..., s. 29; Okçu (D), a.g.e., s. 20-22; Aslan (F), Yezîdîler, Ankara, 1983, s.17-18 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan mezuniyet tezi). Bunun Hallâc-ı Mansûr'un ruhu olduğu hakkında bkz., İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 89-90.

F- Bayramları

Yezîdîlerin birçok dini ve şenlik cinsinden bayramları vardır. Günümüzde üç ayrı ülkede dağılık ve birbirlerinden uzakta oturduklarından, din adamlarının okur yazar olmayışları ve ellerinde yazılı bir ilmihâl kitabı da bulunmadığından, bayramların kutlanması yöreden yöreye değişmektedir. 1962'de Irakta Sincâr'da oturan Mîrlerinden Mîr Muâviye, Türkiyedeki Yezîdî köylerini dolaşarak her köyde, Sincâr'daki Şeyh Adî'nin türbesi etrafındaki bayram yerine benzer, etrafı duvarla çevrili, ağaçlı veya ağaçsız bazı basit yapıli kubbelerden meydana gelmiş birer bayram yeri yaptırmıştır (219). Bunun sebebi, Yezîdîlerin Sincar'dan uzakta oluşundan dolayı Sincâr'daki dini bayram ve şenliklere katılamadıklarından, günden güne kaybolmakta olan Yezîdî inancını ve Türk toplumu içerisinde kaynaşan Yezîdîleri bu durumdan kurtarmaktır. Mademki Sincar'a gitmiyorlar veya gidemiyorlar, aynı bayram ve şenlikleri köylerinde din adamlarının önderliğinde yapıarak, Yezîdî dini örf ve âdetlerini unutmasınlar. Bu bayram yerlerinde, her aileye bir yer veya bir köşe ayrılarak, burada bez bağlamak için ağaçlar diktirtmiş, küçük kubbeler yaptırmış ve bu yerin ortasında da Lâleşt'eki Şeyh Adî'nin türbesini andıran, diğerlerinden daha büyük ve gösterişli bir kubbe yaptırmıştır. Bunların hepsinin içi boştur. Ancak bazı yerlerde bu bayram yerleri köyün mezarlığında ve en gösterişli mezarların bu bayram yeri içerisine alınması ile etrafı çevrili veya çevrilmeksizin meydana gelen bayram yerleri de vardır (220).

Bu bayramların hemen hepsinde Yezîdîler aynı örf ve âdetleri tekrarlarlar. Örneğin, durumu iyi olanların birer oğlak, keçi, koyun, sığır kesmeleri, bunlara gücü yetmeyenlerin 2-3 kilogram et satın alarak; tavuk, kaz veya hindi keserek adı geçen bu bayram yerlerinde oyun, çalgı, davul, zurna ile muhtelif eğlenceler düzenlerler. Bu eğlenceler gündüz olduğu gibi geceleri de kadın erkek karışık oynayarak eğlendiklerinden, çevre halkı tarafından, bilhassa "Batizmi" de olduğu gibi " mum söndü yapıyorlar" da denildiği bilinmekte ise de bu söylentilerin tamamen hissi olduğu, mahallinde yaptığımız araştırmalar sırasında ortaya çıkmıştır (221).

---

(219) Midyad'ın Güven köyündeki Mirav Şeyh Hâdî buna en güzel bir örnektir.

(220) Nusaybin'in Çilesiz köyü ve bu köyde bağli Berhök mezarının mezarlığı böyle bir bayram yeridir. Bununla beraber İdil'in Mağra köyü bayram yeri müstakil ve bekcisi "Mücvir'de vardır. Kurtalan'ın Kurukavak köyünün bayram yerinin bulunduğu Doruklu mezarısı Göçerler tarafından satın alındığından, Müslüman olan bu göçerler buradaki Yezîdîlerce kutsal ağaçları keserek duvarları yıkmışlardır. Buna rağmen bu hali ile Yezîdîler yine de buraya bayram kutlamaya gitmektedirler.

(221) İnfira, Batizmi, s. 88.

Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Yezîdîlerin bugün kutladığı bayramlar şunlardır.

1. Sare Sâle, Sarisâl, Sarsâlî, Sarsâliya

Yeni yıl bayramı adı verilen bu bayram Yezîdîlerin en büyük bayramıdır. Her yılın Nisan ayının ilk Çarşamba gününden başlayarak ay sonuna kadar devam eden bu bayram ayının ortasında Melek Tâvûs ve diğer meleklerin yeryüzüne inmesi ve herşeyi yönetimi altına alması münasebetiyle kutlanır (222). Buna "**Kara Çarşamba**" denir ve haftanın en kutsal günüdür.

Bu bayram baharda kutlandığından mevsim dolayısıyla köylerde kız ve gelinlerin çiçekler toplayarak bilhassa kırmızı çiçeklerle evlerini süslemeleri görülür. Bunun sebebinin, yeryüzüne incek meleklerin Yezîdîlerle başka dinden olanlarınkini ayırt etmek içindir.

Her Yezîdî bu bayramda mutlaka evinde et bulundurur veya yukarıda adı geçen kurbanlardan birini keserek bayram yerinde, bayram yeri olmayan köylerde, evlerde veya köy meydanında pişirilerek hep birlikte yenir. Ayrıca bu etlerin bir kısmının fakirlere dağıtılması, sadakaların verilmesi, toplu olarak köy mezarlığı ziyaret edilerek orada dua edilmesi gibi işler yapılır. Bu ayın ilk haftasında evlenmek, yeni ev yapmak, alış-veriş yapmak ile tarlada, bağda, bahçede çalışmak ve ilk çarşamba günü banyo yapmak, herhangi bir işle uğraşmak da yasaktır (223).

2. Cemâi Bayramı

28 Eylül-3 Ekim tarihleri arasında kutlanan bu bayram hata ve günahların affedildiğine inanılan bir bayramdır. Bu, sonbahar mevsimine rastladığından rahmet ve bereket yağmurlarının yağması istenerek, gelecek yılın oluşumuna bununla delil getirilir. Bu bayram genellikle Şeyh Adî b. Müsâfir'in türbesinde kutlanır. Buraya gidemeyenler bu bayramı köylerinde bayram yerinde kutlarlar (224).

Bu bayramda her Yezîdîye farz olan, Şeyh Adî'nin türbesi ve bu türbenin yanında bulunan diğer dürbeleri ziyaret etmektir. Burada "**Simât**" adı verilen bir yemek pişirilerek, buraya gelenlerle birlikte, buranın bekçileri de dahil olmak üzere yenir. Burayı bekleyenlere bir hediye vermiyenin hacı kabul olunmaz ve hataları affedilmez inancı hakimdir. Bu ziyaret sırasında "cinsel ilişkide bulunmak, fâsıklık ve kavga etmek yasaktır (225)". Ancak bu

(222) Bu durum Kitâb el-Cilvenin giriş bölümünde geçer.

(223) Bu bayram hakkında Süryâniceden Fransızcaya geniş bilgi için bkz. Nau (F), a.g.e., s. 259-264.

(224) Bu bayramın Yezîdîlerde nasıl kutlandığı hakkında bkz. Yezîdî Emiri İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 81-82; Chabot (J.B), Notice sur les Yézidis, JA, Ocak-Şubat 1896, s. 121; Nau (F), a.g.e., s. 259; Tercüme es-Süryâniyye..., s. 9-10; Abdurrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 75-76; Şapolyo (E.B), Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul 1964, s. 375.

(225) Krş. Kur'ân, Bakara 197.

sırada gelenek halinde olan şey. "Şeyh Adî'nin himayesinde olmaya devam edildiği müddetçe kız kaçırma mübâhtır (226)".

Bu bayramda yapılan ibadet ve usullerine gelince bunlar:

a. Şeyh Adî'nin tahtının dikilmesi

Bu taht, Şeyh Adî'nin üzerinde oturarak vaaz ve nasihat ettiği sarı bronz madenden yapılmıştır. Etrafı halkalıdır. üzerinde eski bir seccade vardır. Buna Kürtçe "Burşebâkî" denir. Şeyhân'da özel bir muhafızın evinde korunur. Cemâiye Bayramı geldiğinde Şeyhân Emiri bir yarışma ile bu tahtın dikilmesini ilân eder. Yezîdîler kadın erkek bu tahtın etrafında dönmeye başlarlar. Parayı en fazla veren aile reisi bu tahtı oradaki kutsal saydıkları ağaçlardan birine bağlar. Orada bulunanlar bu tahta ellerini sürmek ve öpmek için çalışırlar. Çünkü bunu yapmanın dinen vâcip olduğuna inanırlar. İzdihâm o kadar fazlalaşır ki, bu işi yönetenler kalabalığı kamçulamak zorunda kalırlar. Bu arada bazıları ağaca çıkarak, kendilerini bu tahtın üzerine atarak ölürler. Bunlar dinen farz olan birşeyi yaparken şehid olarak öldüklerine inanırlar. Direkleri koyarak tahtı dikme işi ister başarı ile tamamlansın, isterse başarısız olsun buraya gelenler sevinirler ve bu, gelecek senenin bolluk ve bereketine yorumlanır. Şeyhan Emiri Şeyh Adî'nin tahtını dikmekle şeref kazanan aile reisine aba yahut buna benzer kıymetli bir hediye verir.

b. Kabağ

Kabağ, kurşun anlamına gelen Kürtçe bir kelimedir. Şeyh Adî'nin tahtının dikilme gününün ertesinde Yezîdîler Şeyh Adî'nin türbesinin bulunduğu çevredeki dağlara tırmanırlar (227). Sonra hep birlikte "**Kabağı**" söyleyerek türbenin çevresine doğru kadın erkek halka şeklinde "**dibke**" denen bir oyunu oynaya oynaya aşağıya inerler. Şeyhan Emiri büyük bir öküz hazırlar. Öküz kesilerek, iyice pişirildikten sonra herkese, ecir ve sevaba nail olmaları için dağıtılır (228).

c. Simât-ı Cilmire

Şeyh Adî'nin 40 öğrencisinden biri olduğu söylenen Fahri Cilmire'nin anısına binaen, Cemâiye bayramı sonunda bir kurban keserek kutlamaktan ibaret olan bir anma yemek ziyafetidir. Bu anma gününde kesilen hayvana, Simât-ı Cilmire denildiğinden, bu bayram da bu kurbanın adı ile çağırılır.

d. Zemzem suyunda yıkanma

Nihayet bütün bu şenliklerin sonunda bir de suda yıkanılır ki, bu suya zemzem adı verilir. Bu zemzem, Şeyh Adî'nin yattığı dağın eteğinden çıkar, bir havuzda toplanır. Bu sudan hem içerler hem de yıkanılır ve hayvanlarına da içirirler.

Yezîdîlerce kutsal sayılan bu suyun kaynağı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Örneğin, Şeyh Adî bir gün arkadaşları ile birlikte buraya geldiğinde susuzluklarını gider-

(226) Abdurazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 78.

(227) Yezîdîler, bu tepelere "Arafat" derler.

(228) İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 84.

mek için "Zemzem" demesi ile bu suyun çıktığına (229); Şeyh Adî buraya geldiğinde içecek su olmadığından Şîa mezhebi taraftarları ondan kendilerine bir kerâmet göstermelerini istemeleri üzerine, Şeyh'in harbesini alarak kayaya vurup "Zemzem" demesi ile oradan bu suyun yükseldiğine (230); "Bol su istiyorum" demesi ile bu suyun çıktığına (231) inanılır. Bu suyun kaynağının Ürdün'de veya Kudüs'de olduğu hakkında çeşitli rivayetler de söylenir.

3. Şeyh Adî Bayramı

Bu bayrama, Fakîr Bayramı veya Yaz Mevsimi Bayramı (Çeşna Havini) da denir. 3 Ağustosda kutlanır, bir gündür. Fakîrlerin 40 gün kışın, 40 gün de yazın, yani hem kısa ve hem de uzun günlerde oruç tuttuktan sonra kutladıkları bir bayramdır. Bu bayram "Şeyh Adî'nin 40 gün kışın, 40 gün de yazın oruç tuttuğu" inancından kaynaklanır (232). Aslında bu, fakîrlerin 40 gün oruç tuttuktan (233) sonra Lâleş'e, Şeyh Adî'nin türbesini ziyarete gide-mediklerinden, 80 gün oruç tuttuktan sonra köylerinde kutladıkları bir bayramdır. Yine bugün fakîrlerin çoğu bu orucu tutamadıkları halde, bu bayram kutlama geleneği devam etmektedir (234).

Genel oruçta Şeyh Şems ve Şeyh Sîn bayramlarından sonra bahsettiğimiz bu bayram, Yezîd b. Muâviye'nin doğduğu günün anısına kutlanmakta olup, bir gündür (235).

4. Yezîd Bayramı

Genel oruçta Şeyh Şems ve Şeyh Sîn bayramlarından sonra bahsettiğimiz bu bayram, Yezîd b. Muâviye'nin doğduğu günün anısına kutlanmakta olup, bir gündür(235).

5. Bülende Bayramı

Şeyh Adî'nin doğum günü münasebetiyle 25 Aralıkta kutlanan bir bayramdır.

6. Kurban Bayramı

Her yıl 21 Eylül tarihinde kutlanır. Her Yezîdî 15-20 Eylül tarihleri arasında, Hac süre sonunda, Hacci tamamladıktan sonra orada bir kurban keserek evine döndüğünde tekrar bir kurban daha kesip kutladığı bayramdır. Bu bayram bir gün olup, hacdan eve dönünceye kadar kurban kesilmez, müddeti yoktur. İster bir günde, isterse bir ayda dönsün.

---

(229) Mustafa Nuri, a.g.e., s. 32.

(230) Anastase-Ma ie, el-Yezîdiyye, Maşrık 1899, c.2, s. 32.

(231) Nau (F), a.g.e., s. 265, n.l.

(232) İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 83.

(233) Kırş. Supra İbadetleri, Oruç, s. 80.

(234) Yezîdî Emiri İsmail Bey Çöl, Bu orucu Şeyhlerin, hatta Bu bayrama ilk defa katılan ve nasıl kutlandığını anlatan H. Layard'dır. Bkz. a.g.e., s. 279 vd. Fransızcası için bkz. Nau (F), a.g.e., s. 272-275.

(235) Bkz. Supra, Oruç, s. 80.

Ancak bundan böyle hacı olan her Yezîdî, her yıl düzenli olarak 21 Eylül'de kurban keserek bu bayramı kutlar. Hacca gitmeyen Yezîdîler bundan muaf'tır.

7. Bâtizmi Bayramı

Her yıl 3 Mart'ta başlayan, ancak 3 gün öncesi 4 gün de sonrası olmak üzere 7 gün devam eden ve bilhassa Midyad ve Nusaybindeki Yezîdî köylerinde kutlanan bir bayramdır. Buna "**Kadir Gecesi**" de denir. Yezîdîlere göre bu gecede Cenâb-u Allah'ın yerler ve gökler âlemini yarattığına inanılarak bu gecenin anısına kutladıkları bir bayramdır. Meleklerin o gece gökten yere inerek, hazır olup amel defterlerinde, o yılda doğacakları ve ölecekleri tesbit ettiklerine inanırlar. Bundan dolayı bu gece ve bu geceyi takip eden gün boyunca uyumazlar. Yezîdîlerin gece uykusuz kalmaları ölüm meleği Azrâîl'e; geceyi takip eden gündeki uykusuzlukları ise güneş meleği Şemseddin'e hürmet içindir (236).

Diğer bayramlarda olduğu gibi bu bayramda da kurbanlar kesilir. Erkek ve kadın el ele tutuşarak sabaha kadar eğlenilir. Bundan dolayı çevre halkları tarafından bunlara "mum söndü" yapıyorlar da denilmektedir. Oysa ki, bu söylentilerin bu kelimenin içerdiği anlam ile ilgisi yoktur.

Bu gece hiçbir Yezîdî uyumaz, hanımı ile cinsel ilişkide bulunamaz, haramdır. Bu bayramda fakîrler ve düşkünlere bağışlar yapılır. İkinci gün köyde ölen kişilerin ruhu için yemek verilir. Bu yemeğe Yezîdî olmayan komşularının da çağırıldığı söylenir. Üçüncü gün kurbanlar kesilir. "Pîr Ali" için hazırlık yapılır. Bayram yerinde bir yere yedi parça et, bir yatak, bir paket sigara ve bir miktar kuru üzüm konur. İki-üç saat sonra Pîr Ali'nin gelip bunları yediği, sigarayı içtiği ve yatakta yattığına inanılarak şenlikler başlar. Bu sırada, köyde saygınlığı olan bir kişi ölürse eğlence yapılmaz.

8. Davar Nebi Bayramı

Bu bayram bir nevi yağmur duası olup, havaların kurak gittiğinde, Mart ve Nisan ayları boyunca her hafta Cuma günleri kuşluk vakti bir kurban kesilerek veya kesilmeden yağmur duasına çıkmak suretiyle yapılan dua ve şenliklerden ibaret bir bayramdır. Buna her ne kadar yağmur duası deniliyorsa da, yağmur yağmasa da yağsa da, her yıl kutlandığından, adet haline gelen bir alışkanlık olup, bütün Yezîdî köylerinde yapılan ve kanatımızca, dinleri ile bir ilişkisi olmayan yöresel bir bayramdır (237).

Bunlardan başka Yezîdîlerden, dünyanın yaratılış günü olarak kabul ettikleri ve 21 Mart'ta yapılan bir bayram daha vardır.

---

(236) Keylânî (M), el-Milel ve'n-Nihal, c.2, Zeyl, s.40.

(237) Yezîdîlerdeki bu bayram ve şenlikler için bkz. İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 80-86; Abdur-razzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 80-93.

9. Ziyâretler ve Tavaflar

Yezîdîler bu bayram günlerinde yöresel bazı ziyaret ve tavaflar da yaparlar. Bu tavaflar ferdidir, tek başına yapılır. Bunlar, Yeni Yıl Bayramı "Serî Sâl" ı takip eden cuma gecesinde Başka köyünde yatan Şeyh Muhammed'in türbesinin akşamdan sabaha kadar ziyaret edilmesi ve oyunlar oynanması; bu bayramı takip eden cuma gecesinde Derviş köyünde toplanarak Hasan Ferduş'un türbesinin tavaf edilmesi; bu cumayı takip eden pazar gününde Şeyh Said ve Şeyh Mesud'un türbesinin tavaf edilmesi; bunu takip eden çarşamba günü de Melik Mirân'ın türbesinin tavaf edilmesi; üçüncü cuma günü Bahzânî köyünde yatan Şeyh Ebubekir'in türbesinin tavaf edilmesi; bunu takip eden pazar günü de Başka köyünde yatan Şeyh Nasreddin'in türbesinin tavaf edilmesi gibi. Bu bayramı takip eden dördüncü cuma gecesi de, eskiden olduğu gibi bugün de Yezîdîlerin siyasi merkezi olan Bazera köyünün ziyaret edilmesi için hazırlıklar yapılır, yemekler pişirilir, ziyafetler verilir, şenlikler yapılır.

Yukardaki saydığımız ziyaret ve tavaflara gidemeyen Güneydoğu Anadolu Yezîdîleri bunların yerine köy mezarlığına veya yörede bulunan ziyaret yerlerine giderek bu görevlerini yerine getirmeye çalışırlar. Bu ziyaret yerlerinin en önemlilerinden biri Şeyh Bi'l-Kâsım'ın türbesidir. Bu türbe Nusaybin'in Pazar köyüne yaya bir saat uzaklıkta taşlı tepelerden ve dağlardan gidilerek varılır. Galah kalesinde yatmaktadır. Bu Şeyh, Müslüman sûfî bir şeyh olup, yöredeki müslümanların olduğu gibi bütün Yezîdîlerin de ziyaret yeridir.

Bu yörenin bütün Yezîdîleri her yıl, 1 Mayıs'da fakir zengin herkes bir kurbanlık alarak buraya gider. Kurbanlıklar burada kesilerek yenilir. Gündüz ve bilhassa o gece sabaha kadar kimse uyumaz. Kemeçe, davul ve dümbelek çalınarak oynanır ve şenlikler yapılır.

Yezîdîler bu Şeyh'in adına yemin ederler. Edilen yemine kesinlikle inanılır. Burada yapılan her türlü dileklerin kabul edildiğine inanılır. Hasta olanlar, hastalıklarının giderilmesi; çocuğu olmayanlar, çocuğa sahip olmak için; hanımı olmayanlar, hanım bulmak ve evlenmek için; evde kalan kızlar, koca bulmak için; herhangi bir konuda görüş birliğine varmak üzere yemin etmek için vb. her fırsatta buraya koşarlar. Dertlerine deva bulduklarında, Şeyh Bi'l-Kâsım'ın bu dertlere deva olduğunu söylerler.

Yezîdîlerin ziyaret ettikleri yer-ziyaretgâh- olduğundan dolayı bu ziyaret yeri Midyad'ın Derkûfan köyünde oturan Mehmet Emin Mutlu ve 11 arkadaşı bir gün buraya gelerek, burada yatan Şeyh hakkında anlatılanları duyduğunda, "böyle bir şey olmaz" diyerek bu mezarı yıkmıştır. Bundan üç ay sonra Suriye'nin Kamışlık ilçesinde (Nusaybin'in hemen güneyinde), bir evde otururken bir patlama sonucu hepsinin öldüğü söylenerek bunu Şeyh Bi'l-Kâsım'ın yaptığına inanılır. Bu yıkımdan sonra türbenin Nusaybin'in Gırbaş köyünden bir müslüman Ali Şemsûrioğlu tarafından yeniden yaptırıldığı söylenir (238).

(238) Bu ziyaret yerine Nusaybin'in Çilesiz köyü muhtarı Ömer Çelik ve bu köye bağlı Berhök mezrasında oturan Şeyh Teto Sencar ile birlikte Ağustos ayında gittik. Türbe alçak ve basit bir kubbeden meydana gelmiş bir mezardır. Ne yazık ki, bu türbe konusunda yukarıda bahsettiğimiz toplu ziyaretlere, zamanında gidemediğimizden katılmadık. Türbe için bkz. Fotoğraflar.

G. Yasak ve Haramlar

Yezîdîlerde haramların bir kısmı kutsal kitap Mushaf-ı Reşte geçer (239). Bir kısmı da, din adamları tarafından konulmuş veya örf ve âdetleri ile birlikte dinden geliyormuş gibi sanılmış ve kabul edilmiş olan yasak ve haramlardır. Bunlar sebzelerden ve hayvanlardan yenmeleri haram olanlar ile diğer şeylerden, söylenmesi veya yapılması yasak ve haram olan şeylerdir.

1. Sebzelerden yenilmeleri haram olanlar

Marul. Arapça adı hass'dır. Bu kelime Hâsîsa veya Hâsiye adlı peygamber veya kadın peygamberlerinin adına benzediğinden (240), veya Şeyh Adî'nin yeğeni Şeyh Sahr'ı öldürdükleri zaman kanı marula aktığından dolayı haramdır, yenmez. Fasulye, börülce, bakla, kabak (241) ve lahanaya yemek de haramdır. Lahanayı yemeyişlerinin sebebi, şeytanın lahanaya girerek saklanmak istemesi, fakat lahananın onu kabul etmeyip yapraklarını birbirine sararak göbek haline gelmesinden dolayı (242) olduğu söylenir (243).

2. Hayvanlardan etlerinin yenilmeleri haram olanlar

Horoz. Melek Tâvûs'un "sancağı" horoz şeklinde olduğu için (244) veya arşdaki horoz öttüğü zaman yerdeki horozlar da öttüğünden, yani, yerdeki horozlar arşdaki horozla bağlı ve onun emrinde olduğundan dolayı (245) Yezîdîler horoz yemezler. Arşdaki horozdan maksat hiç şüphesiz Melek Tâvûs'tur.

Balıklar. Balıkların Yunus Peygambere imân ettikleri için, Yezîdîler Yunus Peygambere hürmetten, balıkları yemezler (246). Bu konuda şöyle bir olay da anlatılır: Muâviye, oğlu Yezîd'in kendisini tahttan indirerek yerine sultan olmak istediğini duyunca evden kovar. Yezîd, Şam'da bir nehirden geçerken, nehir üzerine bir çadır kurmak ister. İşte bu sırada nehirdeki balıklar sudan başlarını dışarıya çıkarmak suretiyle çadıra kazık olurlar. Bundan dolayı Yezîdîler balıkları yemezler.

Geyik. Yezîdî peygamberlerden birinin keçisi olduğu için (247) veya gözleri Şeyh Adî'nin gözlerine benzediği için (248) Yezîdîler geyik yemezler.

---

(239) Ayet 24.

(240) Aynı yer.

(241) Yezîdîler bunun yuvarlak ve uzun olanlarını yemezler.

(242) İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 98. Bugün lahanaya ve kabağı yaşlı Yezîdîler yemezler.

(243) Marul, lahanaya ve fasulye yemediklerinin sebebinin şu şekilde de olduğu söylenir: Bir gün Yezîd, uzun bir yolculuktan dönerken yorulur. Hava da çok sıcaktır. Bu sebzelerin gölgesinde biraz dinlenmek ister fakat kabul edilmez. Bkz. Guerinot (A), a.g.e., s. 622.

(244) Mushaf-ı Reş. âyet 24.

(245) Krş. Abbâs el-Azzâvî, a.g.e., s. 61.

(246) Mushaf-ı Reş. âyet 24.

(247) Aynı yer.

(248) Tercüme es-Süryâniyye..., s. 28.

Tavşan. Şeyh Adî zamanında Şeyh Zengin dağa. ava çıkar. Avda bir tavşan görür ve onu vurmak için kovalar. Tavşan kaçs kaçs Şeyh Adî'nin evine girer. Şeyh Zengin, Şeyh Adî'den bu tavşanı ister. Fakat Şeyh Adî tavşanı vermek istemez. Bunun üzerine Şeyh Zengin tavşanı zorla almak isteyince Şeyh Adî bu olaya kızar ve tavşanı keserek önüne atar. "bu bana haram olsun" der. Bundan dolayı tavşan yemek Yezîdî milletine haram olur.

Koyun. Allah Melek Şeyh Sînî koyun şekline sokarak cennete götürür. Orada yünü kestirerek meleklerle elbise(hırka) yaptırır ve giydirir. Bundan dolayı din adamları beyaz, böyle bir elbise giyerler. Bu, dini bir elbisedir. Bu nedenle koyun eti yemek de yalnız din adamlarına haram olur.

3. Söylenmesi ve yapılması yasak ve haram olanlar

Yezîdîlerde koyu mavi renkleri kullanmak veya giymek; oturarak elbise giymek, ayakta işlemek haram olduğu gibi, şeytanların oturdukları yerler olduğu sanılarak helâya girmek ve hamamda yıkanmak da haramdır (249). Kelimelerden, Melek Tâvûs'un Adem tarafından hakaretle çağırılmış adı olduğundan şeytan kelimesi ile buna benzer kaytân (ip), şat(sel), şer (fenalık), me'lûn (lânetli), la'ne (lânet) ve na'l (at nalı) gibi kelimelerdir (250). Şin ile başlayan kelimeler de Mushaf'ta anılmamış olmalarına rağmen geleneksel olarak haram kabul edilir. Bundan başka saratân (yengeç), hitân (avlu), bostân (sebze bahçesi), bat (ördek), nat (sıçramak) vb. kelimeleri söylemek de haramdır.

Okumak, yazmak, traş olmak, bıyıklarını tamamıyla kesmek, başkasından alınmış tarak ve ustura kullanmak, yabancı hayvanları terbiye edip yetiştirmek, gulu-gulu diye ses çıkaran kaplardan su içmek, kutsallaştırılmış ağaç ve ağaç topluluklarından odun kesmek veya odun almak da haramdır (251).

Sonuç

Bu bölümde görüldüğü gibi Yezîdîlerde inanç esasları, İslâmiyetten esinlenerek sistem son derece basite indirgenmiştir. Tanrının önce bir inci yaratarak 40 bin yıl bu inci içerisinde denizler üzerinde yüzmesi, Tanrıyı cisimlendirmiştir.

Günlerin ve bu günlerin her birinde de bir meleğin yaratılışı, sonra da ilk yaratılan Melek Şeytanın bütün bu meleklerin üzerine başkan yapılarak dünyanın yönetimini, kaza ve kaderi O'nun yönetimine bırakılması ile Tanrı yanında ikinci bir kudretli varlığın ortaya çıkışı; her şeyi sevk ve yönetimi altına alışı, Yezîdîleri esasta var olan Allah inancından uzaklaştırmış, Şeytana aşırı saygıda bulunularak tapıldığından, halk arasında Yezîdîlere "Abede-i İblis" yani "Şeytana Tapanlar" adı verilmiştir. Bu da yetmiyormuş gibi Şeytana

(249) Bkz. Süpra, Yezîdî inanç ve ibadetleri hakkında edinilen ilk bilgiler, s. 57.

(250) Mushaf-ı Reş, âyet 24.

(251) Menzel (Th), Kitâb el-Cilve ve Mushaf-ı Reş, İA, c. 6, s. 828.

Melek Tâvûs, Emin Cebrâil ve Azrâil gibi isimler vererek, heykelini (Sancak) yaparak, yezîdî köylerinde dolaştırılarak korku saçılıp adına para toplanılması, Yezîdîlerin zihinlerinde bir istifham uyanmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı, eskiden olduğu gibi köyünden ayrılmayan bir Yezîdî, bugün artık ayrılmakta, başka kasaba ve şehirlere yerleşmekte, oranın örf ve âdetleri ile, hatta inançları ile yaşamaya kendini alıştırmaktadır. Böylece ibadethaneleri olmayan Yezîdîler, ağızdan ağıza, nesilden nesile kendilerine öğretilen bu asılsız inanç sisteminden kurtulmak için çaba göstermektedirler.

IV. BÖLÜM: DİN ADAMLARI

Bir sınıftan diğerine geçişi olmayan katı bir kast yapısına sahip olan Yezîdîler bugün üç devlet sınırları içerisinde (Türkiye, Irak, Suriye) oturduklarından, görünüşte bölünmüş olmakla beraber dini bir örgüt sayesinde örgütlenerek bir bütün oluştururlar. Bu dini örgüt, ilk bakışta iki ana gruba ayrılır.

A- Mürîdler

Yezîdîliğe gönül vermiş pek çok kabile ve aşiretten meydana gelmiş halk kitleleri olup, bundan sonra gelecek olan Ruhânîler sınıfına bağlanarak emirlerine sıkı sıkıya sarılan Yezîdîlerdir. Her Yezîdî mutlaka bir Pîr veya Şeyhe Mürîd olmak zorunda olup, karşılaştığı zaman mutlak surette elini öpmek zorundadır. Öte yandan bütün mürîdler diğer din adamlarını görünce de, onlara hürmeten, ellerini öperler. Asıl işleri hayvancılık ve çiftçilik yaparak üretmek ve "efendimiz" dedikleri aşağıda bahsedeceğimiz Ruhânîlere hizmet etmek ve belli bir miktar kazançlarından vermektir. Bundan dolayı Abdürrazzâk el-Hasanî bu sınıfa "**Ruhânî sınıfının süt veren inekleridir**", demektedir (252).

Mürîdler arasında "**âhîret kardeşliği**" mecburi olan bir kurumdur. Her Yezîdînin beş şeye bağlanmasının zorunlu olduğu sayılırken bu da anılmaktadır (253). Bu, bir erkek ve bir kadından oluşur. Her mürîdin bir âhîret kardeşi ile bir âhîret bacısının olması dini bir emirdir. Mürîd, bu kişilerle karşılaştığı veya görüştüğü zaman, mutlak surette ellerini öpmesi gerekir. Doğuda giyilen, diğer gömleklerden farklı, arkadan düğmeli yeni bir gömleğin yakası mutlaka âhîret bacısı tarafından açılmalıdır (254). Ölüm anında Pîr ve Şeyhi ile birlikte bu âhîret kardeşlerinin de bulunması, can verirken diğer din mensupları gibi değil de yezîdî olarak ölmelerini telkin etmeleri dini bir görevdir. Bunlardan öldükten sonra hangisi daha önce cennete gürerse diğerini kurtarmak için çaba sarfetmesi de arzulanarak bazı âhîret kardeşlerinin birbirlerinden habersiz cennete girmeme yemini yaptıkları da söylenir.

---

(252) Bkz. a.g.e., s. 53.

(253) Her Yezîdî şu beş şeye bağlanması gerekir. Bunlar: "Bir tanrısı olması, bir şeyhi olması, bir pîri olması, bir âhîret kardeşi ile bir âhîret bacısı olması ve bir mürebbsi olmasıdır". Bkz. Lescot (R), a.g.e., s. 31, n. 2.

(254) Bkz. Supra, Yezîdî inanç ve ibadetleri hakkında edinilen ilk bilgiler, s.57.

B- Ruhânîler

Bunlar beş aileden gelen din adamı sınıfı olup, bugün yurdumuzda yaşayanları dört sınıf (Şeyhler, Pîrler, Fakîrler, Peşimamlar) olmak üzere toplam yedi sınıftan ibarettir. Bu sınıflardanbirinden diğerine geçmek veya farklı sınıfların üyeleri arasında evlenmek yastaktır. Bu bir inançmeselesidir. Çünkü Yezîdîler mezheplerinin saflığını bu inanişaya dayandırırılar. Herbiri doğduğu sınıf için yaşamak ve ölmek zorundadır (255). Bu sınıfın geldikleri aileler ve toplum içindeki görevleri şunlardır:

I. Mîrler veya Emîrler

Bunlar en yüksek dini ve dünyevi güce sahip din adamlarıdırılar. Soyları, Şeyh Adî b. Müsâfir yolu ile Yezîd b. Muâviye'ye dayandırılır. Şeyh Adî'nin yeryüzünde vekilidirler. Mâsumdurlar ve bunlarda cüz-i ilâhî'nin tecelli ettiğine inanılır (256). Bunlar Irak'da Bâ'adrî'de otururlar. Bütün dünyevi işlerde kararları kesindir. Yezîdîleri dışta temsil etmek hakkı da bunlara aittir. Bunların bütün yezîdî kabilelerinin karşısındaki durumu, kabile reisinin ayrı ayrı Yezîdîler karşısındaki durumu ile aynıdır (257). Bunların en büyüğüne, **Mîru'l-Ümerâ** denir.

Bugün Irak'da yezîdîlerin Mîru'l-Ümerâsı, Tahsin Bey'dir. Tahsin Bey Said Beyin, o da Ali Beyin, o da Hüseyin Beyin o da Mîrhân Beyin, o da Selman Beyin.... oğludur (258). 1944 yılında babası Said Beyin ölümünden sonra genç yaşında babasının yerine Mîr oldu. Tahsin Bey Kâtâni sülalesinden olup, Şeyh Adî, Kâtâni'nin neslindedir. Ailesinin soydan gelen geleneklere göre seçimi sonunda Mîr olup, Irak hükümetince de uygun görülmüştür. Mîrin hükmü mutlak olup kutsal olduğuna inanılır. Çünkü Şeyh Adî'nin vekilidir (259).

Diğer bir etkin Mîrleri de Mîr Muâviye'dir. Tahsin Bey'in amcası İsmail Bey Çöl (260)'ün oğludur. Bugün Türkiyedeki Yezîdîlerin Mîr'i budur. Bu Mîr ve oğlu Ferhund, sık sık Türkiye'ye gelerek yezîdîlerden para, mal ve mülk toplayıp Irak'a dönmektedir. Bu Şeyhin diğer oğlu Mîr Kökez'in ise fazla etkinliği olmadığı halde o da bu bölgeye sık sık gelmektedir.

Bu Mîrlerin her ikisi de, Irak-İran savaşının çıkmasından sonra, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e ters düştüklerinden, yurt dışına gitmek zorunda kalmışlardır. Tahsin Bey İngiltereye, Mîr Muâviye de Fransaya yerleşmişlerdir. Savaşın uzun sürmesinden dolayı Irak'da ilân edilen genel aftan yararlanarak tekrar Irak'a dönme hakkına sahip olmalarına rağmen, hâlâ adı geçen ülkelerde yaşamalarını sürdürmektedirler.

---

(255) Lescot (R), a.g.e., s. 85 vd.

(256) Sıddîk ed-Demlûcî, a.g.e., s. 295.

(257) Menzel (Th), Yezîdîler, İA, cüz. 141, s. 421.

(258) Abdürrazzâk el-İlâsânî, a.g.e., s. 47.

(259) Anastase-Marie, el-Yezîdîyye, s. 550.

(260) Bu yezîdî Mîr'inin yezîdîler konusunda yayınladığı bir de kitabı vardır. Bkz. el-Yezîdiyye Kadîmen ve Hadîsen, Beyrut 1934.

2. Şeyhler

Zekâtın en büyük dilimini alan Şeyhler, Şemsânîler soyundan Melek Şeyh Şemseddin ailesinden ve Şeyh Adf'nin Mürîdlerinden veya kardeşlerinin soyundan gelmektedirler. Cübbeleri beyaz, kuşakları kırmızı, külâhları siyah oldukları ve beyaz giyindikleri söylendiği halde, bugün artık, normal olarak diğer yezîdîler gibi giyinmektedirler. En önemli görevleri irşâd olup, her türlü dini görevleri yürütürler. Sakallarını keserler fakat bıyıklarını asla kesmezler (261).

3. Pîrler

Pîr, Kürtçe yaşlı lider, yol gösteren şeyh anlamına gelir. Bunlar Pîrânî sülâlesinden Pir Hasin Maman ailesinde gelmektedir (262). Dini görevlerde Şeyhlere yardımcı olan ve bu görevleri birlikte yürüten, Mürîdlere dini bilgileri öğreten, bayramlarda, nikâhlarda, sünnet düğünlerinde ve evlenmelerde yol göstererek âdetleri yaşatan din adamlarıdır. Bunlar da sakallarını kesmekle beraber bıyıklarını hiç kesmezler.

4. Fakîrler

Fakîr, dünyada din yolunu tutan kişi demektir. Bunlar Ahdânî sülâlesinden Şeyh Hasan Basrî'nin neslinden gelmektedirler. Yezîdîler arasında vaaz, telkin, nasihat ve aileler arasındaki uyuşmazlıkları çözmekle görevlidirler. Bu görevler ağır ve yorucu olduklarından dolayı, bu kişilerin cennetle müjdelendikleri söylenmektedir. Devamlı Yezîdîler arasında dolaşır, sakallarını ve bıyıklarını asla kesmezler. Bu bir dini gelenektir. Sırtlarına giydikleri hırkayı ölünceye kadar çıkartmadıkları, boyunlarına "neftul" denen bir tasma taktıkları söylenirse de, günümüzde bu âdetleri artık Fakîrlerde görmek güçtür. Onlar da Mürîdler gibi giyinmektedirler (263).

5. Peşimâmlar

Baş imam da demek olan bu din adamı da, Fakîrler ile aynı sülâleden gelmekte olup, aynı haklara sahip olmaktadır. Bunlar da, Fakîrler gibi, sakal ve bıyıklarını hiç kesmezler. Yezîdîlerin nikâh memurudurlar. Bütün yezîdîler nikâhlarını bunlara kıydırırlar. Peşimâmlar bulunmadıkları zaman nikâhları diğer din adamları kıyarlar. Bunlar bir bölgede görev yapan din adamlarıdır. Güneydoğu Anadolu'da yezîdîler arasında yalnız Beşiri bölgesinde üç kardeş: Üzeyr Cengiz, Kelo Kanat, Hasan Kanat (264) ve bunların çocukları görev yapmaktadırlar.

---

(261) Mahallinde yaptığımız araştırmalar sırasında birçok Yezîdî Şeyhi ile arkadaş olup dolaştığımızda, zaman zaman özel kıyafetlerini giymelerini istemiştik. Ancak onlar, her defasında "özel bir kıyafetleri olmadığını" söyleyince, biz de fazla ısrar edemediğimizden, maalesef hiçbir din adamını kendi özel kıyafeti ile resmini çekemedik. Çektiğimiz resimleri normal kıyafette olan resimleridir. Bkz. Resimler.

(262) İsmail Bey Çöl, a.g.e., s. 107.

(263) İbid, s. 108; Abdürrezzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 51.

(264) Bkz. İnfira, Türkiye Yezîdîleri Din Adamları Tablosu. s. 98.

6. Kavvallar

Bunlar Irak'ta, Sincar'da oturan din adamlarına hizmet edecek nitelikte şarkıcılardır. Buldukları yerde Emîr ve Şeyh'e hizmet eden, dini bayramlara katılan, Mürîdler arasından belli kurallara göre seçilen, Melek Tâvûs'un heykeli olan sancakların kiracılarıdır. Bu görevin kendilerine Şeyh Adî tarafından verilmiş olduğu söylenir (265). Bunlar, Şeyh Adî'nin türbesinin etrafında oturur ve yılda bir kere yezîdî köylerini dolaşmak ve türbe ziyaretine (hac) gelmeyenlerle konuşmak üzere ayrılırlar. Yanlarında Melek Tâvûs'un kutsal heykelini, sancağını da alarak köylü yezîdîlerin bu heykelleri öpüp tavaf etmelerini sağlarlar. Tavaf, def ve dümbelek sesleri arasında heykelin çevresinde üç kez dönmekten ibarettir. Böylece Kavvallar yezîdî köylerinde imanı kuvvetlendirmek, yezîdî birliğini sağlamak ve sadaka toplamak üzere bu gezileri bayramlara rastlatırlar. Sancakların tavafından başka, Şeyh Adî'nin türbesinden getirilen toprak kürecikler (Beratta) ve takdis edilmiş su (Zemzem) ile bir nevi dini ticaret yaparak Mîr adına para toplarlar. Toplanan bu gelirin yarısı Şeyh Adî'nin türbesine, dördte biri Mîr'e, geriye kalan dördte biri de kendisine verilir. Eskiden çok sık gelen Kavvalların çoktan beri hiç gelmedikleri söylenmekte ise de bu sözün doğruluğuna inanmak güçtür.

7. Köçekler

Bunlar da belli bir aileden gelmeyip Mürîdler arasından seçilen oyunculardan olup, Şeyh Adî'nin türbesi yanında, buraya gelenleri eğlendirmek suretiyle hizmet eden ve Kavvallara yardımcı olarak gezilerde, köylerde sancakları taşıyan uzun saçlı kişilerdir (266). Yezîdîler bunların adını duyduklarını, fakat kendilerini hiç görmediklerini söyleyerek bunların Sincar'da bulduklarını itiraf etmektedirler (267).

Sonuç

Görüldüğü gibi yezîdîler, halk tabakası (mürîdler) ve Din adamları (ruhânîler) olmak üzere iki ana sınıfa ayrılmaktadırlar. Halk tabakası tek olup, din adamları yedi sınıftır. Bu sınıfların yezîdî köylerinde ancak dördü: "Şeyhler, Pîrlere, Fakîrlere, Peşimâmlar" görev yapmakta olup, Mîrleri canı istediği zaman veya gerek duyduğunda; Kavvallar ve Köçekler de yılın belli günlerinde, bayramlarda veya köyleri dolaşmak için yaptıkları bir plâna göre,

(265) Abdürrazzâk el-Hasanî, s. 51.

(266) Sıddîk ed-Dehlûcî, a.g.e., s. 179-180.

(267) Yezîdîlerdeki din adamları sınıfı için bkz. Siouffi (M.N), Notice sur le Cheikh Adi et la Secte des Yezidis, JA. c.5, 1885, s.87-98; Guerinot, a.g.e., s. 606-609; Mustafa Nuri, a.g.e., s. 21-24; Nau (F), a.g.e., s. 248-252; Menzel (th), Yezîdîler, İA, sl 420-421; Abbâs el-Azzavî, a.g.e., s. 172-182; Sıddîk ed-Dehlûcî, a.g.e., s. 177-181; Abdürrazzâk el-Hasanî, a.g.e., s. 47-54.

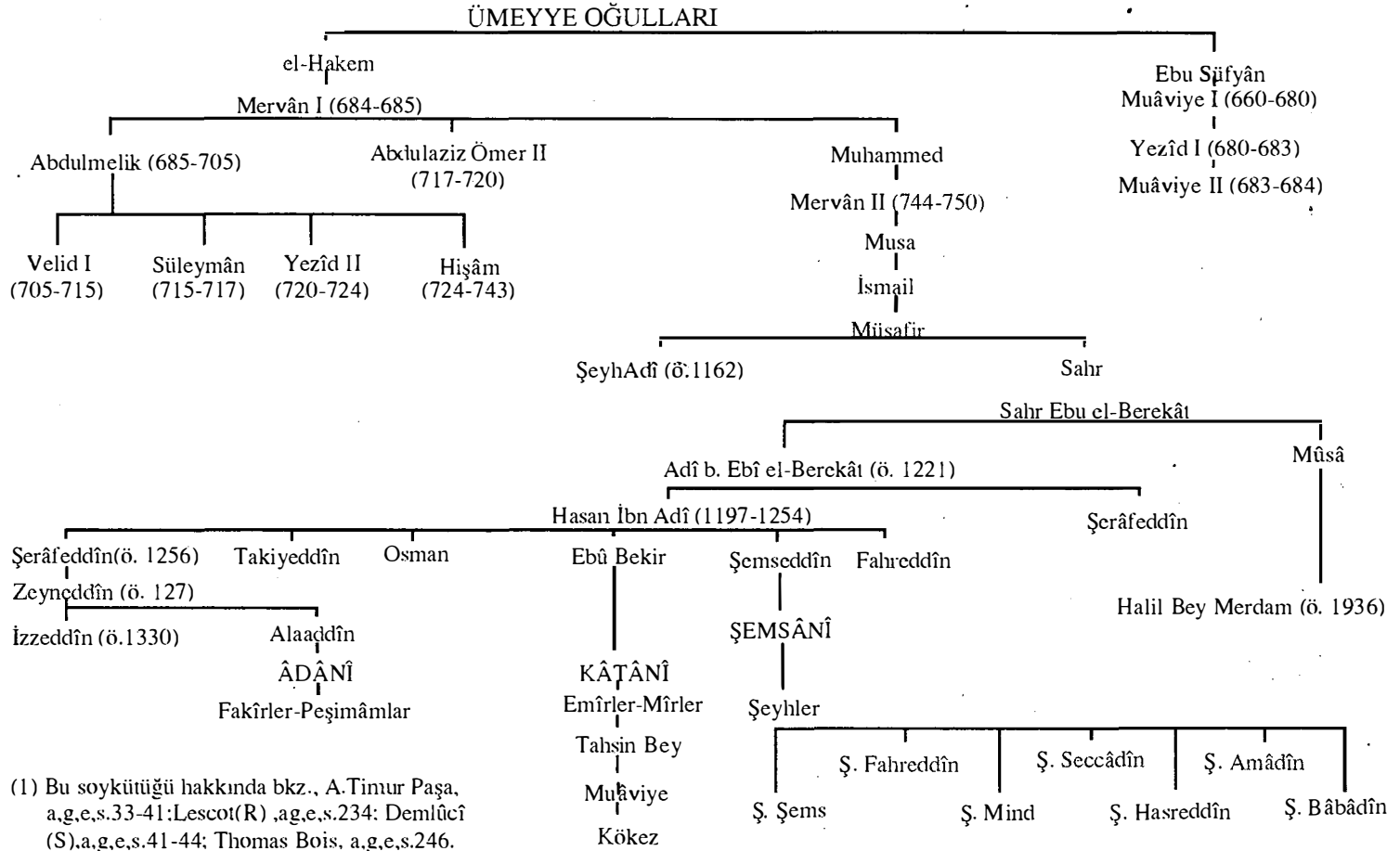

yezîdî köyelerine gelerek hizmet yaparlar. bugün bu din adamlarının sözlerine inanmayan birçok yezîdî var ise de, bunların toplum üzerindeki etkileri karşısında ve birliğin bozulması için sükut etmektedirler. Bununla beraber aksini yaparak din değıştiren-Müslüman olan- köyelerini terkedip kabul ettiği dine inananların köyelerine giderek yerleşen yezîdîlerin sayısı da küçümsenmeyecek kadar çoktur.

GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE'DEKİ YEZİDİ DİN ADAMLARI TABLOSU

İL	İLÇE	KÖY	DİN ADAMI ADI-SOYADI	ÜNVANI
SİİRT	KURTALAN	KURUKAVAK	Abdullah Gasko Hacı Yusuf Balbo Bereket Çetuk Şerif Cetuk (Oğlu)	Şeyh Pîr Fakîr Fakîr
	BEŞİRİ	UĞURCA	Ali Çetuk	Fakîr
		OĞUZ	Üzeyir Cengiz Koni Cengiz (Almanyada) Bereket Cengiz Miro Uca Yusuf Uca (Oğlu)	Peşimâm Peşimâm Peşimâm Şeyh Şeyh
		ÜÇKUYULAR	Kelo Kanat Hüseyin Pamukçu	Peşimâm Pîr
		MEYDANCIK	Hasan Kanat	Peşimâm
		KUŞÇUKURU	Emin Cilo Hamit Daban	Şeyh Pîr
		YOLKONAK	Reşo (Reşit) Agit Memo (Mehmet) Sam	Şeyh Şeyh
	BATMAN	YOLVEREN	Süleyman Avcı	Pîr
MARDİN	MİDYAD	MERKEZ	Bozo Agit İsmail Deniz (Almanyada) Halit (Almanyada)	Şeyh Peşimâm Şeyh
		ÇÖREKLİ MEZ.	Fevzi Yıldırım	Pîr
	NUSAYBİN	BERHÖK	Teto Sencar Fendi Sencar (Kardeşi) Hasan Sencar (Kardeşi) Cundi Sencar (Kardeşi) Mirca Ak Fahri Ak İskender Ak Şehmuz Ak Bedri Ak Ömer Ak (Almanyada) Yaşar Dik	Şeyh Şeyh Şeyh Şeyh Şeyh Şeyh Şeyh Şeyh Şeyh Şeyh
		ÇİLESİZ	Şehmuz Kavut Cendi Kavut (Oğlu) Resul Kavut	Fakîr Fakîr Fakîr
		BAKACIK	Nevruz Yıldırım Yezdin Yıldırım (Oğlu) Hüseyin Yıldırım (Oğlu)	Pîr Pîr Pîr
ŞANLIURF	VİRANŞEHİR	ÇAVUŞLU	Ramazan Güneş	Şeyh
		BURÇ	Ferman Gasko	Şeyh
		BAHCELİ EVLER MAHALLESİ	Osman Kinik (Kurukavaktan) Küllî Birsen (Yasince'den)	Pîr Fakîr
		OĞLAKCI	Ali Temi Ahmet Temi (Babası) Sait Daban	Pîr Pîr Şeyh

EMEVLER, ŞEYH ADÎ ve YEZÎDÎ DİN ADAMLARININ GELDİKLERİ AİLELER (1)

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

V. BÖLÜM: TOPLUMSAL YAŞAYIŞLARI

Güneydoğu Anadolu'da Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa'nın coğrafi bölümünde adı geçen ilçelerin köylerinde oturan Yezîdîler (268), dini örgütleri sayesinde, bölgeler arası mesafeleri ortadan kaldırarak, toplum olarak bir bütün oluşturmakta, sevinçlerini, üzüntülerini ve acılarını birlikte tatmaktadırlar.

A- Fert Olarak Yezîdîler

1. Erkekler, Kadınlar, Çocuklar

Bir Yezîdî köyünde köy örf ve âdetleri yönünden geleneksel "**geniş aile**" yapısı sürmekte olup, bir Yezîdî ailesi ana, baba, çocuklar, büyük anne, büyük baba, bazen kız ya da erkek kardeşler, bazen de kız ya da erkek yeğenlerden oluşmaktadır. Köyde "**dar aile**" bulunursa da bunun tek sebebinin bu ailelerde yaşayan büyük ana, büyük baba kuşağının olmayışındandır. Ailelerde hâkimiyet babada ve erkektedir. Akrabalıklar anaya ve babaya izafeten sayılırsa da nesep babadan oğula geçer ve baba ismini yaşatan oğuldur. Aile reisi normal şartlarda baba, yaşıyorsa büyük babadır. Oğullar evlenseler de aile reisi ölmeden baba ocağından ayrılıp kendi başlarına ev kunnaları kural dışıdır. Aile reisi olan baba mutlak bir otorite olup, istekleri sorgusuz saygıyla yerine getirilir.

Kadının yeri daima erkekten sonra gelir. Bu değer yargısı çeşitli davranışlara aksettirmiştir. Yolda kadın arkada, erkek önde yürür. Ayakta bir erkek varsa kadın kalkar yerini verir. Yolda kadın erkeğin önünü kesmez. Bir toplulukta erkeklerin yanında kadınlar oturmaz, ayakta durup hizmet ederler. Toplulukta önce erkeğin eli öpülür, ya da sıkılır. Tüm ikram önce erkeğe yapılır. Bu kadın-erkek arasındaki ayrılık daha doğumda, hatta doğumdan önce belirlenmeye başlar. Köyde konuşan ana ve babalar, büyük bir oranla erkek evlât sahibi olmak isterler. Çünkü erkek evlât ananın yerini sağlamlaştırır (269) ve ihtiyarlık günlerinde ana ve babalarının desteğidir.

Çocuklara gelince bunlar, küçük yaşlarda, ilerde oynayacakları rollere göre eğitilir. Kız çocuklar beş yaşından sonra kardeşlerine bakmaya başlarlar. 6-7 yaşlarından sonra ise tamâmı ile ananın yardımcısıdır ve kadınları yapması gereken bütün işleri anaları ile birlikte yapmaları kuraldır. Su taşırlar, tezek ve kerpiç kararlar, getir-götür işlerini yaparlar.

(268) Bkz. Supra, Türkiye Yezîdîleri Nüfus Dağılımları Tablosu, s.54-55.

(269) Erkek çocuk doğurmayan hanımlar, bu nedenle kocalarının başka bir kadınla evleneceğinden çok korkarlar.

15 yaşlarına geldiklerinde bir köy evini döndürecek bilgiye sahiptirler. Ev temizlerler, süt sağarlar, yoğurt mayalarlar, peynir yaparlar, yemek pişirirler, ekme hamuru yoğururlar ve fırında pişirirler (270) ve çamaşır yıkarlar. Bütün Yezîdî kızları başlarını örterler.

Erkek çocuklar ise, babalarının yardımcısıdır. Daha 5 yaşında davar çobanlığı yapmaya başlarlar, 7-8 yaşlarında düven sürüp, sap çeker, bostan beklerler.

Güneydoğu Anadolu'da bulunan Yezîdî köylerini ve mezralarının hepsinde istisnasız ilkokul bulunmaktadır. Ancak bunların bir kısmı yeni yapılmıştır. Bundan dolayı köylerde 30 yaşından büyükler okuma yazma bilmezler. Fakat bunların birçoğu askerde öğrenmişlerdir. Kadınlar ise, değil okuma yazma, Türkçeyi dahi bilmezler. Bilenleri parmakla gösterecek kadar az olup, bunların da anlaşılması çok güçtür. Yaşları 50 nin üstünde olan erkek ve kadınlar ise Kürtçe'den başka dil bilmezler. Mushaf-ı Reş'te yazı, bizzat Tanrı tarafından "**eline bir kalem almak suretiyle yazıldığı** (271)" söylendiği halde kendilerini dinsiz yapar korkusu ile yazı yazmak âdeti alışıla geldiği üzere Yezîdîlere sert bir şekilde yasak edilmiştir. Okuma yazma hakkına yalnız Hasan el-Basrî'nin soyundan geldiği söylenen bugün Sincar'da oturan imamlar sahiptir (272). Bundan dolayı okur yazar olmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Bu konuda kendisi ile konuştuğumuz bir din adamı, okuma yazmayı kendilerine yasaklayan Sincar Yezîdî din adamlarının, çocuklarını Avrupa'da okuttuklarından bahsederek: "**Böyle bir şey olmaz, eğer yasak ise hepimizdir**" deyip, Sincar'daki Yezîdî din adamlarının kendilerini yıllarca uyutarak cahil bıraktıklarından yakındı.

Son zamanlarda köy yollarının onarılması sonucu ulaşım imkânlarının artması, televizyonun köylere kadar gitmesi, Yezîdîleri kasaba ve şehirle sıkı bir teması getirmiş, buna paralel olarak da "**Devlet Politikası**" doğrultusunda eğitime karşı tutum da değişmiştir.

Bugün erkek çocukların tahsil çağında olup da ilkokula gitmeyen ya da gitmemiş olanı yoktur. Sade ilkokulu bazı nedenlerle bitirmemiş olanlar vardır. Erkek çocuklar arasında ortaokul ve Liseden mezun olanlar mevcut olduğu gibi Üniversiteyi bitirenler de olduğu halde, Yezîdîlerde okumuş olmak, "hayatını kurtarmak" olmadığından bu pek önemli değildir. Çünkü Üniversite mezunu olanların iş bulma imkânları oldukça kısıtlıdır. Kızların eğitim konusuna gelince, köylerde öğrenim çağında olup da ilkokula gitmeyen kız çocukları yok denecek kadardır. Ancak ilkokuldan sonra öğrenim kızlar için hiç düşünülmez. Bu durumda Yezîdî ailesinin köyden ayrılarak şehire yerleşmesi gerekir ki, bu mümkün değildir. Bu konuda sorulduğunda: "**Nasıl olsa evlenecek; daha fazla okuyup da ne olacak; ev işini bilsin yeter o kadar**" denilir. Son zamanlarda ise bazı Yezîdî köylerinde kızların Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün açmış olduğu dikiş-nakiş kurslarına devam ettikleri de görülmektedir (273).

---

(270) Bkz. Fotoğraflar, s. 184.

(271) Mushaf-ı Reş, âyet 31.

(272) Bkz. Bupra, Kurucusu: Şeyh Adî b. Müsafir, s.12.

(273) Kurtalan İlçisi Kurukavak köyü buna güzel bir örnektir.

Yezîdîlerde orta ve yüksek öğrenim görenler:

Adı ve Soyadı	Köyü	Mezun olduğu okul	Yaptığı iş
Şakir Veysi Bulut	Uğrak	I.U.Hukuk Fakültesi	Boş
İbrahim Bulut	Uğrak	Yıldız Teknik Üniversitesi	Boş
Cemil Temi	Oğuz	Diyarbakır Eğ. Yük. Okulu	Oğlakçı köyünde öğretmen
Tahsin Temi	Oğuz	Lise mezunu	Boş
Emin Akbaş	Oğuz	Ankara Eğitim Yüksek Ok.	Şereflikoçhisar da ilkokul öğrt.
Abdullah Ayaz	Oğlakçı	Lise mezunu	Boş

2. Doğum

Yezîdî köylerinin yaşantısında doğum, düğün ve ölüm gibi, aileyi ve dışarıda olan aile fertlerini biraraya getiren bir olaydır. Yezîdîler doğumlarını "**birik**" adı verilen kendi ebelerine yaptırır. Müslümanlarla komşu olanlar veya müslüman köylerine yakın olan Yezîdî köylerinde yabancı ebelerden de istifade edilirse de, doğumu genellikle köyde yaptırıp, şehire hastaneye götürmezler. Doğan çocuk kız olursa sukût geçerler. Erkek olursa sevinir neşelenirler ve doğumun üçüncü gününde bir davar keserek şenlikler yaparlar.

Çocuğa adı, âdet olduğu üzere Şeyh veya Fakîr, bunların olmadıkları yerde de evin en yaşlısı verir. Din adamlarının çocuğa ad verirken bir dua okudukları da söylenirse de, bu duayı kaydetmek imkânımız olmadığı gibi, bugüne kadar Yezîdî literatüründe de rastlayamadık. Eskiden çocuğa büyük babanın veya aileden birinin isimlerini koymak âdeti var ise de, bugün bu âdet kalkmıştır. Çünkü Yezîdîler Türk toplumu içinde kendilerine "Yezîdî" dedirtmemek ve itibarlarını yükseltmek için günümüzde kız olsun erkek olsun öztürkçe isimler: Okan, Gökhan, Cengiz, Orhan, Selçuk, Yaprak, Çiçek, Tülin, Gül, Birgül vb. adlar koymaktadırlar. Oysa ki yaşlılara baktığımızda kadın adlarının: Meyso, Zino, Gevri, Hano, Nûre, Hane, Hamme, Barân, Pero, Sore, Rinde vb. , erkek adlarından ise: Genco, Ferho, Teto, Hasi, Cindo, Mirzo, Nemîr, Reyso, Mehe, Haydo, Bubu, Galo, Koni, Bozo, Cendi, Nevruz, Yezdin, Memo, Reşo vb. adlar vermektedirler. Bununla beraber Kur'an'da geçen 28 Peygamber isimleri ile Alevî Sunnî bütün Arap isimleri de konulmaktadır. Ancak erkek isimlerinden Adî, Yezîd ve yaratılış hikayesinde geçen altı melek isimlerine hiçbir Yezîdîde rastlamadık(274). Herhalde bu, bunlara hürmeten olmalıdır. Hristiyan isimleri ise asla konmaz.

(274) Sircar Yezîdîlerinin çocukları doğunca, Şeyh Adî'nin türbesi yanındaki Zemzem suyu ile yıkadıkları, bunun ise mecburî-dini bir görev olduğu da söylenir. Bkz. Guérinot(A), a.g.e., s.624; Mustafa Nuri, a.g.e., s.31.

3. Sünnet ve Kirvelik(Kiriv)

Sünnet, İslâm dinine göre düzenlenmiş bir gelenek olduğu halde Yezîdîlerde de uygulanmakta olup, sıfır ile ilkokul çağı arasında yaptırılır. Sünnet olacak çocuklar için, aile reisinin maddi durumuna göre bu merasim basit bir şekilde geçirildiği gibi, sünnet düğünleri ve şenlikleri de yapılır. Yezîdîlerin ayrı bir sünnetçileri olmayıp, bu iş, yöredeki diğer din mensuplarından farkı "**Kirvelik**" deki anlayış ve uygulamalardır.

Kirve, bilindiği üzere, geleneklere göre yapılan sünnet düğününde veya sünnette çocuğu tutan kişiye verilen isimdir. Yezîdîlerde bu görevi aşağıdaki nedenlerden dolayı din adamları, Şeyhler, Fakîrler, Pîrler ve Peşimamlar yaparlar. Bazan da yakın köylerden tanıdıkları arkadaş ve dostları olan Müslümanlara yaptırırlar. Çünkü kirvenin kızı ile sünnet olan çocuğun evlenmesi yasaktır. Bacı-kardeş derecesindedir. Bilindiği gibi Yezîdîler arasında sınıflar, ancak kendi aralarında evlenebilirler. Din adamlarının çocukları ile halkın evlenmesi yasak olduğundan, bu görevi din adamlarına yaptırırlar. Diğer taraftan zaten Müslümanlardan kız almazlar. Mürîdler, yani Yezîdîliğe gönül vermiş halk tabakası kendi aralarında evlendiğinden, bu kirvelik işini kendi aralarında birbirlerine yaptırarak olurlarsa, kısa zamanda erkek ve kadınları evlanecek kimse bulamazlar. Bu yüzden kirvelik işini halka yaptırmayıp, kızları kendilerine haram olan din adamları ile Müslümanlara yaptırmaktadırlar. İşte bu yüzden de Doğuda Müslümanlar arasında maddi yükü çok ağır olan kirvenin(275) Yezîdîlerde aksine hafiftir. Çünkü yapılan bütün masrafları çocuğun babası kardşılar. Gerek din adamlarından ve gerekse Müslümanlardan olan kirveler, çocuğa küçük hediyeler ile bu durumu geçirirler. Bu arada bir Müslümanın bir Yezîdîyi kirve yaptığı görülmez. Ancak kirve olan Müslüman ile sünnet olan çocuğun babası "**Kelif**" olur (276) yani birbirlerine kötü durumlarda yardımcı olarak "**kirve kirvenin yolunda ölür**".

Yezîdî köylerinde yapılan bu sünnet merâsimi ve düğünlerinin bir de toplumsal yönü vardır. Bu, köyde bilhassa zengin veya itibarlı kimselerin veyahut da bu nedenle nüfuz ve itibar sağlamak isteyenlerin, köyün öksüz veya fakir çocuklarını da kendi çocukları ile birlikte sünnet ettirmeleri ve onları da bu vesile ile yapılan merasimden mahrum etmemeleridir. İster düğünlü, isterse düğünsüz olsun, yapılan sünnettten sonra sünnet olan çocuklara hediyeler verilir. Bu hediyeler para ve çeşitli giysiler olduğu gibi davar ve benzeri hayvanlar da olabilmektedir.

---

(275) Doğu Anadolu'da ve Türkiye'de uygulanan kirvelik anlayışı için bkz. Türkoğan(O), Türklere kirvelik ve Sünnet Geleneği. Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara 1966-1969; Kudat (A), Kirvelik, Ankara 1974; Balaban(A.R), Evlilik, Akrabalık Türleri, İzmir 1982; Tezcan(M), Tasavvurî Akrabalık ve Ülkemizde Uygulamaları, AÜEFĐ, c.15,s.1, s.117-130.

(276) Mustafa Nuri, a.g.e., s.33.

4. Evlenme

Son derece kapalı ve evlilik dışı cinsel ilişkiyi sıkı bir kontrol altında tutun Yezîdî köy toplumunda cinsel arzuların rahatça tatmini yoyu, erken evlenmektir. Babalar oğullarını biran önce evlendirip torun sahibi olmayı özlerler. Kızlarını da oğullarından önce "**baş göz**" ederler. Kız, evin nemusudur ve evleninceye kadar her türlü davranışlarından aile sorumludur. Bu sorumluluğu ne kadar erken erkeğin ailesine transfer ederse o kadar önce rahata kavuşacaktır. "**Kız, gözü açılmadan kocaya gitmelidir**" diye düşünülür.

Erkek çocukları erken evliliğe iten başka bir faktör de, evliliğin toplumda yüksek statü sağlayan etken oluşudur. Yezîdî köylerinde erkek, toplumunda söz salibi ve hatta erkekler tarafından "adam" yerine konulmak için atılacak ilk adım evlenmektir.

Evliliğin ekonomik yönü ise ne genci, ne de babayı fazla düşündürmez: "**hele bir evlensin hep beraber nesil olsa geçiniriz**". ailede hakim olan düşüncedir. Esasen çocuklar, bundan önce de söylediğimiz gibi, ekonomik faaliyete küçük yaşta katıldıklarından evliliğin sorumluluğu altına girebilir kanısı da köylerde yaygındır.

Genellikle tek kadınla evlenen Yezîdîler, Müslümanlardan bir fazla olmak üzere **beş kadına kadar evlenebilmektedirler**(277). Mîrleri için sınırlandırma yoktur, istedikleri kadar kadın ile evlenebilirler. Evliliğin satın alma usulü ile olduğu Yezîdîlerde kız kaçırma âdeti de yaygındır. Bunun sebebinin başlık parasından kaynaklandığı bilinmektedir. **Dul,altı defaya kadar evlenebilir**se de bundan sonra artık evlenme hakkı yoktur.

Yezîdîlerde başlık parasının çok olması yüzünden değiş-tokuş(**Keçikê bikeçik**) âdeti vardır. Yani evlenecek oğlu olan bir aile reisi, kızını oğluna alacağı ailenin oğluna kendi kızını vererek masrafları azaltmak suretiyle evlenilir. Bununla beraber **iki baci ile aynı anda evlenenler de vardır**. Buna bir örnek: Beşiri'nin Kumgeçit köyünden Bereket adlı bir yezîdî iki baci ile evlidir.

Yezîdîler, Hristiyanlarla da evlenmektedirler. Buna örnek de Beşiri'nin Uğurca köyünde Yezîdî Mehe, gevri adında bir ermeni kadınla evlidir. Yine bu ilçenin Müslümanlarla içiçe karışık oturdukları Deveboynu köyü muhtarı Sabri Barışpek'in amcasının oğlu, 1942 doğumlu Mehmet Bice, Almanyanın Wassel şehrinde çalışırken hanımı öklüğünden, 1984 yılında, 1935 doğumlu Helga Erna Bertazenk ile evlenmiştir. Almanyada evlenenlerin sayısını çoğaltmak mümkün ise de Alman hanımların Türkiye'ye Yezîdî köylerine gelmeleri hiç görülmemiştir(278).

a) Evlenme Yaşı

İşte bu nedenlerle bugün yaşları kırkın üstünde olan aile reislerinin hemen hepsi 15-20 yaşları arasında evlenmişler, hatta bunlardan büyük bir kısmı kendi arzuları hilâfına ailenin baskısı ile küçük yaşta baş göz edilmişlerdir. Köylerde oğulları erken evlendirme

(277) Tercüme es-Süryaniyye..., s.14; Lescot(R), a.g.e, s.150.

(278) Bu konuda açıklamalı bilgi için Nüfus Mütürlüğünden alınmış kayıtlara bakınız.

temayülü son yıllarda biraz değişikliğe uğramış gibi görülmektedir. Karşılaştığımız yezîdlere: "**Erkek çocuklarınızı kaç yaşında evlendirmeyi düşünüyorsunuz?**" sorusuna cevap veren ailelerin çoğu, oğulları için uygun evlilik yaşı olarak 22-26 yaşı söylemişlerdir. Bununla beraber bazı ailelerin oğullarını 20 yaşına gelmeden evlendirmek istediklerini söylediler. Oğullarını 22 yaşından sonra evlendirmeyi düşünenlerin hemen hepsi, askerlik bittikten sonra erkek çocuğun evlenmesinin uygun olacağını, geçimin zorlaşması nedeni ile bazı hesapların yapıldıktan sonra evliliği düşünmek gerektiğini bildirmişlerdir. Düşünce ve davranışlardaki bu değişikliğin sebebi, günümüzde Yezîdî köylerinde hayatın gidişinin gündün güne değişmekte olmasıdır. Yezîdîlerin Almanya'ya işçi olarak gidişleri ve yazları tekrar köyelerine dönüşleri; köylerde birçok gençlerin şehirlerle ilişkileri medeniyete olan ilgilerini artırmış, genellikle bu kişiler, başarılı kişiler olarak görülmüşlerdir. Buna paralel olarak eğitime karşı tutum tamamen değişmiş, erkek çocuğu ilkokuldan sonra okutmak arzusu baba için gaye olmuştur. Bu da oğlunu erken evlendirip mürüvetini görmenin üstünde bir değer kazanmıştır. Bunun yanında toprağı az olanlar veya şehir hayatına özen duyanlar, köy ailesine ilave geçim kaynağı aramaya da başlamışlardır. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, Kurtalan'ın Kurukavak köyü ile Beşiri'nin Uğrak köylerinden 30 kadar genç çalışmak üzere köyelerini geçici olarak terk edip İskenderun'un Payas kasabasında yerleşmişlerdir. Askerlik ise, "**hayatı öğrenme, olgunlaştırma okulu**" olarak kabul edilmekte, üstelik askere gitmeden önce evlendiği takdirde "**gencin gözünün arkada kalacağı**"na inanılmaktadır. Bütün bunlar yezîdî köylerinde erkekler için evlilik yaşını yukarıya doğru iten etkili faktörlerdir. Buna karşılık kız çocuklar için arzu edilen evlilik yaşı değişmemekte, soruya cevap veren babaların hemen hepsi, kız evlatları için 14-18 yaşı uygun görmüşlerdir. Bu yaşlar ise köydeki annelerin evlendikleri yaşlardır.

b) Kız İsteme

Bazan bir yezîdî köyünde anne statüsünde olan kadınların bir kısmı, köy dışı doğumludur. Bu da köyde, dışarıdan kız almak ve dışarıya kız vermenin genel bir temayüyü olduğunu göstermektedir. Kadınların yezîdî asıllı, yezîdî aileden olması kesin kuraldır. Bu nedenle bir köyde evlenme çağında kız bulunmazsa veya aileler arası anlaşma olmazsa, çevre köylerden, hatta başka bir il çevresinde oturan yezîdî asıllı aileden alınır. Alınacak kadında aranılan bu özellikler nedeni ile kız bulmak, beğenmek, her yerde olduğu gibi, önemli bir iş olup, ailenin kadınları tarafından yürütüldüğü gibi, Yezîdîlerde kaç-göç olmadığından, erkekler tarafından da yürütülür. Kız, aynı köyde ise zaten herkes tarafından çok iyi bilinir, yok başka köyde ise, soruşturma yaptıktan sonra, kız evine önce görücü olarak kadın-erkek karışık gidilir. Bu gidişte mümkün olursa din adamlarından da götürülür. Bu ziyaret sonucu erkek ailesi kız istemeye karar verirse, aradan zaman geçirmeden hemen konu din adamı: Şeyh, Pîr ve Peşîmam veya bunlar yoksa köyün hatırı

sayılır kişileri tarafından kızın babasına açılır. Melek Tâvûs, Şeyh Adî(Hedî) ve Sultan Yezîd adına kız istenir. "**Kız evi naz evidir**" ve kız için isteklerde bulunur. bazı şartlar ileri sürer. İleri sürülen bu şartların en önemlisi"**Başlıktır**". Yezîdîler buna "**Naht**"derler. Bu nahtın kızın cehizine ne derece katkısının olduğu veya olabileceği hususları ve ev için gerekli eşyalar üzerinde anlaşma olduğu zaman kız verilmiş sayılır Bundan sonra kız evinin ikramları başlar. Gelenler tekrar gelmek üzere gün alırlar. Kararlaştırılan günde oğlan evi kadınları kalabalık bir grup olarak kız evine gündüz gelirler. Gece de erkekler gelerek, masraf erkek evine ait olmak üzere ziyafetler tertiplenir. Kız, gelen misafirlere başta din adamları olmak üzere saygınlık sırasına göre kayın pederinin, kayın valedesinin... ellerini öperek hoş geldin der. Bu sırada gelin adayına ufak tefek, karınca kararınca hediye getiren yakın akrabaları eş ve dostları da olur.

Nişana kadar kız ve ereğin görüşmeleni göz altında bulundurulur. Ancak, erkek tarafı zaman zaman kız evini ziyaret ederek, kızın bazı eksiklikleri görmesi için para bırakır.

c) Başlık

Kız istemede sözü edilen başlık(279): Evlenecek erkeğin ya da akrabalarının kız babası ya da akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde bir ödemedir(280). Bu, genellikle para, hayvan, çeşitli süs eşyaları ya da törensel değerler gibi şeylerdir. Kitle iletişim araçlarında sık sık kırsal kesim insanlarınca mutsuzluklara, acı olaylara yol açması nedeniyle yakınmalara neden olan başlık parasının kaldırılmasının istendiği görüldüğü halde geleneği bir anda kaldırmanın mümkün olmadığı da ortadadır. Aksine artan hayat pahalılığında, onun da miktarı giderek artmaktadır. Sorun, ülkemizin belirli kesimlerinden olan Yezîdîlerde de sürüp gitmektedir. Bu, kadının satın alınması gibi görünmekte ise de, aslında tarafların kendi aralarında hakların aktarılması ile ilgili bir anlaşmadır.

Başlık parasının alınış nedenleri çeşitlidir. Bunlar: Başlığın bir gelenek haline gelmesi, çehizin telâfisi için olması, süt hakkı, bekâretin korunması, baba hakkı, kızın giderlerinin karşılanması, velâyet hakkının devri ve iş gücü kaybının telâfisi gibi nedenlerdir(281).

Yezîdîler "**naht**" adı altında kızlarını evlendirirken başlık almaktadırlar. Başlıksız kız vermek kesinlikle mümkün değildir. Bunu, din adamları da dahil herkes verir.Naht, yukarıda söylediğimiz nedenlerin hepsinden dolayı olduğu gibi, biri veya ikisi için de olur- sa da, genellikle "baba hakkı" olarak alınmaktadır.

Nahtın miktarının tayinine gelince, değişik olup, bunda rol oynayan etkenler de çeşitlidir. Bunlar: Çevrenin tesiri, ailenin saygınlığı, evlenen erkeklerin yaşlı olmaları, yani yaşlı kişilerin fazla başlık vererek genç kız almaları, Almanyada çalışanlardan köye gelip

(279) Başlık kelimesinin Doğu Anadolu'da muhtelif söylentileri için bkz. Türk Milli Bütünlüğü içerisinde Doğu Anadolu. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1986, s.122-124(Bir komisyon tarafından hazırlanmıştır).

(280) Tezcan(M), Kültürel Antropoloji Açısından Başlık Parası Geleneği, Ankara 1981, s.7.

(281) Bu konuda açıklayıcı bilgiler için bkz. İbid, s.21-23.

evlenenlerin başlık parasını yükseltmeleri, istenilen kızın güzelliği, köyün dışına gelin gidilmesine mani olunması için fiyatın yüksek tutulması gibi nedenlerdir. Bu miktar bugün 500 bin liradan başlayarak, 5 milyon liraya kadar çıkmaktadır. Baba yakın bir zamana kadar aldığı bu paranın hepsini verdi. Ancak bu durumda gündün güne bir yumuşama görüldüğü, bunun bir kısmı ile kıza ev eşyası da alındığı söylenmesine rağmen, başlık yüksek tutulduğundan dolayı oğlan babası için bir sorun olmaktadır.

55 Sayılı Düğünlerde Men-i İsrâf Yasası ile başlık alınması yasaklandığı, 1966 yılında bunun Anayasa Mahkemesince iptal edildiği, Yargıtayın 1975 yılındaki bir kararı ile başlığı ahlâka aykırı bulduğu halde verilen başlığın geri alınamayacağını da ön gördüğü(282) halde Yezîdîlerin bundanlardan haberi olmayıp inançları, örf ve âdetleri ile bu "naht"ı sürdürüp gitmektedirler.

Nişan merâsimine geçmeden önce burada öneminden dolayı başlık parası yüzünden "**Kız kaçırma ve kaçışma**"dan da bahsetmek istiyorum. Başlık parası olmayan Yezîdî gençlerin baş vurduğu yollardan birisi de kıızı zorla kaçırması, ya da kızla anlaşarak kaçışmalarıdır. Bu, maddi imkânsızlıklar nedeniyle birbirini seven gençlerin evlenmelerini sağlamaktadır. Birbirlerini sevmek suretiyle olan kaçışmada, kız babası fazla birşey diyemez. Ancak kızın zorla kaçırılması olayı ortalığı karıştırırsa da, Yezîdîler aralarında, din adamları ve köyde saygınlığı olan kişiler aracılığı ile çözümlerler. Bu durumda kızın babasına gönlünü yapmak için bir miktar para verildiği de görülür. Bazan bir müslümanın bir Yezîdî kızı kaçırdığı da olur. Bu durumda Yezîdîler neye mal olursa olsun, kıızı, güçleri yeterse zorla, güçleri yetmezse de mahkeme aracılığı ile geri almaya çalışırlar. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, 1975 yılında Kurtalan'ın Kurukavak köyünde oturan (aslında Beşpınar kasabasının Yalınca mezrasına kayıtlıdır) Şinon Yavşan'ın 12 yaşındaki kıızı, Sivasslı bir Müslüman olup, bu köyde öğretmenlik yapan kendi öğretmeni tarafından kaçırlır. Yavşanlar Kurukavak'ta oldukça kalabalık ve saygınlığı olan bir ailedir. Kıızı yaşı küçük olduğu için mahkeme aracılığı ile geri almaya karar verirler ve Kurtalan Adliyesinde mahkemede saygınlığı oldukça yüksek olan ve 80 köyü bulunan, Yezîdîlerce de çok sayılan Müslüman Şeyhi, Şeyh Hafzullah'a anlatılarak müdahale edilmesi istenir. Bu Şeyh, Kurukavak köyündeki Yezîdîlerin ileri gelenlerini çağırarak kıızı kendisine teslim etmelerini söyler. Dediği olur. Şeyh Hafzullah da bu kıızı, yaşı küçük olduğundan dolayı imam nikâhı ile öğretmene verir. Aradan 12 yıl geçtiği halde Yezîdîler kızlarının nerede olduğunu merak edip sormamışlardır.

d) Nişan

Başlık konusunda anlaşan aileler arasında önce söz kesilir, arkadan da nişan hazırlıkları başlar. Kız tarafı, kızlarına alınması ve yapılması gereken şeylerle ilgili isteklerini yerine getirtir. Nişan elbisesi alınır. Nişan gününden bir gün önce erkek tarafı bir veya

---

(282) 4974/5036 esas, 1974/7669 karar ve 16.6.1975 tarihli Yargıtay kararı.

daha fazla davar ile beraberinde açığı kadınlar yollar. Bu açığı kadınlar, orada toplanacak davetlilerin yemek işlerini düzenlerler. Bazan da her iki aileden gönüllü kadınlar, bu işi birlikte yaparlar. Nişan günü kızın çehizi herkesin görebileceği bir yere konur, herkes seyreder. Davullar ve dümbelekler çalınır, yemekler yenilir. Kadın erkek herkesin geldiği nişanda damat ile gelin yanyana oturtulur. Yüzüklerini din adamları, bunlar bulunmadıkları zaman oğlanın babası veya ailede saygınlığı olan biri takar. Nişandan bir gün sonra kız evi tarafından damada bir bohça gönderilir. Bohçada damat için hazırlanmış giyecek eşyası vardır. Getirene bahşış verilir. Bir müddet sonra erkeğin ailesi ve akrabaları gelini görmeye giderler. Kız tarafı gelen kadınlara harçlık para verirler.

c) Evlenmeden Önce Yapılan Hazırlıklar

Gerek nişandan önce ve gerekse nişandan sonra, görüşmeler sırasında, iki aile arasında düğün günü kararlaştırılır. Bu, hasat mevsimine rastlatılmaz. Bu durumda iş gücü azalacağından razı olunmaz. İki taraf birleşerek şehire esvap kesmeye giderler. Âdet olduğu üzere her iki tarafın kadınları bu alışverişte hazır bulunurlar. Aldıkları ziynet eşyaları, ev takımları ve kumaşlardır. Erkek evi kız evinden olan hemen herkese hediyeler alır. Bunlar genellikle iç çamaşır ve elbise cinsindedir. Kız evi yapılan bu masraflara katılmaz. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi bu, kızı verirken yapılan anlaşmaya bağlıdır. Eğer başlık parasının içinden bazı eşyaların yapılmasa da söz konusu ise o zaman verilen söz yerine getirilir. Diğer taraftan, bugün Almanya'da çalışanlar, kızlar için bazan erkek evi kadar çehiz yaptığı gibi, bazan da evlenecek gencin mali durumu gözönünde bulundurulacak masrafların hepsini de yapabilmektedir. Bu gibi durumlar özellikle yakın akrabalar arasında görülmektedir.

f) Düğün ve Nikâh

Her toplumun olduğu gibi düğün ve nikâh konusunda Yezîdîlerin de kendilerine özgü gelenek ve göreneklere vardır. Bunlar, oturdukları bölgelerde bile değişik ayrıntılarla bölgesel özellikler taşırsa da, bu özellikler temelde olmayıp, teferruattadır. Düğün belirli günlerde olmayıp haftanın her gününde olabilen iki, üç ve dört gün davul zurna ile bütün köyün katılacağı bir eğlence zemindir. Düğün gününün birden fazla oluşu zenginliğe göredir. Düğünler genellikle mahsül sonrası güzün başlayarak bahara kadar yapılır. Nisan ayında, özellikle çarşamba günleri evlenmek ve nikâh kıymak yasaktır(283). Düğünlerde erkekler ayrı oynadıkları gibi erkek-kadın karışık bir şekilde de oynanarak gündüz ve geceleri durmadan eğlenirler. Düğünlerde içki ve yemek boldur. Silahlar durmaksızın atılır, davul ve zurna da seslenirler. Gece gündüz ateş yakılır, yükselen alevin çevresinde gülen mutlu insanlar halaylar çeker. Ardı ardına içilen içkiler yenilen yemekler, söylenen türküler, yapılan kıymalar ve ağıtlar gece gündüz yaşanan bir hayal âlemidir Yezîdî düğünleri. Bunlar, asırlardır süre gelen törelerin tekrar hatırlandığı günlerdir. Yedisinden

---

(283) Mustafa Nuri, a.g.e., s.30.

yetmişine, kadın-erkek herkesin neşesi ile, hareketi ile, emeği ile meydana getirdiği bir toplum olayıdır.

Yezîdî köyleri içerisindeki yollar patika veya çok bozuk olduklarından gelin, genellikle at'a bindirilir. Gelin evi aynı köyde ise düğünün son günü öğleden sonra gelin almaya gidilir. Eğer gelin başka bir köyde ise traktör veya arabalarla bir gün önce gidilir. Orada bir gece kaldıktan sonra ertesi gün alarak köye getirilir. Erkek evine gelen gelin, hangi vasıta ile gelirse gelsin, hemen inerek yüzünü açtırmaz. İnmesi ve yüzünü açtırması için kayıncıvalidesinin veya kayınpederinin mutlaka bir hediye vermesi gerekir. Geline saç yapılır. Bu buğday, mercimek, şeker, para vb. şeylerden oluşur.

Köyde Peşimâm var ise veya başka bir köyden getirilmiş ise nikâhı o kıyar. Peşimâm yok ise değer din adamlarından birisi kıyar Bu nikâhın bir de duası vardır. Meâlen şöyledir:

"Güneş, Ay, Ezda, Yezîd, Bismillah, Tillah hakkı için selâm ve selat olsun Resulullah'a, Allah'ın yolu bâkîdir, tektir. Sizler de şahit oluh. Ya Şeyh Hadî, Ya Şeyh Hasan ve Mesut olanlar, Anne ve babalar razı oldu, uzun ömürlü ve doğurgan olsun. Kutlu, mübarek ve hayırlı olsun. Amin(284). Bu duadan sonra nikâhı kıyan din adamı tarafından bir ekmeğe ikiye bölünerek, yarısı damada, yarısı da geline yedirilir. Şeyh Adî'nin mezarından getirilen toprak "Beratta"dan da birer parça yedirildiği söylenir(285). Bu nekâh kıyılırken din adamları bulunmazsa hiçbir şey yapılmaz. Bu konuda Yezîdîler şöyle der: "Dükkândan para vererek herhangi bir şey satın aldığımda, o helâl olduğu gibi buna da hiçbir şey yapmak gerekmez, bize helâl olur". Eskiden Müslüman din adamları bu nikâhı para ile kıyarlarmış. Ancak, Müslüman hocalar önce Kelime-i Şehâdeti söyleyip sonra nikâhlarlarmış. Bunlar ise sonradan tekrar yezîdî olurlarmış. Bundan dolayı günümüzde bu işlem yapılmıyor.

Damat eve girişte, itaatın bir sembolü olarak geline bir taşla vurduğu söylenir. Gelin de aranan özellikler içerisinde bâkirelik de vardır. Bâkire çıkmayan gelin babası evine geri gönderilmektedir.

5. Boşanma

Yezîdîler arasında boşamak meşrudur. Zina yapan kadın iki şahit önünde veya suç üstü yakalandığında; eşler arası anlaşma sağlanamadığından erkeğin ve kadının birbirlerini boşama hakları var ise de bu hak, genellikle, erkeklere aittir. Nikâh Şeyh huzurunda olduğu gibi, boşanma da Şeyhin huzurunda yapılır. Karısını boşamak isteyen Yezîdî üç defa: "**Sen benim şeyhim veya pîrimsin** (286) ve "**yolundan çıktım, serbestsin**" demek suretiyle onu boşamış olur. Kadının da erkeğini boşama hakkı olduğundan ve bu geçerli bir sebebe göre kararlaştırıldığından, son zamanlarda erkekler mutlaka "resmî nikâhı" da dini nikâh ile birlikte yaptırmaktadırlar.

---

(284) Okçu(D), a.g.e., s.12.

(285) Guérinot(M), a.g.e., s.623.

(286) Menzel(Th), Yezîdîler, İA, s.420

6. Cenaze Merâsimi ve Mezarlıklar

Cenaze, Ölü demektir. Hayatın son durağı olan ölüm, insana acı ve keder veren bir son olmaktan çok, insanı korkutan, çaresiz kılan ve sırrına erişilmesi güç bir olaydır. Ölüm eninde sonunda bir gün gelecek ve hak yerini bulacaktır. Zaman zaman bu korkunun baskısı altında tedirgin olan Yezîdî, çoğu kez çevresinde olup biten olayları, düşündeki bir görüntüyü ölüm için birer önbeltirici sayarak uykuya da "**Küçük ölüm**" demektedir. Allah'ın ilk gün, pazar günü, yarattığı Melek Tâvûs(şeytan)"ın bir adı da Azrâil(287) olup, yezîdîliğe göre bütün yezîdîlerin canlarını bu melek alacaktır. Bunun canını ise bizzat Allah alacaktır. Ancak bu, daha önce bahsedildiği üzere "bir defa" ile yetmeyecek, günahkâr olan ruhlar, temizleninceye kadar birden çok kez bu dünyaya çeşitli cesetler içerisinde yeniden gelecek, günahını çekecek ondan sonra günahsız duruma gelince bir daha bu dünyaya dönmeyecek, cennetine kavuşmuş olacaktır(288).

Yezîdîler ölümlerini yıkayıp(289) kefenlerler. Cenazeyi Şeyh yıkar. Pîr de suyunu döker. Ancak her ölene yapılan muamele aynı değildir. Ölen çocuk ise ve sünnet olmamışsa, sünnet edildikten sonra gömülür. Ölen eğer öldürülmüş, genç veya nişanlı ise kolları çapraz şekilde kefenlendikten sonra en kıymetli elbisesi, paraları ve ziynet eşyaları (küpe, yüzük, burun halkası) da birlikte tabuta konulur. Bazen da beraberinde ekmek, peynir, ayakkabı, keçe ve topuz da birlikte konulur. Bunun manası şudur: "**Hesap sormak üzere gelecek Nekir ve Münker'e geçeyi ser, onlara ekmek, peynir ikram et, kabul ederlerse ederler etmezlerse bu topuzu onlara salla, korka korka kaçacaktır(290)**". Ölünün eline bir miktar para konduğu, gelen sorgu meleklerine bu parayı vermek suretiyle bu sorgudam kortulunabileceği de söylenir. Ölünün ağzına ve yüzüne Şeyh Adf'nin mezarından getirilen toprak "**Beratta**"dan serpildiği gibi, var ise ağzına zemzem suyu da verilir. Cenaze evden çıkmadan ölen kişinin ailesi, mali durumuna göre bir veya iki davar keser. Ölüye cenaze namazı kılınmaz. Sonra cenazeyi tabut ile birlikte, bir metre genişliğinde ve birbuçuk metre derinliğinde olan mezar çukuruna, doğu-batı doğrultusunda, yüzü doğuya gelecek şekilde konur. Ölen kişi eceli ile ölmüşse, tabut aynı şekilde yapıldığı halde elbisesi ve kıymetli eşyaları tabuta konmaz. Zaten son zamanlarda bu mezarlar yabancılar tarafından açılarak konulan kıymetli eşyalar alındığından, bu adet gün geçtikçe değişmektedir. Mezar çukuruna cenaze tabut ile konur. Bu tabutun üzerine önce taşlar, sonra toprak konarak doldurulur. Ölen erkek ise baş ve ayak uçlarına birer taş dikilir. Kadın ise yalnız baş tarafına bir taş dikilir. Bazan ölen kişinin sınıfına göre de cenaze merâsimi yapılmaktadır. Örneğin, ölen bir Fakîr ise, telkinini okuyabilmek için yedi Fakîr'in hazır bulunması şartı vardır. Oysa ki çoğu kez bir bölgede bir Fakîr'in bulunması bu şartı ortadan kaldırmış olur.

(287) Bkz. Supra, Mushaf-f Reş, âyet 2 ve 8.

(288) Bu konuda bkz., Supra, Tenâsuh, s.83.

(289) Mardin'in Midyad ve İdil'in köylerinde oturanların ölümlerini yıkamadıkları söylenir.

(290) Çoban (A), Yezîdîlik, Erzurum 1983, s. 23-24 (İlâhiyat Fakültesinde Yapılan Lisans Tezi).

Bu işler tamamlandıktan sonra ölüye telkin verilir. Bunu din adamlarından Şeyhler veya Fakîrler yapar. Bu telkin duası meâlen ve özet olarak şöyledir:

"... Ya Rabbi. Bize verdiklerinden iyi ve kötüyü kabul ederiz.. İsmim uğrunda fedakârlık yapmaya her zaman hazırız. Hakikat deryasından bir nutfе olarak anamın rahmine girdim. Dokuz ay bekledikten sonra O'nun yardımı ile mükemmelleştim. Ya Rabbi! Bizi ârif ve bilicilerin yoldaşı yap. Fakîrlerimizden her zaman memnunuz. Biz onları tavaf eder, gönül zenginliğine kavuşuruz. Mîrimin ve ebeveynimin fedaisi benim... Talih kuşu uçar. Ölenin başına konar. Sebep sensin ki bugün üzerimize telkin nâsin okunur. Beni bir kefenin içine atarlar. Vade geldi. Bizler de göçücü olduğumuzu anladık. hastalanıp aklımız başımızdan gidince, sırların hududunu anladık. Hastalanıp yatağa girdim. Gök meleklerini beklemeye koyuldum. Üzerime kan alan, can çıkaran melek geldi. Artık mal ve kurban ile satın alınmam mümkün olmaz... Benim korkum Azrâil'dendir. Ey Azrâil, Mîr melek sensin. Suçsuz ve günahsızlar güzel giysilerle süslensin. Ey Azrâil, Ben nesh(291)'e hazırım. Ölüm meleği Azrâil, acıdan bağırtır herkesi. Her yerde, her zaman odun kesen nefesi... O gün meşguliyet bu idi, ruh kalıptan ayrıldı. Ruh ve sır birbirini çağırdılar. Ruh kandile gidip orada aslına kavuştu. Nihayet ruh kandilde gerçek ilâhına kavuşmuş oldu. Ruh gittikten sonra kuru kalıp kaldım... Çıplak edip, teneşir üstüne koyup, ılık bir su ile vücudumu yıkağılar. Temizleyip bir buçukluk kefenimin içine sardılar. Haydi zavallı miskin sen de öbür dünyaya dediler... Arkandan dost, kardeş ve yengeler ağlamaktadırlar. Buyurun yüksek sesle telkin ve nâsin okuyalım baylar... Ey canım üstünde ağlayan, Ağlamayın. Ben dünyadan fani oldum... Üzerime cânı gönülden ağlayanlar, cehizli olarak yollamış olurlar. Takatınca ağlayan ve mezarıma gelenler, "Hakkınızı helâl edin"... Beni zifiri karanlığa, kapısız ve nemli bir eve soktular. İki kişi gelip sorgu yağmuruna tuttular... Garip bir ilim ve garip dil konuşuyorlardı. O dille zebaniler, günahkârları çağırıyorlardı... Ahiret kardeşini(292) çağır, kardeşin kardeşe şefaati kabul olunur. Sırat köprüsü bellidir. Bir yanı uçurum, bir yanı duvardır. Âhiret kardeşini çağır, günahsızın günahkâra yardımı olur(293).

Bundan sonra hep birlikte ölü evine dönülür. Cenazeye gelenlere cenaze evde iken kesilen kurban veya kurbanlardan birer parça et dağıtılır. Bundan üç gün sonra tekrar bir davar kesilerek yemek yapılır. Bu yemeklerden her eve bir miktar dağıtılır. Bu sırada kadınlar tarafından mezar ziyaretleri yapılır. Mezara gitmeden önce şeker, bisküvi, çeşitli yiyecekler de götürülür. Bunlar mezarlığı gelen çocuklara ölen kişinin ruhu için dağıtılır. Ölünün 7. ve 40. günleri ile yıldönümünde de anma törenleri yapılır. Ölümünden sonra, bir din adamı tarafından görülen rüyanın yorumu ile, ölenin ruhunun yeniden doğması meselesi(**Tenâsüh**) çözülmeye çalışılır(294).

(291)Bkz. Supra, Tenâsuh ve çeşitleri, s. 83,n.215.

(292) Bu konuda bkz. Supra, Din Adamları, Müridler, s.93.

(293) Okçu(D), a.g.e., s.9-12.

(294) Yezîdilerde cenaze konusunda bkz. Tercüme es-Süryâniyye..., s.8; Sicouffi(N),

Yezîdîlerin mezarlıkları, yöredeki diğer toplumdandı; mezarlıklarından farklıdır. Şöyle ki: Her yezîdî köyünde mezarlık bulunmaz. Birkaz köyün mezarlığı birleştirilmiştir. Mesela, Nusaybin'in Değirmencik, Çilesiz, Berhök mezarası, Mağaracık mezarası, Balaban ve Güneli Yezîdî köylerinin ortak mezarlığı Çilesize bağlı, Nusaybin-Cizre yoluna üç kilometrede dikenli ve taşlı bir tepenin başında kurulu, en az üçyüz yıllık bir mazisi olan Hasan Bey Mezarlığıdır. Burada bu yörenin ileri gelen Yezîdîlerinin bezarları dört köşe, kenarları kemerli ve açık, üstü koni biçiminde taştan adı binalarla çevrilmiştir(295). Bunlar Fakîr Cendin, Şeyh Hasan Bey(Beşirili olup bu mezarlığı konulmuştur), Maso Karaca vb. gibi, Mağara köyünden Abdi adında bir de Mücâvir'i vardır.

B- Toplum Olarak Yezîdîler

Bugün Güneydoğu Anadolu'nun dört ilinde, 28 mhtarlık ve bunlara bağlı 33 mezrasında oturan yezîdîler, toplum olarak "**dışa kapalı**" bir biçimde yaşamlarını sürdürmektedirler. Her bölgenin birkaç köyü veya bir bölgenin bütün köyleri dışta, yörede etkinliği olan aşiretlere ve bu aşiretlerin reislerine bağlı bir şekilde yaşamaktadırlar.

Bir aşiret reisi ile bu konuda görüştüğümüzde, Türkiyedeki bütün yezîdî köylerini teker teker sayarak, hangi köylerin hangi aşirete bağlı olduğunu, kendisine de hangi köylerin bağlı bulunduğunu bôbürlene bôbürlene anlatmıştı. Ancak biz, bu kişilerin reklâmını yapmamak için, hangi yezîdî köyünün, hangi yöredeki, hangi aşiret reisine bağlı olduğunu söylemek istemiyoruz. Bu câhil aşiret reislerine göre güya kendilerinin Yezîdîler üzerindeki bu etkinlikleri olmasaymış.... olurmuş. Biz bu görüşün tam aksini düşünüyor, eğer kendileri olmasaydı, buğüne kadar belki de bütün Yezîdîlerin müslüman olacaklarına inanıyoruz. 1899 yılında Yezîdîlik konusunda uzun bir makale yazan Papaz Anastase Marie, Yezîdîlikten bahsederken: "Her yıl değişen, her ay değişen, her hafta değişen, her gün değişen ve hatta her saat değişen bir din varsa o da Yezîdîliktir(296)" demek suretiyle Yezîdîliğin temelsiz bir din olduğunu, bundan dolayı da dine inananlara yanaşıldığında uyum sağlanabileceğini haber veriyordu. Biz de diyoruz ki: Kaderde, kıvaçta ve tasada bir olan Müslüman-Türk toplumu ile birlikte içiçe yaşamaktadırlar. Askerliği birlikte yapan, savaşa birlikte giden, vergiyi birlikte veren, kız istemeye birlikte giden, düğünü birlikte yapan, cenazeyi mezara birlikte götüren ve daha birçok işleri içiçe birlikte yapan, yeğ vücut olan; adını sorduğunuz zaman: "Biz de Müslümanız Ahmet Bey, inanmazsanız buyurun, müfûskâğîdimize bakınız" diyen bu toplum fertleri, neden dini konuda ayrılısın? Bu soruya cevap vermek güçtür. Çünkü bu aşiret reisleri, Yezîdîlerin kendi dinlerinde kalmalarını istemekte, böylece de onların bu durumlarından yararlanarak, kendi çıkarları

a.g.e.,1885, s.92; Guérinot(A), a.g.e., s.625-626; Mustafa Nuri, a.g.e., s.18; Nau(F), a.g.e., s.262-268; Lescot(R), a.g.e., s.154-155.

(295) Bkz. Resimler.

(296) Anastase-Marie, el-Yezîdîyye, Maşrık 1899, c.2, s.32.

doğrultusunda, özel işlerinin yapılmasını sağlamaktadırlar. Yöredeki Müslüman halkın yukarıda özetlediğim Yezîdîlerle yakın ilişkisi, onları günden güne Müslümanlığa meyletmelerine ve Müslüman olmalarına sebep olduğu da, bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Viranşehirdeki Yezîdîlerin ise kendi aşiretleri vardır. Bu aşiretler, temsilcileri ve oturdukları köyler şunlardır:

Aşiretin adı	Temsilcisi	Oturduğu köy
Şarkıyan	Ali Yüksel	Oğlakçı
Haltı	Ali Altun	Altınbaşak
Marsaka	İbrahim Burç	Burç
Dâvûdiye	Bişer Gören	Diñçök

1. Günlük Hayatları

Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Yezîdîler, bağcılık, tarım işlerinde, hayvanların bakımında aralarında iş bölümü yapmaksızın çocukları ile birlikte çalışırlar. Aileler genellikle kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılamaya uğraşırlar. Çarşı ile temasları mahduttur. Kasabalı ve köylünün başka kasaba ve şehirlerle ilişkileri kısmen kasabaların giyinişinde, bilhassa erkeklerde medeni kıyafet bakımından son senelerde büyük bir gelişme olmuştur.

Aile içinde erkeğin hakim olduğu yezîdîlerde kadın, erkeğin bütün işlerini yapar. Tarlada ve ağaçlarda erkekleri ile birlikte çalışmakta, hasat zamanlarında ekin toplayarak erkeklerine yardımcı olmaktadır.

Yezîdîler arasında sosyal dayanışma ve yardımlaşma hissi çok fazla gelişmiştir. Toplum ihtiyaçlarının giderilmesi için büyük bir gayret gösterildiği gibi, bu konuda Devlete de ellerinden geldiğince yardımcı olurlar.

Yezîdîlerin çoğu günlük hayatlarında, geçimlerini ortakçılık yaparak ve hayvancılıkla sağlarlar. Halkın büyük bir kısmı topraksız olduğundan, toprak sahiplerinden icar ettikleri arazide çiftçilik yaparlar. Bu yüzden de toprağı gerektiği gibi işlemek, köyünü ağaçlandırmak, güzelleştirmek ve meskenlerini sıhî ve modern bir şekilde yapmak lüzumunu hissetmezler. Meskenleri, yörenin diğer toplumlarında olduğu gibi, tek veya çift katlı, üstü topraktan yapılmış "dam"lardır. Yezîdîler bu damların kışın içinde, yazın da üstünde yatarlar.

2. El Sanatları

Bu sanat yalnız kadımlar arasında görülür. Dışa kapalı bir toplum olarak yaşayan Yezîdîlerde, bunlar yezîdî kadınlarının boş zamanlarında en büyük zevkleri ve uğraşları nakış yapmak, dantel örmek, kaneviçe işlemek ve ibtidâi el tezgâhlarında çul, çuval, heybe, cicim gibi evde kullandıkları eşyaları dokumaktan ibarettir.

Her toplumda olduğu gibi Yezîdî toplumunda da kadınlar meşgalelerini nakışlarında bulmuş, kalplerini, hislerini mükemel bir zevk ve desen düzeni içinde örtülere yansıtmıştır. "**Kız beşikte, cehiz sandıkta**" özlüsözüne uyarak kız çocukları için erken yaşlarda cehiz hazırlıklarına başlamaktadırlar. Ancak, bu eserlerin günlük hayatta çokça kullanılması, uzun yıllar dayanabilecek vasıfta bir malzeme üzerinde bulunmaması, meskenlerinin ibtidâi oluşu yüzünden bu göz nuru, el emegi oluşturdukları değerli parçaların eskilerine rastlayamadır. İşlemeler keten, pamuklu gibi çoğunlukla Sümerbank dokumaları kumaşlar üzerine çeşitli tekniklerle işlenmektedir. Kadınlar nakış tekniklerinin hemen hepsini kumaşın ipliğini sayarak işlediklerinden, bunlara hesap işi denmekte ve cıvan kaşı, düz ve verev peşend, balık sırtı, hasır iğne, tel kırma gibi isimler vermektedirler. İşlemelerde kırmızı ve siyah renkler çoğunlukta olup bilhassa siyah renkler motif etrafında kontur olarak deseni kuvvetlendirmek için kullanılmış ise de, bu renklerin yanı sıra yeşil, beyaz, sarı, turuncu, tütün rengi, türkuvaz, kiremit rengi, kahverengi, eflâton da çok kullanılmıştır. Câhil oldukları halde konpozisyonda birtakım kurallara uyarak mükemmel denebilecek bir denge kurmaktadır. Örneğin bir düzeyi tümüyle nakışlamak yerine, önemli yerleri süsleyerek belirtmeyi tercih etmişler, arada bırakılan düz düzeyler ile dikkatin nakışları üzerine yönelmesini ve seyredenlerde gözü rahatlatıcı bir etki bırakmasını tercih ederek sağlamaktadırlar. Bu özellikler kavuk örtüsü, bohça çevresi, uçkur, peşkir, yağlık, havlu gibi örtülerde açık olarak görülür.

Yezîdî kadınları arasında geometrik biçimlerde silitize hayvan ve bitke motifleri, bilhassa muhtelif "**Tâvûs Kuşu**" motifleri, silitize çiçek, meyve, ağaç motifleri bolca kullanılmaktadır. Nar, armut, badem, çınar yaprağı, antep fıstığı, bazan tek tek, bazen yan yana gelecek şekilde veya bir tabak yahut bir vazo içinde gösterilmiştir.

Bunlardan başka yezîdî kadınları iğne, tığ ve mekikle ördükleri yatak takımlarında ve çamaşırlarda kullandıkları zarif süsleme sanatı el dantellerinden, dantela ve oya da yapmaktadırlar.

Kilim, döşeme, sedir, divan vb. yerlere serilen, genellikle renkli ve desenlerle süslü kıl halı(kilim), yezîdî hanımları tarafından meydana getirilen dokumalar içinde en eski geleneği olan dokumalardır. Bir evin döşemesinde yaygı, sergi, eşya taşımada heybe gibi dokumalardan da faydalanırlar. Bunlar arasında halılar kadar kıymetli olanlar da vardır. Bu kilimler Anadolu kilimleri(297) içerisinde Kürt kilimleridirler. Bunlar "**Istar**" adı verilen dik tezgahlarda dokunurlar. Bu kilimlerde en çok kullanılan renkler kırmızı, yeşil, turuncu, lacivert hakimdir. Beyaz üzerine yapılan "**cicim**" ve "**heybe**"lerde de yine aynı renkler tercih edilir. Töreye göre her kız evleninceye kadar bunlardan bir yatak altı, bir yatak üstü, sedirlik, çeşitli heybeler ve yeterince çuval dokur veya dokutturur; ve bunlar bölgenin geleneklerine göre süslenir. Kilimin bazan ev döşemesinde dekoratif bir unsur olduğu da göze çarpar.

(297) Anadolu Kilimleri Türkmen, Yörtük, Kürt ve Türk olmak üzere dörde ayrılır. Bu konuda geniş bilgi bkz. Araz(N). Kilim, Meydan Larousse, c.7, s.297.

Yezîdî hanımlar arasında el sanatları hakkında daha pek çok şey söylememiz, onun özelliklerinden veya örneklerinden söz etmemiz mümkün ise de, bu, konumuz harici olduğundan, bu kadarı ile yetiniyoruz.

3. Yöredeki Yezîdî Olmıyanlarla İlişkileri

Bundan önce de söylediğimiz gibi Yezîdîler, Yezîdî olmayan komşuları Müslümanlar olsun, Hıristiyanlar olsun, iyi komşuluk ilişkileri içerisinde oldukları. Örneğin Beşiri'nin Yolkonak köyünde Yezîdîler kayıta çoğunlukta olmalarına rağmen, Muhtar Müslümandır. Buna karşılık aynı ilçenin Deveboynu köyünde Müslümanlar çoğunlukta oldukları halde Muhtarları Yezîdîdir. Nusaybin'in Debek köyünde de Hıristiyanlar çoğunlukta oldukları halde, köy Muhtarı Yezîdîlerden seçilmiştir. Yezîdîlerin Müslümanlardan tarla kiralamaları, bir başka yörede oturan bir Müslümanın bazan yezîdî köylerine yakın Müslüman köylerinden tarla icar ettiği, bu Müslümanın o köyde değil de, o köyün yakınında bulunan yezîdî köyünde oturduğunun görüldüğü, bazan bir Müslümanın bir Yezîdî ile birlikte ortak bir iş yaptığı (288), birçok Yezîdînin, Nusaybinde olduğu gibi, Müslüman köylerinde oturmayı tercih ettiği; Yezîdîlerin Müslümanlardan alış-veriş yaptığı; kestiklerini yedikleri, şehirlere gidildiğinde Müslümanların kahvelerinde oturdukları; Müslümanların lokantalarında yemek yedikleri; köylerine gelen Müslümanlara tavuk, oğlak, keçi veya koyun gibi hayvanları kesip ziyafet vererek, onları yezîdî örf ve âdetine göre ağırlamak istediklerinde, adı geçen bu hayvanları, orada bulunan bir Müslümana veya gelenlerin birine kestirdikleri (299); köylerine gelen bir misafirin, kimin evine gelirse gelsin, köyün ileri gelenleri tarafından karşılanarak ilgilenildiği, giderken de köyün dışına kadar yolcu edildiği; tarla, bağ ve bahçeleri birbirine bitişik olanlarının komşuluk haklarına riayet ettikleri vb. durumlar, mahallinde yaptığımız araştırmalar sırasında bizzat tarafımızdan gözlemlenmiştir. Hatta bir Yezîdî hacının, aynı yılda hacca giden bir Müslüman hacıyı tanışırken: "Hacı arkadaşım..." diye tanıttığıma da şahit olduk. Bu Yezîdî Beşiri'nin Kumgeçit köyüne bağlı Meydancık mezrasında oturan Yezîdî Hacı Hasan Duman'dı. Hasan Duman'ın evine vardığımızda, evinde birlikte bir kişi ile çay içerken rastladık. Hasan Duman bize bu kişiyi, "Hacı arkadaşım Kumca köyü, Hanlı(Nanik) mezrasından Hacı Halil" diye takdim etti. Biz bu şahsın önce Yezîdî olduğunu zannettik. Sonradan durumu öğrendik.

Ancak istisnalar da yok değildir. Örneğin Beşiri'nin Uğrak köyünden Almanyada çalışan Hizni Bozan, Mehmet Tüzin ile komşu Yezîdî-Müslüman karışık oturan köy Yolkonak'dan 27 milyon liraya bir tarla satın almışlardı. Fakat Yolkonaktaki Müslümanlar, Ekinciler sülâlesinden satın alınan bu toprağa, Yezîdîleri sokmamaktadırlar. Bu konuda aralarında kavga da olmuş olup, tarla sahiplerinin kafaları yarılmıştır.

(298) Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, Siirt Milli Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğü Abdülkâdir Çelikutuğ, Beşirinin Uğurca köylülerinin köyde yaptıkları un fabrikasına ortaktır.

(299) Müslümanlar Yezîdîlerin kestikleri hayvanların etlerini yemezler.

4. Karakterleri

Karakter, bir şeyi benzerlerinden ayırtmaya yarayan temel özelliktir(300). Karakterin, toplumsal ilişkilerde insanların eylemlerini büyük ölçüde etkileyen ve onlara yön veren, insanın kişiliğine bağlı ve bu nedenle kişiye özel bir unsurdur. Buna halk dilinde "seciye", "huy" veya "mizaç" denir Böylece de oplum, karakterlerin niteliklerine ve kendi değer yergılara göre insanları "seciyeli veya kötü mizaçlı, düzgün karakterli veya karakersiz" diye tanımlayarak onların duygu ve düşünceleri arasındaki dengeli veya uyumlu durumlarını eylemlerine bakarak belirtmeye çalışır.İnsan karakterlerini oluşturan ve onun gerçek kişiliğini yansıtan öznel öge.duygu ve düşünce yetenekleri ile bunlar arasındaki uyumlu veya uyumsuz dengedir. Her ne kadar eğitim ve çevre gibi etkenler, insanın karakter çizgilerini büyük ölçüde biçimlendirirse de(301), temeldeki doğal ruhsal yapının ekseriyetle aynı kaldığı yani pek değişmediği görülür.Bundan dolayı öteden beri halk dilinde kullanılan:"**Can çıkar, huy çıkmaz**" deyimini bu gerçeği yansıtan bir özlüsözdü

Yezîdîler, karakter bakımından yörede oturan diğer toplumlardan farklılık gösterirler. Evlerine gelen yezîdî olmayanları en güzel bir şekilde ağırladıkları gibi, bir Müslüman, bir Yezîdîyi evinde ağırlarsa ve ona bir kahve içirirse bunu hiç unutmayıp, ona daima saygı gösterirler. Buna rağmen yörelerindeki Müslümanlara, "**Yezîdîlerin karakterleri nasıldır?**" diyecek olsanız, şu gibi cevaplarla karşılaşsınız: "**Yezîdîlerde Allah korkusu yoktur. Bir Yezîdiye bir miktar para verseniz, git filan kişiyi öldür deseniz, hemen öldürür. Kişilerden korkmazlar, fakat askerden çok korkarlar. Hırsızlığı çok severler ve bu, inançlarına göre sevaptır. Hükümetten korkmasalar, evlerinde hiç yatmaz, gece gündüz yağma ve hırsızlık yaparlar. Hükümetten korktuklarından dağlarda, ücra köşelerde ve mağaralarda otururlar. "Rüşvetin açamıyacağı bir kapı yoktur" zihniyetine inandıklarından, bir devlet adamı köylerine geldiğinde, hemen ona bir sofraya ziyafeti hazırlarlar ve içki(viski) sunarlar. Dönerken de arabasına içki, sigara, kavun, karpuz, tavuk vb. gibi köyde olan şeylerden hediler yaparlar. Bu rüşvet konusunda o kadar ileri giderler ki, bunu ölülerine de telkin ederek, ölen kişinin avucuna bir miktar para koyup: "Müslümanların Peygamberi Muhammed, cennetin kapısında bekliyor, bu parayı ona ver, seni kapıdan içeri bırakır" derler. Pistirler, yıkanmazlar, yalancı ve riyâkârdırlar..." gibi.**

Bir Yezîdî din adamı ile Yezîdîler içerisinde bir sohbet sırasında konu hırsızlığa geldiğinde, bunun aslının olup olmadığını sorduk. Yezîdî din adamı bize: "Doğrudur Ahmet Bey. Bunu neden yaptığımızı bak sana anlatayım" diyerek bu konuda şu açıklamada bulundu: "Yöremizdeki Müslüman Ağalar, köylerimize sık sık gelirler. Her gelişlerinde bir

(300) Özenkaya(Ö), Toplum Bilim Terimler Sözlüğü, Ankara 1975, s. 52(Huy).

(301) İzveren(A), Toplum Bilim, Ankara 1980, s.83.

davar keserek onlara ziyafet vermezsek. bizlere eziyet ederler. Bizler gördüğün gibi fakir insanlarız. Onların bu isteklerini karşılamamız mümkün değildir. Biz de bundan dolayı gece veya gündüz ne zaman fırsat bulursak onların mallarını çalarız. Onlar bize geldiklerinde de bunu onlara ikram ederiz. Bizim yezîdî milletinin hırsızlığının aslı budur".

Yezîdîler kendileri tarafından "yere bir daire çizilerse, içinden çıkamazlar". Yezîdî olmıyanlar çizirse bu daireyi, içinden çıkarlar. Bunun aslı şudur: Bir gün Şeyh Adî Lâleş'te. Şeyh Abdülkâdir Geylânî'nin vaazını dinlerken, yere bir daire çizerek müridlerine: "**Kim Abdülkâdir Geylânî'nin vaazını dinliyorsa bu daireye girsin**". der. İşte bu tarihten sonra bu, Yezîdîlerde bir âdet olarak kalır(302)". Bu olay, yezîdî karakterini belirtmek bakımından önemlidir. Çünkü yezîdîler arasında, halledilmesi güç karışık bir mesele meydana gelince, şeyhleri hemen yere bir daire çizerek, yemin edenler içine girerler. Böylece de mesele halhedilmiş olur. Bugün, "**bu daireden çıkan, yezîdîlikten de çıkmış olur**" inancı, yezîdîler arasında zayıflamış olup, daireden çıkılmaktadır.

Yezîdîler her zaman Avrupa ülkelerine, bilhassa Almanya'ya işçi olarak gidebilmektedirler. Aynı yöredeki bir Müslüman bugün Avrupaya işçi olarak gidemezken, yezîdîlerin ellerini kollarını sallaya sallaya işçi olarak nasıl gittiklerini merak edip araştırdık. Sonunda bunların, 12 Eylül 1980'den önce "**siyasi mülteci**" olarak Almanya'ya gittiklerini, 12 Eylül 1980'den sonra ise, Türkiyede siyasi ortamı yatıştırdığından, bu defa da Hıristiyan Cemiyeti aracılığı ile Almanyaya gittiklerini, bu cemiyetin aracılığı ile Alman vatandaşlığına başvurulduğu, böylelikle orada oturma izni alındığı, bundan sonra Alman İşçi Bulma Kurumuna baş vurarak işsizlik parası aldıklarını, şimdi ise "**azul**" olarak Almanya'ya gittiklerini, bir yetkiliden öğrendik. Ancak ne suretle giderlerse gitsinler, son zamanlarda gidenler iş bulamadıklarından, bir müddet sonra oradan usanarak tekrar köylerine dönmektedirler. Bununla beraber orada kalıp Alman kızları ile evlenenleri de vardır.

Bir Yezîdî için en korkunç ceza, mensubu olduğu toplumundan atılmaktır. Toplumundan atılan Yezîdî, bütün haklarını kaybetmiş sayılır. Hatta karısı ve çocukları da onu reddederler. Lânetlenen bir din adamı ise, sakalı varsa kesilerek menfûr ilân edilir ve Şeyh Adî'nin türbesine götürülerek bütün hakları ve verilmiş ise kutsal eşyaları(hurka vb.) da elinden alındığı gibi mallarına da elkonur. Bir nevi "**afaroz**" olan bu âdeti Hıristiyanlığa bağlamak isteyenler olduğu gibi(303) bunu Hz. Muhammed'in Tebük seferinden sonra cihâda katılmayan üç Müslümana karşı takındığı tutuma bağlayanlar da vardır(304).

---

(302) Tercüme es-Süryâniyye, s.27.

(303) Papaz Anastase-Marie, el-Yezîdiyye, Maşrık 1899, c.2.s.310.

(304) Sıddık ed-Dehlûcî, a.g.e., s.65

Sonuç

Görüldüğü gibi toplumsal yaşayışlarında gerek fert olarak yezîdîler ve gerekse toplum olarak Yezîdîler başlıkları altında ve bunlara bağlı alt başlıklarla bugün Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Yezîdîlerin bütün yönlerini ortaya koymaya çalıştık. Bunu, mahallinde yaptığımız sosyolojik araştırmalar sırasında elde ettiğimiz bilgilerin ve yakalayabindiğimiz ip uçlarının değerlendirilmesi, makale ve kitaplarda geçen inançlarının karşılaştırılması ile ortaya koymaya çalıştık. Ancak olayları bir sosyolog, bir Etnolog veya bir Dinler Tarihçisi gözü ile değil de, bir İslâm Mezhepleri Tarihçisi gözü ile değerlendirdik.

Burada, bu bölüm içinde söylenenlerin bir özetini yapmak istemiyoruz. Ancak şunu söylüyoruz ki, bu yörede yaşayan ve **Şeytana Tapanlar** adı ile bilinen Yezîdî Toplumu, yörenin Müslüman toplumu ile bugün haşır-neşir olmuş, artık ürkek ve korkak değil, bilinçli bir şekilde, Türkiye'nin bütün sorunları ile yakından ilgili ve Devletimizin destekleyicisi vatandaşlarımızdır.

-153-

T2C.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
ANKARA

DİK/D04-2/80

10 Ocak-1980

İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA
(Nüfus İşleri Genel Müdürlüğüne)

İlgi:14.12.1979 gününe 621,126.127/33060 sayılı yazınız.

Yezidilik Müsülmanlar arasında Hicri.1.ci asırda ortaya çıkan Haricilerin İbdiye Fırkasının kollarından biridir.bu sebeple Yezidiliğin Hıristiyanlık ve Müsevilikle bir ilgisi yoktur.İslamı Fırkalarında birinin kollarından doğmuştur

Ancak çeşitli İslam Fırkaları içinde İslamı inançlara bağlı kalan kişiler bulunduğu gibi ininçları yönünde islâmdan uzaklaşmış kimselerde bulunmaktadır.

Bu itibarla Nüfus Kütüklerine daha önce yazılarda YEZİDİ yazılmış olan Yurttaşlarımızın Nüfus Cüzdanlarının İlgili üütünlarına Muvafakatlaride alınarak Müsülman yazılmasını uygun olacağı Mutaala olunmuştur.

Bilgilerinizi arz ettim.

(İmza)

Tayyar ALTINKUŞAÇ
Diyanet İşleri Başkanı

Vahdullah GÜVEN
Nüfus Paşememuru V.
25.2.1980

(İmza ve Mühür)

17.07.1985

Yukarıdaki yazı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 10 Ocak 1980 tarihinde İçişleri Bakanlığı,Nüfus İşleri Genel Müdürlüğüne hitaben,Yezîdîlerin nüfus kütüklerine kendi arzuları ile "Müslümân" yazılabilecekleri hakkında verilen yazının örneğidir.Bu yazıya göre her ailede bulunan aile ferdlerinin nüfus kütüklerine ve nüfus hüviyet cüzdanlarına geçen "dini" sütunlarına bazan Yezîdî,bazan da Müslümân yazıldıkları konusundaki örnekleri arkada gelen sayfalarladır.Bu da bize günden güne,Yezîdîler arasında İslâmiyete karşı sempatilerinin arttığını göstermektedir.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ

Yerleşik kişilerin		İsme		Doğum yeri		Doğum tarihi			Dini		Cilt no.		Başv. no.		Kıta no ve no.		
Adı, soyadı	Evlilik durumu	Baba adı	Anne adı	Doğum yeri	Doğum tarihi	Medeni hali	Dini	Başvama tarihi	Başvama tarihi	Ölüm tarihi	Ölüm tarihi	Kıta no	no.	Ölüm tarihi	Ölüm tarihi	Kıta no ve no.	
İl																	
Silirt																	
Kanısman Tapraköprü	E	Reso	Sivi	Beşiri 6.9.1948	Beşiri 6.12.1978	İslam	İslam	6.12.1978	—	Saf	—	CC9/101	34	—	—	26/3	
Esri Peyruze Tapraköprü	K	Ömer	Gülü	Beşiri 04.08.1950	Beşiri 06.12.1978	İslam	İslam	6.12.1978	—	Saf	—	—	—	—	—	—	—
Kızı Saile Tapraköprü	K	Osman	Peyruze	Beşiri 01.01.1933	Beşiri 06.12.1978	İslam	İslam	—	—	Saf	—	—	—	—	—	—	
Öğülü Silvilo Tapraköprü	E	Osman	Peyruze	Emmerich B. Almanya 21.05.1981	Emmerich B. Almanya 06.09.1982	Emmerich B. Almanya	Emmerich B. Almanya	—	—	Saf	—	—	—	—	—	—	
Kızı Saile Tapraköprü	E	Osman	Peyruze	Emmerich B. Almanya 21.05.1981	Emmerich B. Almanya 06.09.1982	Emmerich B. Almanya	Emmerich B. Almanya	—	—	Saf	—	—	—	—	—	—	
Ayrıca (Gençliği sırasında herhangi bir yıla da kullandıysa)																	
Beşiri kaymatamliğinin 04.12.1978																	
pür ve 2.78-540 Sayılı Dini İşleri																	
olarak düzenlendi.																	
										Beşiri kaymatamliğinin 04.12.1978 tarihinde 2.78-540 Sayılı Dini İşleri Bakanlığınca onay ve sayı: 28.07.1985 ile							
										-155-							

Beşiri'nin Deveboynu köyünden olan bu verimli ailesi, rızane+ tısları Başkanlığının, bundan önce kurduğumuz yazısı üzerine dini sütünuna "İslâm" diye düzenlemiştir.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ

Vatandaşlık durumu	Adı, soyadı	Cinsiyet	İlçe	Mevcut adres			Cik no.	Servis no.	Eski ikamet yeri no.
				Baba adı	Ana adı	Değişik adresler			
	Süirt		Beşiri	Deveciye	009/01	9		879	
	Ken Kadri Bice E		Mehmet Şeme	Beşiri	01.01.1961	29.7.1979		SQP	
	Eşi Saniye Bice K		Ali	Beşiri	01.01.1961	29.7.1979		SQP	
	Çifti Bedri Bice E		Kadri Saniye	Beşiri	08.02.1980			SQP	
	Çifti Erhan Bice E		Kadri Saniye B. Ali	Beşiri	22.06.1981			SQP	
	Çifti Pınar Bice K		Kadri Saniye B. Ali	Beşiri	23.01.1982			SQP	

(Gerekli hallerde fermuar arkası yatağı da kullanılır.)

BEŞİRİ KİŞİNE KARŞI KUTUĞİNE İZİNLERİ
BİLDİRİLMİŞTİR, SOYADI, ÜNVANI, İMZASI, TARİHİ, MÜHÜRÜ.

1985

Yukarıdaki nüfus kayıt kartları, 1985 yılı için Beşiri İlçe Nüfus Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olup, Yezidi bir nüfus kayıt kartıdır. Yezidi nüfus kayıt kartları, nüfus kayıt kartları ve Pano "Beşiri" ile kullanılabilir.

T. C.		
Yolveren		Evlendirme Memurluğu
Batman		Nüfus Başmemurluğuna
Erkeğin	Kımtık No.	Kadının
Murat Gevci	Adı ve soyadı	Gülüstan Cilbo
Beşiri 20.02.1955	Doğduğu yer ve tarih	Beşiri : 26.10.1967
Batman Yolveren Köyü	Nüfusta yazılı olduğu yer	H. : 47. C:012/01 S:4
H : 19 C:046 S:18	Şimdi oturduğu yer	Yolveren Köyü
Yolveren köyü	İş	Evhanımı
İşçi	Uyruğu	T.C.
T.C.	Bekâr veya dul olduğu	Bekar
Dul	Din	İslam
Yezidi	Baba adı	Cemil
Cemil	Ana adı	Ve tha
Besse		
Evlennin yapıldığı yer : Yolveren Köyü		
Evlennme Tarihi : 31.10.1984	Evlennme Defter Sıra No. : 1	
<p>Yukarıda adları yazılı kadın ve erkek evlenmişlerdir. Bu bildirimde dayanılarak evliliğin aile kutuk kayıtlarına işlenmesi gereklidir.</p> <p>Bı bildirim <u>Son kayıtlara</u> Dayanılarak düzenlenmiştir.</p> <p>Gülüstan cilbo Anne ve Babasının imzası İle Evlenmiştir.</p>		
<p>APLİNİN AYNI SIDIR 19-7-1984 FERHAT YILMAZ NÜFUS BAŞMURLUĞU</p>		<p>Evlendirme Memuru Adı, Soyadı ve İmzası Süleyman Alc. Yolveren Köyü Muh. 31.10.1984</p>

D.M.O. Basım Müessesesi

Yukarıda yazılı kayıta açık olarak şahısların gibi, Batman'ın Yolveren köyünde yaşayan Murat Gevci, Beşiri'nin doğduğu köyünden Hüsrihan Gülüstan Cilbo ile evlenmiştir.

Genel Sonuç

Güneydoğu Anadolu Yezîdîleri tarihçeleri, coğrafi dağılımları, inançları, örf ve âdetleri adı altında bütün yönleri ile incelemeğe çalıştığımız Yezîdîler, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar tek bir devlet sınırları içerisinde, yani Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bir bütün olarak yaşarlarken, savaşın sonunda bu devletin parçalanması ile üç devlet sınırları içerisinde yer almışlardır. Coğrafi dağılımlarında da bahsedildiği gibi bu devletler:Türkiye Cumhuriyeti, Irak ve Suriye Devletleridir. Dini birlik ve bütünlüklerinin yönetildiği Sincâr dağları (Cebel Sincâr), Irak toprakları içerisinde kalmıştır.

Yezîdîler, **Şeytana Melek Tâvûs, Emin Cebrağil, Azrâil** gibi isimler vererek... inançlarına göre Allah'ın ilk yarattığı meleğe temelde, Allah'dan sonra en çok saygıyı gösterdikleri halde bu saygı, görüldüğü gibi, Allah saygısını da geçmiş ve sonunda herşeyi sevk ve idare edenin Melek Tâvûs olduğu inancı ile ona aşırı saygıda bulduklarından ve onu takdis etmelerinden dolayı halk arasında "**Şeytana Tapanlar**" adı ile şöhret bulmuşlardır.

Bütün yaratıklardan önce var olan Melek Tâvûs, başlangıçtan beri dünya işlerini düzenliyen, ihtiyaçları gideren, yöneticileri değiştiren(305), hükümdarlar gönderen olarak nitelendirilmektedir. İşte bu amaçla **Şeyh Adî**' yi de sevgili kulları Yezîdîleri doğru yola sevk etmek amacıyla yeryüzüne göndermiştir(306). Şeyh Adî'nin Melek Tâvûs'un emri ile Şam'dan Lâleşe geldiği açık bir şekilde anlatılır(307)

Kendilerinin Adem' den doğan **Şehîd b. Cerra'** dan türediklerini iddia eden Yezîdîler, diğer toplumların Adem ile Havva'nın neslinden geldiklerini: bu sonuncuların bozularak çeşitli milletlere bölündüklerini, fakat kendilerinin asla bozulmayıp, bölünmediklerini, günümüze kadar bir birlik içinde kaldıklarını ileri sürmektedirler.

İrk olarak Kürt, dil olarak da her üç ülkede de **Kürtçe** konuşan Yezîdîler, buldukları ülkelerin dillerini de ana dilleri gibi konuşmaktadırlar.

Melek Tâvûs'un: "Alimlerin çatışmasını hoş görmem(308)" emrine uyularak Yezîdîlik, din adamlarının birbirlerine olan saygıları ile yaşanan ve yaşatılan bir inançtır. III. Bölünde geniş olarak ortaya koyduğumuz bu inanç, temelsiz bazı esaslara dayandırıldığından gizli tutulması da emredilmiş(309) ve Melek Tâvûs'un kitapsız yol göstereceği inancı(310) ile bütün din adamlarına müsaade edilmeyip ağızdan ağıza, din adamlarından din adamlarına naklen Yezîdîlere yansıtılarak yaşatılmaya çalışılmış ve hâlâ

(305) Kitâb el-Cilve, 111. Bölüm, âyet 8.

(306) İbid. Giriş, âyet 2.

(307) Mushaf-ı Keş, âyet 15.

(308) Kitâb el-Cilve, 1. Bölüm, âyet 3.

(309) İbid. IV. Bölüm, âyet 5.

(310) İbid. III. Bölüm, âyet 1.

da çalışılmaktadır. Bundan dolayı tarihte bir birlik olarak bağlı buldukları devletlerin emirlerine daima uygun hareket ettiklerinden, oturdukları yerler zaman zaman kanlı olaylara sahne olmuş, belkide bu yüzden inançları da bugüne kadar bir inat uğruna ve bazı dış muhrakların tahriki ile canlı kalabilmiştir. Günümüzde her üç ülkede de medeni hukuk açısından, diğer toplumlardan ayırt edilmediklerinden, kaderde, kıvançta ve tasada bir bütün olarak bu ülkeler içerisinde, diğer toplumlarla günden güne kaynaşarak, öteden beri alışlagelmiş örf ve âdetleri ile inançlarından uzaklaşmaktadırlar. Belki bir gün bu ülkeler içerisinde yok olup gideceklerdir.

Türkiye genelinde, toplum olarak ayrı köylerde oturdukları halde Müslüman Türk toplumu ile her konuda içiçe bulduklarını toplumsal yaşayışlarında, ferd ve toplum olarak bütün yönleri ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada açık olarak görülen şey, artık Yezîdîler vatan edindikleri topraklardan ne inançları ve ne de başka sebeplerden dolayı asla ayrılmıyacaklardır. Ne Irak'a ne Suriye'ye ve ne de Avrupa'ya gidenler, gittikleri bu yerleri vatan edinmeyip kendi vatanları Türkiye'ye dönmekte, komşuları diğer inanç grupları toplumlar gibi Türkiye'nin kalkınmasında kendilerine düşen görevi yapmaya çalışmaktadırlar. Bunu "**kendi okulunu kendin yap**" kampanyasına katılarak bütün köy ve mezralarında okul yapmalarında; anarşiye karşı köylerine telsiz alarak devlete yardımcı olmalarında; köylerine yol, su ve elektrik hizmetlerinin götürülmesinde devlete katkıda bulunmalarında; Almanya'da çalışanlarının kazandıkları paraları köylerine yatırıma harcamalarında, modern ev yaptırmalarında ve Beşiri'nin Uğurca köyünde olduğu gibi köye bir un fabrikası yaptırmalarında vb. açık olarak görmekteyiz.

Türk toplumunun bir parçası, Devletin zin destekleyicisi ve kurulan hükümetlerin yardımcısı olan Güneydoğu Anadolu Yezîdîleri "Misak-ı Millî Hudutları içerisinde vatan bir bütündür" anlayışı ile bir bütün oluşturarak bundan önce olduğu gibi bugün de yaşamlarını sürdürmektedirler.

YEZÎDÎ BİBLİOĞRAFYASI

A. Batı Dillerinde Yazılanlar

- Alen(J.B). L'auberge de Mimas, Paris, 1946, s.85-162 "Les éteigneurs de lampe: Les Yézidis". Roman şeklindedir.
- Anastase-Marie(C.D)".el-Yezîdiyye", Maşrık, C.11.1899. Birbirinin devamı olan sekiz makale, s.32-37; 151-156; 309-314; 395-399; 547-533; 651-655; 731-736; 830-834. Bu makaleler özetlenerek iki defa Fransızcaya çevrilmiştir. Birincisi yazar tarafından: "La Secte des Yézidis." La Terre Sainte, Mart 1900.s. 50-75; İkincisi Moutran(N), La Syrie' de demain, Paris, 1916.s.405-424; "Les Yézidis. Adorateurs du Diable". Yazar Papazdır.
- Ainsworth, Travels and Researches in Asia Minor, Bölüm XXXI. Londra. 1898, s.330-360.
- Awward(G), Bibliographie Yézidi, Maşrık, C.63. 1967, s.673-703(Arapça), s.709-732 (İngilizce).
- Badger(G.P). The Nestorians and their Rituals. Londra, 1852, Bölüm 1, Passim; Bölüm IX, s.105-140 ve Bölüm X, s. 111-134. Yazar Misyonerdir.
- Bedir Han(Emir Celâdet)."Notice sur la Bible Noire". Hawar, Şam, 1932, sayı 14.15.16 ve "Quatre prières authentiques inédites des Kurdes Yêzidis". Kitêbxana Hawarê, Şam, 1933, sayı5, s.12-20.
- Bittner(M),"Die Beiden heiligen Bücher der Yêziden im Lichte der Textkritik". Anthropos, C.VI, 1911; s.628-639. Yazar burada Kitâb el-Cilve ve Mushaf-ı Reş'i Kürtçe olarak yayınladı. Daha sonra yazar bunu "Die heiligen Bücher der Yêziden oder Teufelsanbeter", Denkschriften d.K.Ak.d. Wiss. Viyana, 1913"adı ile Kürtçe ve Arapçası ile birlikte yayınladı.
- Brown(E.G.),"The Yêzidis of Mosul". ●H.Parry, Six months in a Syrian monastery, Londra, 1895, s.357-387 içinde Yezîdîlerin Kutsal Kiapyarını yayınladı. Bu kitabın 252-262 sayfalarında da bizzat yazar: "The Yazidis" adı ile Yezîdîlerden bahsetmektedir. Bkz. Parry.
- Brockelmann(C)."Das Niujahsfest der yezidis", CDMG, C.LV. -
- Brunel(A).Gulusar, Paris, 1946, s.121-143."Chez les Yêzidis. Adorateurs du Diable. Le suicide de cheikh Gamo". Roman şeklinde Yezîdîlerden bahsetmektedir.

- Campanile(O.P) Storia della rigione del Kurdistan e delle sette di religioneivi e sistenti. Napoli. 1818. s.146-165"Habitanti del Kurdistan" adı ile Yezîdîlerden bahseder.
- Crra de Vaux: "Notice sur les Kurdes". ROC. 1896. C.I. s.139-140.
- Chabot (J.B). "Notice sur les Yézidis". JA. Ocak-Şubat 1896. s.100-132. Süryaniceden tercüme ederek aslı ile birlikte yayınlamıştır. Bu elyazması eser Paris Milli Kütüphaneye. Süryani Elyazmaları 306 numarada kayıtlıdır. Bunun tamamını İtalyan Papaz Samuele Giamil İtalyancaya:"Monte Singar. Storia di un popolo ignota connote storiche". Roma. Erm Loesche. 1900.s.72-116.adı ile çevirmiştir. Bunun özetini de F.Nau"Récueil de Textes et Documents sur les Yézidi."ROC. C.XX.1915-1917 adı ile Fransızcaya çevirmiştir. Chabot'nun yaptığı tercümeyle ise A Halife:"el-Yezîdiyye". Maşrık. 1953.s.571-588'de Arapçaya tercüme ederek Süryanicesi ile birlikte yayınlamıştır.
- Crowfoot(J.W)."A Yezidi rite".Man.C.I.1901.
- Cuinet(V). La Turquie d'Asie. Paris. 1892.C.II.s.772-778.
- d'Arle(M)."A Sindjar, chez les Adorateurs du Démon". Revue du Liban, 24-29 Şubat; 8.13.20 Mart ve 3 Nisan 1954. Yazar bir gazeteci olarak Yezîdîlerden bahseder.
- De Jehay(V.den S). De la Stuation Légale de Sujets ottomans non Musulmans. Brüksel. 1906.s.392-403.
- Dirr(A)."Einiges über die Jeziden."Anthropos. C.XII-XIII. 1917-1918.
- Djellal Noury. Le diable promu dieu. Essai sur le Yézidisme. İstanbul. 1910. Bu yazar Mustafa Nuri'nin oğlu olup, babasının yazdığı"Abede-i İblîs"i Fransızcaya tercüme etmiştir.
- Drawer(E.S). Peacock Angel. Londra. 1941.214 sayfadır. Küçük boyda olan bu kitap yezîdî toplumundan ve inançlarından roman şeklinde bahsetmektedir.
- Dufourg(J.P)."Visite au peuple le plus oublié du monde: Les Yézidis." L'Orient. 1.4 ve 5 Mart 1953. Bu makalenin Arapça metni daha önce el-Ceride Gazetesinde 25-31 Numaralarında. 14-21 Şubat 1953'de yayınlanmıştır. Gazeteci olan yazar, Sincâr Yezîdîlerini ziyarete gittiğini söylüyorsa da, yayınladığı fotoğrafları R. Lescot'nun Kitabından aldığından, oraya gittiği şüphelidir.
- Eguiazaroff. Essai sur les Kurdes et les Yezidis du gouvernement d'Erivan. Kazan. 1888.
- Empson (R.H.W). The Cult of the peacock angel. Londra. 1928.
- Febvre (M). Teatro della Turchia. Milano. 1681. s. 343-352. Bu eser yazar tarafından: Teatro de la Turguie. Paris. 1682'de Fransızcaya çevrilmiştir.
- Field (H). The Anthropology of Iraq. Cambridge. 1951. 148 sayfadır.
- Frank (R7). "Schich Adî. Der grosse Heilige der Jezîdis."Türkische Bibliothek. C. XIV. Berlin. 1911. 136 sayfadır. Şeyh Adî üzerine yapılan doktora tezi. Şeyh Adî'nin dört kitabının da özeti burada verilmiştir. Bu tezin bazı sayfalarının özeti için bkz.,

- Mehmet Şerafeddin, a.g.e., s. 4-5; R. Lescot, a.g.e., s. 27; A.el-Azzâvî, a.g.e., s. 34-38; S. ed-Demlûcî, a.g.e., s. 78-80.
- Frayha (A). "New Yezîdî texts from Beled Sinjar. Irak: Kitâb al-Calwa va Mishaf`Reş from the Kitâb al-Asved. " JAOS, C. LVI, No 1, Ocak-Mart 1946. Bu kitaplar Arkeolog Henry Fiel'in önsözü ve mütercimnin girişi ile yayınlanmıştır.
- Furlani, Testi religiosi sui Yezidi, Bologne, 1930. Kutsal Kitaplarının İtalyancaya çevirisi olup 124 sayfadır.
- _____ "Sui Yezidi". RSO, C. XIII, 1932, s. 92-132.
- _____ : "I Santi dei Yezidis. "Orientalia, C.V, 1936, s. 64-83.
- _____ : "Gli iterdetti dei Yezidi. "Der İslam, C. XIV, 1937, s. 151-174.
- Fu (G.X). "Yezidis. "Ancylopcce dia Britanica, C.XXIII, s. 892-893.
- Gaudio (A). "En Irak, chez les Adorateurs des etoiles et du diable." Revue du Liban, 14 Mart 1959. Yazar gazetecidir.
- Garzoni (O.P), "Notice sur les Yezidis. "Viaggi/ e oposcoli diversi di Domenico Sestini, 1807. Bu makale S. de Sacy tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir. Bkz., Description du Pachalik de Bagdad, par MXXX, Paris 1809, s. 191 vd.
- Giamil (S), Monte Singar. Storia di un popolo ignoto, Roma, 1900. 166 sayfadır. Bu eser 1874 yılında katolik Papazı Cacha İshak tarafından Lâleş de soru cevap şeklinde kaleme aldığı eserdir. Ancak bu eser o güne kadar yayınlanamamıştır. Bu eserde yezîdî inanç, örf ve âdetlerine dair önemi pek olmayan bazı bilgiler vardır. Bkz., Thomas Bois, a.g.e., s. 222, n. 22.
- Guérinot (A). "Les Yézidis. "BMM, C.V, 1908, s. 581-630. Yazar o güne kadar yazılanları özetlemiştir.
- Guest (J.S). The Yezidis. a stady in survival, Leiden, 1987. 200 sayfa, 16 resimden oluşan bu eseri ile yazar, mahallinde yaptığı araştırmalarından sonra yayınlamıştır. Coğrafi Bölümümüzde kendisinden bahsettiğimiz bu yazar ingiliz Arkeoloğu Henry Layard'ın yeğeni olduğunu söyleyen yazar California Üniversitesinde öğretim üyesidir. Eserini, biz bu eserimizi yazdıktan sonra bastırmıştır.
- Guidi (M.A). "Origine dei Yezidi e Storia religiosa dell'İslam e del dualismo."ROS, Roma, 1932, s. 265-300 ve "Nuove ricerche sui Yazidi. " Ibid, s. 377-421.
- Hadank (K). "Haben die Jazîden Gotteshauer?" OLZ, 1933, s. 22-35.
- Harry (M), Les Adorateurs de Satan, Paris, 1937.
- Heard (W.B). " Notes on the Yezîdîs. "J. Anthr. 1, C. XII, 1911, s. 10-22.
- Hessling (P). "Au cour de l'Irak, en pays yézidi, il y a ecore des Adorateurs du diable. "Journal de l'Orient, İstanbul, 5 Eylül 1956.
- Huart (C1). "Yézidis. "Grande Encyclopedie, C. XXXI, s. 1274.
- Hzkowits (N). "Yezidis. "Ancylopedia Americana, C. XXIX, s. 677.

- Isya Joseph, "Yazidis texts. "The American Journal of Semitic Languages. C. XXV, 1909, s. 111-156 ve s. 218-254. Yazar burada Yezîdî Kutsal Kitaplarını Arapçaları ile birlikte İngilizceye çevirdi. Bu iki makale sonradan yazar tarafın dan kitap haline getirildi: Devil Worship, The sacred bouks and traditions of the Yezidis. Boston, 1919, 222 sayfa. Bu kitabın özetini de A.A. Samenow Rusçaya çevirdi. Bkz., "Poklonenne Satane upenedne aziatskih kur dov. "Bulletin de l'de Universite de l'Asie Centrale, Kitap 16, Taşkent, 1927, s. 59-80. Bu özet makale de Abdulkadir İnan tarafından: Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları. "DFİFM, C.V, 1931, Sayı, 20, s. 17-42" adı ile Türkçeye çevrilmiştir. bu da "Kara Kitap ve Şeytanın Öyküsü "adı ile son bir kez daha özetlenmiştir. Bkz., erkekçe, 1983, s. 2327 ve 123-126. Mahmet Şerafeddin, Yezîdîler adlı makalesinde Kutsal Kitaplarını, muhtemelen Isya, Joseph'den alarak yayınlamıştır.
- Jarry 'J), La Yazidiyya: un vernis d'Islâm sur un hérésie gnostique. Anales İslamologiques, Kahire, C. 7, 1967, s. 1-20.
- Khairallah (K.T), La Syrie, Paris, 1912, s. 288-300.
- Kornay (A,J), "Yezidis "Ancylopaedia of Religion and Ethics, Londra 1934, C. XII, s. 630-631.
- Kowalewski (E). Les Kurdes et les Yezidis, Bruxelles, 1890.
- Krajewski (L), Le culte de Satan: Les Yezidis, Mercure de France, 15 Kasım 1932, s. 87-123.
- Lammenis (H), "Le Massif du Cebel Siman et les Yézidis de Syrie. "Melange de l'Universite St. Joseph, C. 11, Beyrut, 1907, s. 366-394.
- _____ : "Une visite aux Yezidis ou Adorateurs du diable. "Relation d'Orien, 1929, s. 157-173. Yazar kürsüsü olan bir papazdır.
- Layard (A.H). Nineveh and its remains, Londra, 1850, s. 134-158. Arkeolog olan yazar, Şeyh Adî Türbesine giderek orada yapılan bayram merasimlerine katılmış ve bu sayfalardan başka, kitabında yer yer de bahsetmiştir. Bunun özetini Fransızcaya F. Nau, a.g.e., s. 272-275' de yapmıştır.
- _____ : Nineveh and Babylon, Londra, 1853. Yazar bu eserinde de Yezîdîlerden, yeri geldiği yerlerde bahsetmiştir. (Passim).
- Lidsbarski (M). "Ein Expose der Jesîden. "ZDMG, C. LI, s. 592-604. Yazar 1872 yılında Osmanlıların Yezîdîlerle yaptığı anlaşmadan bahsederek, 14 maddeyi yayınlamıştır.
- Leroy (J), Moins et Monasteres du Proche-Orient, Paris, 1957, s. 252-269 "Cheikh Adî, Sanctuaire des Adorateurs du Diable " adı ile Yezîdîlerden bahsetmiştir.
- Lescot (R), Enquete sur les Yezidis de Syrie et du Djebel Sindjâr. Beyrut, 1938, 278 sayfadır. Yazar Yezîdîleri mahallinde yaptığı sosyolojik araştırmaların ışığı altında

- incelemiş, aynı yıl bu araştırmanın bir özetini de yayınlamıştır. Bkz., "Les Yezidis. "La France Mediterraneenne et Afrik, 1938, Fas. 3, s. 55-87.
- Luke (H.C). Mosul and its Minorities, Londra, 1925, s. 122-137 "The Worshippers Of Satan ".
- Makas (H), " Drei Jezidengebete. "in Materialien zu einer Geschichte der Sprochen und Literaturen des Vorderen Orient, Herausgegeben von Martin Hartmann, Heidelberg, 1900.
- Marr (N.J), Bkz., Nikitine.
- Mason (R), " Feast of the Devil Worshippers. "Parade, No 159, 28 Ağustos 1943.
- Massignon (L), "Le phantasme crucifie des docetes et satan selon les Yezidis. "Opera Minora, C. 11, Beyrut, 1963, s. 18-28 ve "les Yezidis du Mont Sindjar Adorateurs d'Iblîs", Ibid, s. 29-30.
- Maxton (S), "The Devil-Worshippers."Parade, No 324, 26 Ekim 1946.
- Mehmet Emin Zeki, Resume d'Histoire des Kurdes et du Kurdistan, Paris, 1930, s. 280-284 Hülâsâtu Târihi'l-Kürd ve'l-Kürdistân, Kahire, 1936, s. 3 10-314, "el-Yezîdiyyûn" adı ile Arapçaya da çevrilmiştir.
- Melek Taous, The Times, 5 Eylül 1924.
- Menant (M.J), Les Yézidis, Episode de l'Histoire des Adorateurs du Diable, Paris, 1892, 228 sayfadır. yazar, küçük boyda olan bu kitabında, 18. yüzyılda yakınoğuya seyahat yapan Seyyahların eserleri ile Badger, Layard ve Siouffi gibi yazarların eserlerinin adeta bir özetini yapmıştır.
- Menzel (Th) ", Ein Beitrag zur Kenntniss der Jeziden ". Grothe, C. 1, Leipzig, 1911, s. 82-211. Yazar burada Mustafa Nuri'nin Abede-i İblîs'ini Almancaya çevirmiştir. Sonuna da o güne kadar Yezîdîlerden bahseden eserlerin listesini eklemiştir.
- _____ : "Yazîdî." el. C.V, s. 1227-1234 ve İA, Cüz 141, s. 415-423.
- _____ : "Adî .b. Musâfir". İA, C. 1, s. 137-138.
- _____ : "Kitâb el-Djilwa". İA, C. VI, s. 826-829.
- Minassé Tcheraz, "Les Yézidis. Etudies par un explorateur armenien. " Le Muséon, C.X, No 2, Louvain, 1891, s. 195 vd. Londra'da King's College'de çalışan bir Ermeni Profesör bu esere Yezîdîler hakkında bir giriş yaptıktan sonra, Osmanlı Parle-mentusunda mebus olan Ermeni Kırkor Kazancıyan'ın İzmir'de yayınlanan bir in-celeme yazısının tercümesini de vermiştir.
- Mingana (A), "Dev il-Worshippers. Their beliefs and their sacred books." JRAS, C. 11, 1916, s. 505-526; Ibid, C. VII, 1921. Üç sayfa basit bir not.
- Minorsks (V), "Kürtler." İA, C. 6, s. 1091-1114 (Yezîdîler, s. 1110). Bu makale Kürtler adı ile Komal Yayınevi, İstanbul, 1977'de ayrı bir kitapçık halinde yayınlanmıştır.
- Myriam Harry, Les Adorateurs de Satan, Paris, 1937. Bir Rahibenin Yezîdîleri ziyaretinden

sonra yazdığı önemsiz bir kitapçık olup. 12 sayfadır.

- Nau (F), "Note sur la date et la vie de Cheikh Adî, chez des Yezidis." ROC. C. IX. 1914. Bu eser ikinci defa "Recueil de textes et de documents sur les Yezidis." Ibid. C. XX. 1915-1917. Paris, 1918. s. 142-200 ve 225-275 adı ile yayımlanmıştır. Bu, 117 sayfa olarak ayrı basım halinde de çıkmıştır.
- Nikitine. Les Kurdes. Etude sociologique et historique. Paris. 1956. Yazar bu eserin 228-244 sayfaları arasında, Rus ilim adamı N.J. Marr'ın "Yezîdîlerin Aslı" hakkında 1910 yılında yayınladığı yazısını, Fransızca'ya tercüme etmiştir. Marr burada: "Yezîdîliğin İslâm'dan önce inanılan bir Kürt dini olduğunu ve İslâm inancının bu bölgeye girmesi ile bu inançların bir çoğunun ortadan kalktığını..." ileri sürer, s. 235. Kısaca Marr, Yezîdîlikle Kürt inancını birbirine benzeterek Yezîdîliğin put-perest Kürt inancının devamı olduğunu savunur. Başka bir Kürdoloji ilim adamı Thomas Bois da, bu görüşü kabul etmez. Bkz. ". Les Yezidis". Maşrık. C.CV. 1961. s. 125.
- Olivier. Voyage dans l'Empire Ottomane. Paris. 1875. C. 11. s. 342-355 "Les Yézidiz du Sindjar".
- Osman Sabri ve S. Wikander. "Un temoignage kurde sur les Yézidiz du Sindjar." Orientalia Suecana. C. 11. 1953. s. 112-118. Yazarlar Suriye'ye sığınan bir yezîdî Şeyhinden aldıkları bazı sözlü bilgileri buraya aktarmışlardır.
- Pareja (F.M), Islamologie, Beyrut. 1964. s. 853-855 "La Yazîdiyya"adı ile genel şeylerden bahseder.
- Parry (O.H), Bkz., Browne.
- Perdrizet (P), "Document du XVIII e siècle relatifs aux Yézidiz." Bulletin de la Societe Geographique de l'Est. 1903. s. 120-130.
- Pognon (H)", Sur les Yézidiz du Sindjar." ROC.C. XX, 1915-1917; s. 82-95.
- Randot (R)", Les Tribus montagnardes de l'Asie antetieure. Quelques aspects sociaux des population Kurdes et Assyriennes." Bulletin des Etudes Orientales, C. VI. 1936, s. 1-49. Yazar sosyolog olup Güneydoğu Anadoluda Kürtler üzerine sosyolojik araştırma yaptığı sırada, arada bir, Yezîdî adından da bahseder.
- Lady Dorothy Mills. "Ein arabische risâle von Moñlâh Çalîh... Über die Jezîden ve Über die Ansichten der Jezîden (Aus dem K. "Ümm el-İber" des Abdesselâm Efendi el-Mardîni)". in O. Rescher, Oriental ische Miszellen. C. 11. İstanbul. 1926.
- Samné (G), La Syrie. Paris. 1921. s. 348-360 "Les Yézidiz".
- Seabrook (W.B). Adventures in Arabia. Londra. 1928. s. 265-308 "Among the Yezidis".
- Siouffi (M.N), "Les chef des Yézidiz." JA, C. XVIII. 1880. s. 85-100.
- _____ : "Notice sur la secte des Yézidiz3. JA. C.XX. 1882. s. 252-262.
- _____ : "Notice sur le Cheikh Adi et la secte des Yézidiz ". JA. C. V, 1885, s. 79-98.

Fransa'nın Musul Konsolosu olan yazar. Yeazîdîler hakkında doğru bilgi edinen Batılı yazarlardandır.

Spingette (B.H). *Secret secte of Syria and the Lebenon*, Londra. 1922.

Spiro (J), "Les Yézidis". *bulletin de la Societe Neufchâteloise de Geographie*, C. XII, 1899, s. 85-97.

Stewart (D) ve Haylock (J), *New Babylon. A portrait of Irak*, Londra 1956, s.150-173 "Yezidia".

Strothmann (R), "Yeziden" (*Kritische Bibliographie* No 228), *Der İslam*, C. XIII, 1923, s. 1-12.

Temple (R.C), "The Yezidis or devilworshippers of Mosul." *The Indian Antiquary*, C. LIV, 1925, s. 25-52.

Thomas Bois (O.P)", *Les Yézidis et leur culte des morts*, "Cahiers de l'Est", Beyrut, 1947, No 1, s. 52-58.

_____". *Les Yézidis. Essai historique et sociologique sur leur origine religieuse*". *Maşrik*, C. LV, 1961, s. 1-74; 109-128; 190-243. Bu, birbirinin devamı olan iki makale halinde olduğundan, ayrıca bu sayfalara 1-74 diye de numara verilmiştir. Yazar, Kürdoloji üzerine Beyrut Saint Joseph Üniversitesinde Öğretim Üyesi iken bu makalesini yazmıştır. Papaz da olan yazar, ilk defa bir Batılı olarak Batılıları tenkit etmekte ise de eseri, seleflerinin bir tekrarıdır.

_____, *Monastere Chretienis et temples Yézidis dans l'Irak, el-Meşrik*, C. LX/I, Beyrut 1967, s 75-101.

Tritton (A.S), *Adf b. Müsafir*, E12, C.I, s. 195-196.

Wigram (W.A), *The crodle of Manking*, Londra 1921, s. 87-100 "The Temple of the Devil (Sheikh Adi)"

Ximenez, "Au pays du diable." *Archives Asiatiques Galata*, 1912, s. 30-38.

Young (G), *Corps de Droit Ottoman*, Paris, 1900, C. 11, s. 164-170, 1872 Osmanlı-Yezîdî uzlaşması ve 14 maddeden bahseder.

B. Arap Dilinde Yazılanlar

Abbâs el-Azzâvî, *Târih el-Yezîdiyye ve Aslu Akîdetihim*, Bağdad, 1935. Yezîdîlik hakkında derli toplu yazılan ilk Arapça kitaptır. Avukat olan yazar İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesinden mezundur.

Abdüsselâm Efendi el-Marçîfî, *Kitâbu Ümmü'l-Abr (Mardin Tarihi)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halis Efendi Kitaplığı Bölümü, No 3079. Bkz., Lady Dorothy Mills.

Abdurrazzâk el Hasanî, *el-Yezîdiyye ev İbâdet eş-Şeytân*, Bağdad, 1928.

_____ : *Abedetü's-Şeytân fî'l-Irak*, Sayda, 1931.

- _____ : el-Yezîdiyyûn fî Hâzırîhim ve Mâzîhim. Sayda. 1951 ve 1976. Yazarın bu son eseri diğerlerini de içine almakla birlikte, o güne kadar yayınlanmış Arap ve Batılı yazarların eserlerinden de istifade edildiği halde bazı konular üzerinde yeterince durulmayarak âdeta geçiştirilmiş olmasına rağmen bugüne kadar yazılanları içerisinde en iyisidir. Türkçe'ye kısmi tercümesi için bkz., A. Muhcu-H. Dalmiş, Yezîdî İnançları, Samsun, 1985 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan mezuniyet tezi); D. Çelik, Yezîdîler, Dini 'Bayramları ve Çektikleri Sıkıntılar, Samsun, 1985 (Mezuniyet Tezi); A.İ. Özdemir, Yezîdîler ve Menşei, Samsun, 1986 (Mezuniyet Tezi).
- Ahmet Timur Paşa, el-Yezîdiyye ve Menşei Nihletihim, Kahire, 1933. Yazar tarihçi olduğundan, Yezîdîliğe tarihi açıdan bakmıştır.
- Anastase-Marie, el-Yezîdiyye."Maşrık, C.11, 1899. Bu yazı birbirinin devamı olan sekiz makedir. Bkz., s. 22-37; 151-156; 309-314; 395-399; 547-553; 651-655; 731-736; 830-834. Bu makalelerin Fransızcası için yazar adına "Batı Dillerinde Yazılanlar"a bakınız. Türkçeye tercümesi için ise bkz., A. Yağmur-K.Genç, Anastase-Marie ve Yezîdîler, Samsun, 1987 (Mezuniyet Tezi).
- Bağdâdî Ebu Mansur Abdulkâhîr b. T. (429/1037), el-Fark Beyne'l-Fırak. Mısır, 1948. s. 167-168; Türk. Çev.E.R. Fığlalı, Mezhepler Arasındaki Farklar, İstanbul, 1979, s. 255.
- Çebli (P)", Makâletu fî'l-Yezîdiyye. "Maşrık, Kasım Aralık 1951, s. 533-548; Ocak-Şubat 1952, s. 29-40.28 sayfadır. Yazar Papaz olup, daha önce bu konuda yazı yazan meslektaşı Anastase Marie'den özet yaparak, Keşiş Behnam'ın verdiği bilgileri de biraraya getirerek yayınlamıştır.
- Dâvût Çelebi, Mahtûtâtul-Mavsul, Bağdad, 1927, s. 222. Şeyh Adî'nin hayatına bir giriş yaparak, 1892 Ömer Vehbi Paşa olayından bahseder.
- el-Divahci (S), el-Yezidiyye, Musul, 1973.
- Ebu Zehre (M), Târih el-Mezâhib el-İslâmiyye, Kahire, trz., C. 1, s. 92. Türk. Çev. H. Karakaya-K. AYTEKİN, İslâm'da Siyâsi ve İtikâdi Mezhepler Tarihi, İstanbul, 1983, s. 94.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan (324/936), Makâlâtul-İslâmiyyîn ve 'Htilâfu'l-Musallîn, Kahire, 1961, C. 1, s. 136.
- Halife (A.S. J)", el-Yezîdiyye". Maşrık, 1953, s. 571-588. Bu yazı hakkında bkz., Chabot, İbnu'l-Cevzî (597/1200), Nakdu'l-İlmi ve'l-Ulemâ ve Telbîsu İblîs, Mısır, 1928.
- İbnu'l-Eşîr (630/1232), el-Kâmil fî't-Târih, Mısır, 1929, C. XI, s. 108.
- İbn Hallikân (1211-1282), Vefâyâtul-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman, Beyrut, 1977, C. 111, s. 415-416. Dr. İhsan Abbâs yayını. Şeyh Adî'den bahseder.
- İbn Kesîr (774/1372), el-Bidâye ve'n-Nihâye fî't-Târih, Mısır, 1932, C. XII, s. 243.

- İbn Teymiye, Taki ed-Dîn (561-1263/728-1327), Kitâbu Mecmûa er-Resâ'il el-Kübrâ, Kahire, 1905, C.1, s. 262-317. Şeyh Adî ve Adeviye Târikâtından bahseder.
- İsmail Bey Çöl, el-Yezîdiyye Kadîmen ve Hadîsen, Beyrut, 1934, XVI+136 sayfadır. Tarihte ilk defa bir Yezîdî tarafından, Yezîdilik hakkında yazılan bir kitaptır. Yezîdî Emîri İsmail Bey Çöl, istekli ve hırslı bir şekilde hayat hikâyesini, Yezîdî tarihini, inançlarını, örf ve âdetlerini derleme şeklinde kaleme almıştır. Bu eser Beyrut'da Amerikan Üniversitesinde Öğretim Üyesi olan Dr. C. Zreik tarafından önsöz ve dipnotlarla yayınlanmıştır. Türkçeye kısmi tercümesi için bkz., A. Zengin, İsmail Bey Çöl ve Yezîdîler, Samsun, 1987 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan mezuniyet tezi).
- Keylânî (M), el-Milel ve'n-Nihal, Kahire, 1961, C. 11, s. 33-41 " el-Yezîdiyye ve Abedetü'ş-Şeytân"adı ile Şehristânî'de geçmiyen günümüz mezheplerinden bahsederken Yezîdîlerden de bahsetmiştir. Bu, Arap yazarlarından özettir. Bunun Türkçe tercümesi için bkz., Z. Balkı, Şeyh Adî ve eYezîdîler, Samsun, 1985 (Fakültede yapılan mezuniyet tezi).
- Mehmet Emin Zeki, Hülâsâtu Târihi'l-Kürd ve'l-Kürdistân, Kahire, 1936, s. 310-314"el-Yezîdiyye". Fransızcası için "Batı Dillerinde Yazılanlar"a bakınız.
- Makrîzî, Takiyuddin Ahmet b. Ali (845(1441)), Kitâbu's-Sülûk li-Ma'rife Duval al-Mülûk, Kahire, 1972, C. IV, s. 292-294.
- Siddîk ed-Demlûcî, el-Yezîdiyye, Irak, 1949. Eser 520 sayfadır. Yazar Musul yakınında Yezîdîlere komşu olarak oturmakta olup, çiftliğinde de Yezîdîleri çalıştırdığından, onlarla içli dışlı olmuştur. Kitabı bir el kitabı mahiyetinde olup Batılı ilim adamlarının isimlerini hep yanlış olarak yazmıştır. Bundan da, Batı dillerini iyi bilmediği anlaşılmaktadır.
- Süleyman Sâ'îğ, Târih el-Musul, Kahire, trs. C.1, s. 217 vd.
- Şa'rânî, et-Tabahâtü'l-Kübrâ, Bulak, 1281 C.1, S.163.
- Şeref Han, Şerefnâme, Bağdad, 1953, s. 314-336. Cemil Ruzbeyânî yayını. Kahirede Farâcullah Zeki tarafından da yayınlanmıştır. Aynı adla Türkçeye de M.Emin Bozarlan tarafından tercüme edilmiştir. İstanbul, 1971.trs. Bu eser Orta Doğu'nun muayyen bir kesiminde belirli bir dönemde yaşamış beyliklere dair bilgi vermektedir. Beyliklerin yaşadıkları yerlere ve yöneticilerine dair fikir edinme imkânı olan eser, Kürt Tarihi kapsamında ve Kürt Beyleri adı altında konuları verirken beyliklerin köklerini Arap, Türk, Fars ve Moğol'a vardıklarını da belirtmektedir. Bu beyliklerin egemen oldukları sınırlar ve egemenlik süreleri çok kere kesin olarak belli değildir. Tarihi olayları 1596'ya kadar anlatmaktadır.
- Tercüme es-Süryâniyye fî Ahvâl el-Fırka el-Yezîdiyye eş-Şeytâniyye, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Arapça El yazmaları Bölümü, No 285. Nereden ve kimin tarafından

kopya edilerek buraya konduğu hakkında bilgi bulunmayan eserin sonunda 1305/1907 tarihi bulunmaktadır. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm, tarihçeleri, yaratılış hikâyeleri, örf ve âdetleri, helâller ve haramlardan genel hatları ile bahsetmektedir (s.1-36). II. Bölüm, Kitâb el-Cilve'nin Arapçasıdır (s.36-41). III. Bölüm, Mushaf-ı Reş'in arapçasıdır (s. 41-47). Türkçeye tercümesi için bkz., S.Öncel, Şeytana Tapan Yezîdî Fırkası, Samsun, 1986 (Mezuniyet tezidir). Tefvik Vehbi, "Dînü'l-Kürdi'l-Kadîm." İrfan, Sayı 1-2,1969. Çev. Cemil Ruzbeyânî. Yazar bu eserinde Kürtlerin Müslüman olmadan önceki inançlarından bahsederek, Yezîdîlikle ilişki kurmaktadır.

C. Türk Dilinde Yazılanlar

- Aslan (F), Yezîdîler, Ankara, 1983.A.Ü.İlâhiyat Fakültesinde yapılan Lisans Tezi olup, kendisinden önce bu fakültede, bu konuda tez yapan Dâvût Okçu'dan özetlenmiştir.
- Aydın (M)", Şeytana Tapan Yezîdîlerin İnanç Esasları "AÜİFD, C. XXIII, 1978, s. 359-366. Yazar A.A. Samenow ve Mehmet Şerafeddin'den özetlemiştir.
- Baysanoğlu (Ş), İnançları, gelenek ve görenekleri ile Yezîdîler, Ankara, 1988.
- Beşikçi (İ), Doğu Anadolunun Düzeni, Sosyo Ekonomik ve Etnik Temeller, İstanbul, 1969, s. 229-230.
- Çavlı (Y), "Dinlerin Kavşak Noktasında, "Hürriyet Gazetesi, 12-18 Haziran 1983. Seri halinde yedi makedir. Yazar Mardin'in Midyad İlçesinin Bacın, Kefnas ve Kivah (Güven, Çayırılı, Mağara) köylerinden görüntülerle Yezîdîlerin bu bölgede Süryânîlerle içiçe birlikte nasıl yaşadıklarını bir gazeteci olarak yazmıştır. Amacı Yezîdîleri tanımak değil, güncel bir konu ile gazetenin satışını artırmaktır. Zira bu yazı serisi okunduğunda, yazırın bu bölgeye gitmeden önce Yezîdîlerden bahsedilen herhangi bir makale veya kitap okumadığı görülür.
- Çelik (A), Yezîdîler (Dün-Bugün), Ankara, 1977. İlâhiyat Fakültesinde yapılan Lisans Tezidir. Yazar Şanlıurfa'lı olup, Viranşehir'deki Yezîdîler hakkında mahallinde araştırma yaptığını söylerse de, tezi okunduğunda, Arapçayı çok iyi bildiği, Mehmet Şerafeddin ile abdurrazzâk el-Hasanî'den özetlediği, araştırma mahalline gitmediği görülür.
- Çoban (A), Yezîdîlik, Erzurum, 1983, A.Ü. İlâhiyat Fakültesinde yapılan Lisans Tezidir. Yazar M. Keylânî'nin, Şehristânî'nin el-Milel ve'n-Nihal'inin II. cildinin sonuna "Zeyl" adı ile yazdığı mezheplerden "Yezîdîleri, s. 36-41" tercüme ederek bir sistem halinde sıralamıştır. Mahallinde araştırma yaptığını söylediği halde bunun nerede olduğunu belirtmediğinden, gittiği şüphelidir.
- Çubukçu (İ.A)-Çağatay (N), İslâm Mezhepleri Tarihi, Ankara, 1977, s. 218-223. Kitabın

metoduna uyularak klâsik bir şekilde Yezîdîlerden bilgi verilmiştir. Hocamız İ.A.Çubukçu Bey, bir konferans için Siirt'e gittiğinde, Kurtalan ilçesinin Yezîdîlerin yoğun oturdukları Kurukavak köyüne de giderek, Yezîdîlerle sohbet etme imkânını bulmuştur. Sayın Çubukçu Ankara'ya dönüşünde bu durumu yansıtan 12 sayfa bir de "Yaşayan Yezîdîlik" adı ile makale yazmıştır. Bak. AÜİFD, s. XXVIII, 1986, s. 23-37.

Erk (E), Yezidiler Arasında, Hürriyet Gazetesi, 13-19 Mart 1966.

Gölpınarlı (A), 100 Soruda Türkiyede Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İsdntanbul, 1969, s. 137-142. Yazar Hurufilik ile Yezîdîliği mukayese ederek başladığı yazısında önemli hiçbir şey yoktur.

Göyünç (N), 16. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul, 1969, s. 4.

Furat (A.S) ", Şeytan", İA. C. XI, s. 493.

İbn Batuta, Seyihatname, C. I, s. 317 vd.

Kutluay (Y), İslâm ve Yahudî Mezhepleri, Ankara, 1965, s. 71.72.

Mehmet Şerafeddin", Yezîdîler", DFİFM, C.I, 1926, Sayı 6, s. 1-35 ve C.II, Sayı 4, s. 275.277. Yazar Adevlilik konusuna bir giriş yaptıktan sonra Şeyh Adî ve kısaca İbn Hallikân'daki hayatından bahsettikten sonra Yezîdîlerin Kutsal Kitaplarını Arapçası ile birlikte yayınlamıştır. Bunu nereden aldığını söylemiyorsa da, biz İsy Joseph'den aldığımızı tahmin ediyoruz. Çünkü o güne kadar ilk defa olarak adı geçen yazar tarafından Arapçası ile birlikte İngilizceye tercüme edilerek yayınlamıştır. Mustafa Nuri'den özetle kaynak adları ve sayfa numaraları vermeyerek bahsettiği makalesinin sonunda da Abdullah Efendi er-Rabtakî'nin 1774'de verdiği fetvası ile İbn Cemil'in Yezîdiler Risalesinden asılları ile birlikte tercümelemiştir. Mustafa Nuri'den sonra Yezîdîlerden bahseden Osmanlıca ikinci eserdir. Türkçe sadeleştirisi için bkz., N.Kaya, Mehmet Şerafeddin ve Yezîdîler, Samsun, 1986 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan Lisans tezidir).

Mustafa Nuri, Abede-i İblîs Yahut Tâife-i Bağıye-i Yezîdiyyeye bir Nazar, Musul, 1905. Bu eser yazarın Musul Valiliği sırasında, Yezîdîleri İslâmiyete ısındırmak için yazdığı bir eserdir. Emekli olup İstanbul'a dönünce: Abede-i İblîs, Yezîdî Tayfasının İtikâtı, Adâtı, Evsâfı, İstanbul, 1910 adı ile yeniden gözden geçirerek yayınlamıştır. bu eseri Fransızcaya oğlu Celal Nuri "Le diable promü dieu. Essai sur le Yezidisme, istanbul, 1910" da; Almancaya ise Th. Menzel, "Ein Beitrag zur kenntniss der Jeziden", Groth, C.I, Leipzig, 1911, s.82-211 de tercüme etmişlerdir. Yezîdîlik ve Yezîdîler hakkında derli toplu yazılan ilk Osmanlıca eser olup, küçük boyda 80 sayfadır. Osmanlıcası oldukça güçtür. Türkçeye sadeleştirisi için bkz., H. Kahraman-R.Ak, Abede-i İblîs, Yezîdî Mezhebinin İnançları, Örf ve Adetleri, Samsun, 1985 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan Lisans Tezi).

- Okçu (D), Yezîdîlik ve Yezîdîler, Ankara, 1979, A.Ü. İlahiyat Fakültesinde yapılan Lisans Tezi olup 59 sayfadır. Yazar mülâkât metodu ile dediği bu tezini soru ve cevap şeklinde yazmıştır. Araştırma mahallinin açık olarak nerede olduğunu belirtmeyen yazar, önsözünün sonunda "Texeriye" köylülerine ve yezîdî "Hasan Erk" e teşekkür ettiğinden anlaşıldığına göre Siirt'in Beşiri ilçesinde yapmıştır. İyi Kürtçe bildiğinden, kendisinin de bu yöreden olduğu anlaşılmaktadır. Yalnız Texeriye dediği köy, yezîdî köyü değildir. Bkz. Supra. "Türkiye Yezîdîleri Nüfus Dağılımları Tablosu". Mustafa Nuri'den özetleyen. Mehmet Şerafeddin ve Enver Behnan Şapolyo'dan da yararlanan yazarın bu tezinde "Dualar Bölümü (s. 5-13)" önemlidir. Krş., Batı Dillerinde Yazılanlar: Bedir Han.
- Özgönül (E)", Şeytanı Tanrı Bilenler", Hürriyet Gazetesi, 4-8 Nisan 1982.
- Öztemir (M), Yezîdîler ve Süryanîler, İstanbul, 1988.
- Salname-i Vilâyeti Musul, Musul, 1312/1894, s. 290. Sincâr'da yezîdî nüfusundan bahseder.
- Samenow (A.A)", Küçük Asya Yezîdîlerinin Şeytana Tapmaları ". DFİFM, C.5, 1931, Sayı 20, s. 17-42. Bu makale İsy Joseph'in "Devil Jorship" adlı eserinin Rusça'ya özetidir. Bu özet makale: "Poklonenne Satane upenedne aziatskih kurdiv". Bulletin de l'Universite de l'Asie Centrale, Kitap, 16, 1927, s.59-80 de yayımlanmıştır. Bu güne kadar Yezîdîlerden bahseden gazete ve dergiler, bütün mezuniyet tezleri yazarlar buradan özetlemişlerdir. Bu makale hakkında bkz., İsy Joseph.
- Sırma (İ.S), Yezîdîler, Ankara, 1966, A.Ü İlahiyat Fakültesinde yapılan, bu konuda ilk Lisans Tezi olup, 56 sayfadır. Yazar iyi Kürtçe bildiğinden ve Yezîdîlerin günümüzde yoğun olarak oturdukları Siirt'in Beşiri ilçesinde babası memur olarak çalıştığından, orada söylenenler ile S. ed-Demlûcî ve Samenow'dan özetlemiştir. Bu tez, rahmetli Hocamız Prof. Dr. Mehmet Karasan'da kaldığından, bu Fakültede aynı konuda tez yapan Ahmet Çelik, Davut Okçu, Fethullah Aslan ve Erzurum İlahiyat Fakültesinden Ahmet Çoban; yararlanmamışlardır. Özeti, Orhan Türkdoğan, Çağdaş Türk Sosyolojisi, Erzurum 1977, s. 463-470 de yapılmıştır.
- Şapoyyo (E.B), Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul, 1964, s. 372-380. Mustafa Nuri ile Samenow'dan özet olup, konuyu klâsik bir şekilde yorumlamıştır.
- Turan (A), Türkiye Yezîdîleri Üzerine Rapor, Samsun, Kasım 1985, Yazarın 1 Temmuz-30 Eylül 1985 tarihleri arasında Güneydoğu Anadolu'da Yezîdîler arasında mahallinde yaptığı araştırmanın, Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesine sunduğu raporu olup, 40 sayfadır. Bu raporun özeti Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 1986 C.I, s.178-188'de "Yezîdîler" adı ile yayımlanmıştır.

- _____ .Yezîdî İnanç ve İbâdetleri. OMÜ, İlähiyat Fakültesi Dergisi, Samsun 1986 sayı 1, s. 137-172.
- _____ .Yezîdîliğin Aslı, Kurucusu ve Tarihçesi. OMÜİFD, Samsun 1989, sayı 3, s.42-83.
- _____ .Yezîdî Din Adamları. OMÜİFD, Samsun, 1990, sayı 4, s. 125-135.
- _____ .Yezîdîlerin Toplumsal Yaşayışları. OMÜİFD, Samsun, 1991, sayı 5, s.67-91.
- Turan (O), Doğu anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s. 228-231 "Yezîdîler ve Siyasi Rollerini". Yazar Erbil Sancağından bahsederken. İbn Hallikân'ın verdiği bilgi ile bir giriş yaparak, bu Sancağın içerisinde Yezîdîlerin durumlarından bahseder.
- Ülkü (H), İslâmda Mezhepler, İstanbul, 1980, s.141-151 "Yezîdîler". Bu eser yazara ait olmayıp, Hocası Yusuf Ziya Yörükhan'ın Fakültede okuttuğu notlarıdır. Yazar bu Ders Notlarını kendi eseriymiş gibi yayınlamıştır. Krş., Yusuf Ziya Yörükhan, Müslümanlıkta Dini Tefrika, Ders Notları, Ankara, trz.
- Yavuz (E), Tarih Boyunca Türk Kavimleri, Ankara, 1968. Yazar Doğu Anadoludaki aşiretlerden bahseder.
- Yörükhan (Y.Z), Müslümanlıkta Dini Tefrika, Ders Notları, Ankara, trs..s. 132-139 "Yezîdîler". Yazarın Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okuttuğu ders notlarıdır. buradaki Yezîdîler, Mustafa Nui, Mehmet Şerafeddin Samenow ve Abbâs el-Azzâvî'de özettir.
- "Yezîdîler: "Akşam gazetesi, sayı 2372, 1925.
Güneş Gazetesi, 28 Haziran- 4 Temmuz 1987.
Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. XI, s. 3416.
Erkekçe Dergisi, 1983, s. 23, 27 ve 123-127.
Hayat Ansiklopedisi, C. VI, s. 3344.
Meydan Larousse, XII, s. 799.
Tam İlmihal (Hüseyin Hilmi Işık), İstanbul, 1967, s. 416-417.
Tempo, 11 Kasım 1992, sayı 45 s. 46-50.
- "Yezîdîlik:"İslâm Ansiklopedisi, Cüz 141, s. 415-423. Bkz., Th. Menzel.
Rehber Ansiklopedisi, C. XVIII, s. 771.
Türk Ansiklopedisi, C. XXXVI, s. 441-443.
Yeni Türk Ansiklopedisi, C. XII, 4771-4774.
- Yezîdîlik Konusunda Ondokuzmayıs Üniversitesi İlähiyat Fakültesinde, bugüne kadar tarafımızdan yaptırılan Lisans Tezleri de aşağıdadır.
Balkı (Z), Şeyh adı ve Yezîdîler, Samsun, 1985.
Çelik (D), Yezîdîler, Dini Bayramları ve Çektikleri Sıkıntılar, Samsun, 1985.

- Çetinkaya (H). Yezîdîler Üzerine Fetvalar. Samsun. 1985.
- Kahraman (R)-Ak(R). Abede-i İblîs. Yezîdî Mezhebinin İnançları, Örf ve Âdetleri. Samsun 1985.
- Kaya (N). Mehmet Şerafeddin ve Yezîdîler. Samsun. 1986.
- Muhcu (A)-Dalmış (H). Yezîdî İnançları. Samsun. 1985.
- Öncel (S). Şeytana Tapan Yezîdî Fırkası. Samsun. 1986.
- Özdemir (A.İ). Yezîdîlerin Menşei. Samsun. 1986.
- Yağmur (A)-Genç (K). Anastase-Marie ve Yezîdîler. Samsun. 1987.
- Zengin (A). İsmail Bey Çöl ve Yezîdîler. Samsun. 1987.

D. Elyazmaları ve Fetvalar

- Abdullah Efendi er-Rabtakî (ö.1159/1746), "Risâle Fî Beyânı Mezâhib et-Tâife el-Yezîdiyye". Süleymaniye Kütüphanesi. İzmirli İsmail Hakkı Bölümü. No 1092. Beş yapraktır. Türkçeye tercümesi için bkz., Mehmet Şerafeddin, a.g.e..s. 29-32; H. Çetinkaya, Yezîdîler üzerine Fetvalar. Samsun. 1985, s. 5-12.
- el-Aynî, Bedreddin Mahmut, "İkdu'l-Cum'a Fî Târîhi Ehli Zamân. C. XIX. s. 170 vd. Nuri Osmaniye Kütüphanesi. No 2396.817/1414 yılı olaylarında. Şeyh Adî'nin mezarının kazılarak kemiklerinin yakılmasını anlatmaktadır.
- Ebu's-Su'ûd. "Yezîdân-ı Mel'ûnân Hakkında Fetva". Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı. No 1246. Ciltli üç yapraktır. Bu fetva: "Yezîdân Tâ'ifesinin Şer'an Katillerinin Helâl Olduğuna Dair Fetva" adı ile aynı Kütüphanenin. No 694/4, s. 15-16'da da, bir başka yazı üslûbu ile bulunmaktadır. Türkçeye sadeleştirisi için bkz., H. Çetinkaya, Yezîdîler Üzerine Fetvalar. s. 1-4.
- İbn Cemil, Ebu Firâs Abdullah (774/1372)", Kitâbu'r-Reddi 'Alâ'r-Râfıza ve'l-Yezîdiyye, "725/1324. s. 113-118. Köprülü Kütüphanesi. No 1617. Fırat ilçesi sakinlerinden olan yazar, kitabını Şeyh Hasan b. Adî'den sonra yazmıştır. Kitâb el-Cilve de bundan sonra yazılmıştır. Kitapta altı bölüm vardır. 1. Konuya genel bir giriş (s. 1-2); 4. Adeviyye veya Yezîdîler hakkında (s.113-118); 5. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in, Hz. Ali'ye mektubu; Hz. Ali'nin cevabı ve Hz. Ebubekir'e biat etmesi (s. 118-125); 6. Konu ile ilgili hadisler (s. 125-136). Yezîdîlerden bahseden 4. bölümün içeriği hakkında bkz., H. Çetinkaya, Yezîdîler üzerine Fetvalar. s. 13-18.
- Tercüme es-Süryâniyye Fî Ahvâli el-Fırkati el-Yezîdiyye eş-Şeytâniyye. İstanbul Üniversitesi Kitaplığı, Arapça Elyazmaları Bölümü. No 285, 1305/1907. Küçük boyda 48 sayfadır. Bu kitabın kimin tarafından, nereden kopya edilerek buraya konduğu hakkında bilgi yoktur. Adından da anlaşıldığı gibi Süryânice'den

Arapçaya tercüme edilen eser üç bölümden oluşmaktadır. 1. Tarihçeleri (s. 1-36); 2. Kitâb el-Cilve (s. 36-41); 3. Mushaf-ı Reş (s. 41-47). Türkçeye tercümesi için bkz., S. Öncel. Şeytana Tapan Yezîdî Fırkası. Samsun. 1986 (İlâhiyat Fakültesinde yapılan Lisans Tezi).

İ N D E K S

- A -

- Abede-i İblis 91.
Abgar Kırallığı 47.
Abdülhamid II, 23,24.
Abdülkâdir Cili 6.
Abdülkâdi Geylânî 6,7,11.
Abdûlmecit 69.
Abdullah er-Rabtaki 19,69.
Abdülkadir Şehrizûrî 6
Abdülkadir şuhreverdi 6.
Adeviler 16.
Adî b. Ebi'l-Berekâk 13,16.
Adem, 61, 62, 63, 72, 73, 75, 76, 125.
Adî b. Sahr 12.
Adeviyye 9, 16, 17, 25.
Ahyâr 83.
Ali Ağa el-Bâlûti 21.
Angar veya Engar 60, 61.
Anfer (Enfer) 75.
Anuş 72.
Arap 14, 26, 49, 71.
Asur-Sâmi 14.
Ayet el-Kursî 91.

- B -

- Baalbek 5, 6.
Bab-ı Âli 18, 23, 24.
Bâ'adri 94.
Babil Kralı Hammurabi 45.
Bağdat 21, 22, 16, 69.
Başika 89.
Başık 106.
Bâtizmi 87.
Bâzera köyü 21, 89.
Baycu 16.

Bedir Hân 22.
Bedreddin Lü'lü 16.
Beratta 82, 109.
Berime 82.
Beytifâr 5, 6.
Birik 102.
Bîşar Ağa 51.
Buhtan Valisi 22.
Buhtansır 77.
Bülende Bayramı 87.

-C-

Cebrâil 60, 61, 64, 75, 76.
Celâleddin Muhammed 17.
Cemâi Bayramı 85.
Cengiz Han 12.
Cerime 82.
el-Cezîre 6.
Cilve 69.

-D-

Darü'l-Harb (Küfür bölgesi) 20.
Basniler 19.
Dâvud b. Dâvud 24.
Derdâil 60, 75.
Dünbeli aşireti 19.
Dünbeliler 18.
Dürziler 23.

-E-

Ebu'l-Berekât 13, 16.
Ebu Saïd Harraz 13.
Ebu'l-Vefâ Hulvânî 6.
Edî, 12, 13.
Ehl-i Beyt 11.
Ehl-i Sünnet 8, 9.
Elkoş (Ayn Sifnî) 12.
Emeviler 3, 5, 6, 13.
Emir Bey 18.

Emin Cebrâil 25, 65, 68.
Emir Şemseddin Muhammed 17.
Emir Tevekkil el-Kürdî 17.
Enes 75.
Engürek Noyan 16.
Erbil 3, 7, 11.
Esrâr 83.
Evger duası 80.

-F-

Fakîr 82, 94, 95, 12, 103, 110.
Fakîrlar 14.
Fahredden 17, 61, 19.
Fethullah Abdûd 66.
Ferş 75.

-G-

Galah Kalesi 89.
Garcan 21.
el-Gazâli 6.
Gercüs 31.

-H-

Hacı Halil 115.
Hakem b. Mervan 13.
Hamîd el-Endülûsi 6.
Hafız Paşa 22.
Halilurrahman 23.
Han 64.
Hammad ed-Debbâs 6.
Hasan el-Bevvâb 10, 17.
Hasan İb Adî 13, 14, 16.
Hasan el-Basrî 70, 83, 101.
Nasan Duman 115.
Hasan Bey 18, 19.
Harise 81.
Hâsiye 77, 90.
Hâtûniyye Kalesi 20.
Havva 62, 53, 72, 75, 76, 125.

Hayyatzâde Muhammed b. Ahmet ez-Zühra 10.
Hülagü Han 16.

-I-

Irak 17, 26, 60, 64, 72.
Irak Devlet Başkanı 25.
Irak Hükümeti 24, 25.
Irak Ordusu 25.

-İ-

İbn Teymiye 9, 13.
İmadiye 21.
İndo-Germanik 14.
İsâ'yâp Mar Mkaddem 13.
İsâsabran 16.
İskender b. Ömer Şeyh 17.
İskender Paşa 19.
İsmail Bey 71.
İsmaililer 23.
İtikâdü Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaât 7.
İzzeddin Keykavus 16.
İzzedin Yusuf el-Hilvânî 17.
İzzeddin Keykâvus 16.
İyaz b. Ganem 47, 49.

-K-

Kabağ 86.
Kâbe 10, 12, 20.
Kane ya Spi (Byaz Çeşme) 81.
Kara Çarşamba 85.
Kara Kitab 7.
Karadağlı Emin Efendi 24.
Karakoyunlular 17, 18, 19, 51.
Kara Yusuf 18.
Katani 13.
Kaz 65.
Kavvallar 96.
Kecikê bikeçik (değiş, tokuş) 104.
Kelime-i Tevhid 23.

Keldûş 82
Kelif 103.
Kelime-i Şehâdet 109.
Kılıç Aslan 16.
Kıllı Kürt 14.
Kilâb 5.
Kiriv 103.
Kitâbu'l-Cilve (Vahiy Kitabı) 69, 70, 71, 72, 73,78.
Kitan (İp) 77.
Korgeneral Ömer Vehbi Paşa 23, 24.
Köçekler 96.
Kurmançi 15.
Kurra Kanunu 22, 57.
Kur'an 9, 11, 19, 25, 29.
Küçük Antakya 47.
Kürdistan 6,
Kürtler 15, 16, 24, 25.
el-Kuşeyyûn 21.

-L-

Lübnan 26.
Lafzullah Efendi 21.
Lâleş (Leyluş) 5, 7, 9, 11, 12, 14, 18, 20, 24, 60, 61, 64, 72, 75, 81, 82, 84, 118.
Lâret 77.

-M-

Mahura 4, 5.
Mahmudiler 18.
Mar Afram 47.
Mecusilik 57.
Meftul 95.
Melek Azrâil 75.
Melek Cebrâil 75.
Melek Derdâil 75.
Melek Fahreddin 77.
Melek İsrâfil 75.
Melek Mikâil 75.
Melek Nasirüddin 77.
Melek Şemseddin 76 77.
Melek Tâvûs 10, 25, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 72, 73, 75, 76, 77, 79,
90, 105, 110, 124, 125.
Melik Muzaffer 20, 21.
Mercem-i Nisân 63.
Mervan 5, 6, 13.

Mesut Bey 23.
Meysun 5.
Meyvân 64.
Meûri 14.
Mîr 94.
Mîr Kökez 94.
Mîrikûh 21.
Mîr Muâviye 84, 94.
Mirü'l-Umera 94.
Mirza Bey 23.
Molla Haydar 69.
Molla Yahya 21.
Muâviye 3, 4, 10, 25.
Muâviye b. Ebi Süfyan 5, 9.
Muhammed 4, 5, 19.
Muhammed Paşa 21.
Mûsa 13.
Müsâfir 13.
Mustafa Nuri 12.
Mu'tezile 9.
Mushaf-ı Reş 7, 41, 60, 62, 64, 69, 70, 72, 75, 79, 90, 105, 110, 124, 125.
Muzafferiddin 7.
Müslümen Kelâm Ulemâsı 12.

-N-

Na'l 77.
Naht (Başlık) 106.
Nasruh 77.
Nasûriddin 60.
Nasturî 12
Nevrâil, Nurâil 60.
Nureddin Zengi 49.
Nuri Paşa 24.
Nusayriler 23.

-O-

Oğuz 32, 36.
Osmanlı 71.
Osmanlı Devleti 22.
Osmanlı Hükümeti 24,59.
Osmanlı İmparatorluğu 26, 47, 51.
Osmanlılar 17, 18, 19, 42.
Osmanlılar Devri 57.
Osmanlı Orduları 23, 24, 59.

-P-

Papaz Anastase Marie 112.
Part 31.
Pers 31.
Peşimam 14, 82, 94, 95, 103, 105, 109.
Pîr 82, 93, 94, 95, 103, 105, 110.
Pîr Hasin Maman 14.
Pîrler 14.

-R-

Ramişa 13.
Rafizi-Yezidi 25.
Ravendiz 21, 2.
Reşit Paşa 22, 66.
Reşşukulu 24.

-S-

Sabi 4.
Sabilik 57.
Sahr 13.
Said Bey 94.
Samenow 5.
Safevi Devleti 18.
Safevîler 17, 18, 19.
Sancak veya Sencak 66.
Sare Sâle 72, 85, 88.
Sâsâni 42.
Selefkiler 42.
Sevdik 81.
Simât 85.
Simât-ı Cilmire 86.
Sincar 5, 10, 11, 14, 16, 21, 22, 24, 25, 26, 59, 60, 64, 66, 69, 81, 84, 101, 118.
Sohbetiyye 9, 16, 17, 18, 25.
Sultan Abdülaziz 57.
Sultan Hanı 16.
Sûfi Râfiilik 57.
Sultan Yezid 68.
Süleyman Paşa 21.

Sümerler 45.
Sünnet 19.
Sünnî Kürtler 12.
Süryânice 42, 47.
Süryânî 13, 47, 59.

-Ş-

Şah Tahmaps 19.
Şâfiî 5, 7, 17.
Şamanizm 57.
Şehit b. Cerra 5, 63, 75, 118.
Şeyhan 7, 9, 14, 22, 23, 54.
Şeyh Adî 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 20, 25, 59, 68, 79, 81, 82, 86, 90, 91,
94, 95, 96, 105, 117, 118.
Şeyh Adî Bayramı 87.
Şeyh Ahmet el-Kebîr 23.
Şeyh Bi'l-Kâsım 89.
Şeyhan 7, 8, 14, 22, 23, 57, 85.
Şeyh Abdulkâdir Geylânî 23, 117.
Şeyh Ebubekir 60, 75
Şeyh Ebu Muhammed 16
Şeyh Fahreddin 11, 19, 25.
Şeyh Hafzullah 107.
Şeyh Hasah 16, 60, 75, 111.
Şeyh Hasan Basrî 23.
Şeyh Nasiruddin 75.
Şeyh Secâduddin 60, 75.
Şeyh Sîn Bayramı 60, 81.
Şeyh Şems Bayramı 80.
Şeyh Şemseddin 23, 75.
Şeyh Zengin 90, 91.
Şehrur 23.
Şemsaniler 13.
Şemseddin 13.
Şerafeddin 13, 14.
Şerafeddin Ahmed 16.
Şerafeddin Muhammed 16
Şerafeddin Oğlu Zeyneddin 17.
Şeytan 11, 12, 25, 60, 61, 62, 68.
Şeytana tapanlar 91.
Şia 9.

-T-

Tahsin Bey 25, 94.
Tavsif-i Âti 7.
Tâvûs 65.
Tayrahiti 12.
Tayyar Paşa 22.
Tebriz Seferi 18.
Teymen Asım Bey 23.
Tenâsuh 57, 64, 72, 74.
Timur 49.
Tûman 12.
Türk Kabilesi 45.
Türkmenler 16, 17.

-U-

Ukeyl b. Membicî 6.
Urfa 47, 51.
Ur sülalesi 45.
Uzun Hasan 18.

-V-

Vesâya 7.
Vezir Ali Paşa 21.
Vezir Rauf Paşa 57.

-Y-

Yavuz Sultan Selim 31, 47, 51.
Yezdân 63.
Yezid 6, 10, 11, 72, 102.
Yezidî 3, 5, 9, 12, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 27, 42, 45, 49, 51, 52, 54, 57,
58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 71, 75, 78, 80, 84, 87, 90, 91, 94, 100, 101,
102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 115, 125.

Yezid b. Enise 4.

Yezid b. Muâviye 3, 4, 10, 23, 25, 94.

**Yezidiler 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 30, 31, 32, 36, 40, 42, 47, 49, 51, 54, 57, 58, 59, 63, 64, 65, 68, 69,
72, 76.**

Yezidilik 13.

Yezidi Kürtler 22.

Yezidi Mahmudi Kabilesi 118.

Yukarı Mezopotamya 49.

Yezidi Toplumu 118.

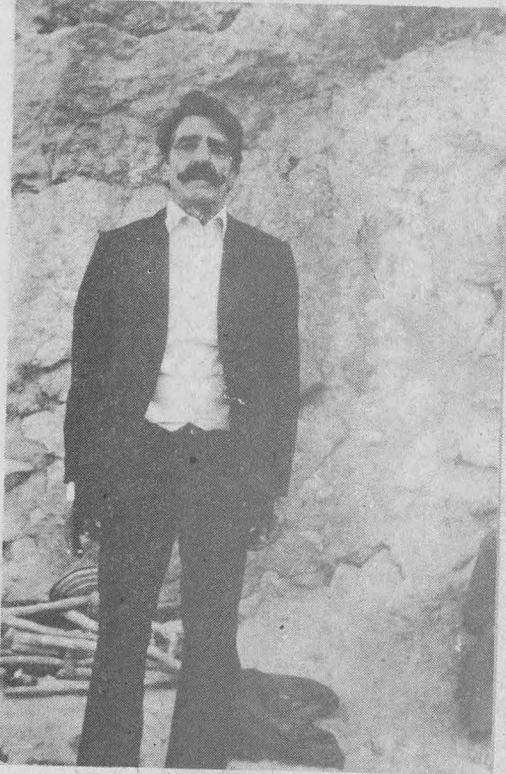
-Z-

Zârih (Ekici) 45.

Zerdüştlük 57.

Zeybar 21.

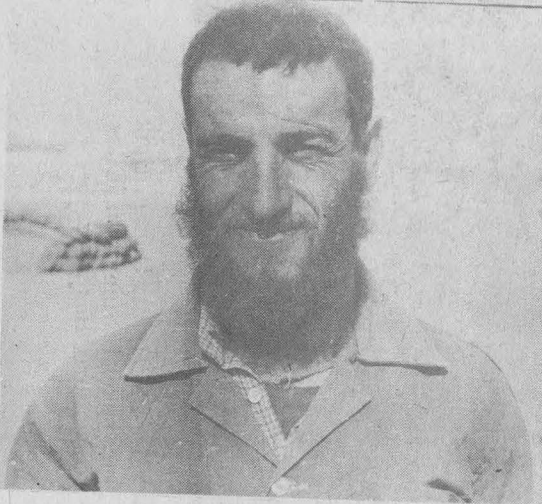

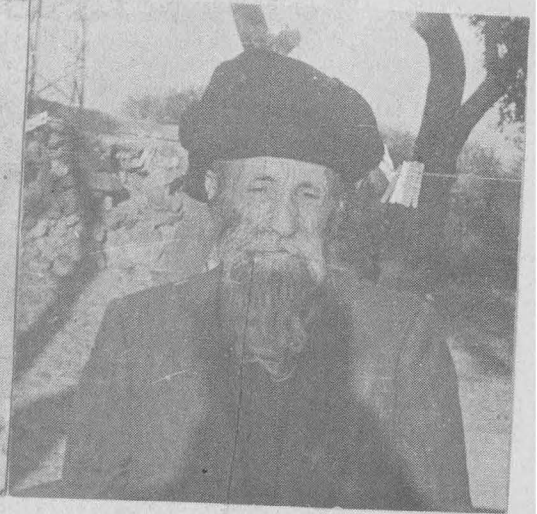
I - Şeyh Teto Sencar. Berhök Mez-
rası. Nusaybin.

II - Pîr Hamit Daban, Kuşçukuru,
Beşiri.

III - Fakîr Cundi Kavut, Çilesiz, Nu-
saybin.

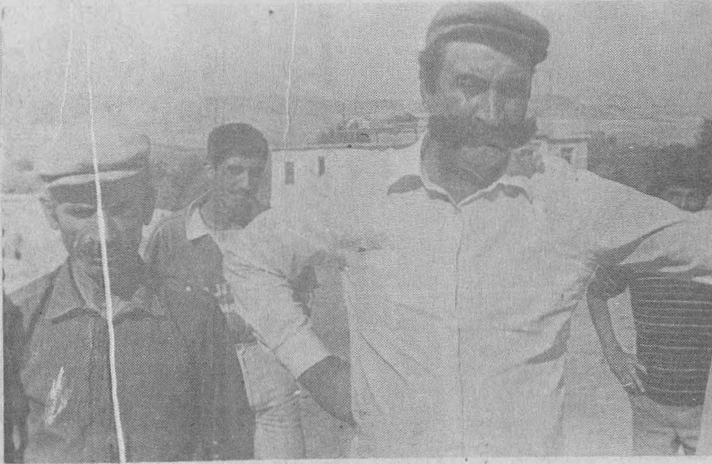

V - Pîr Hacı Yusuf Bolo (solda),
Fakîr Bereket Çetuk (sağda). Ku-
rukavak, Kurtalan.

VI - Şeyh Teto Sencâr (solda),
Vatha Kılıç (ortada), Abdullah
Özdoğan(solda). Dinçkök, Viran-
şehir.

VII - Pîr Hamit Daban, tipik bir
kır bekçisi Süleyman Elkiş ile
Kuşçukuru, Beşiri.

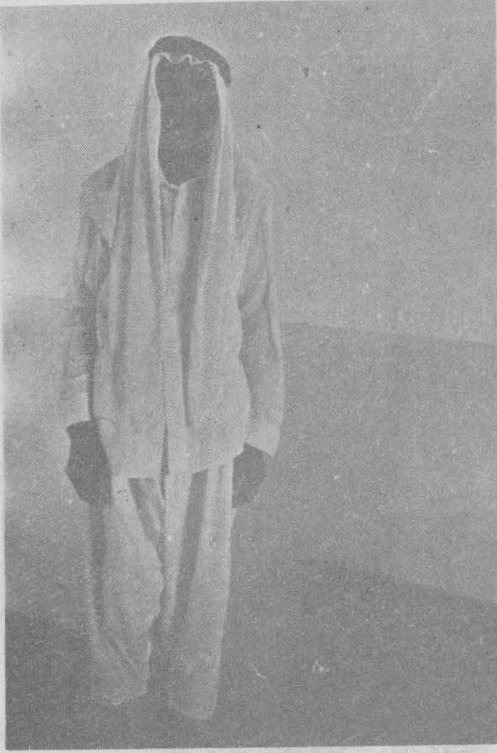
VIII - Çilesiz köyü Muhtarı Ömer Çelik, Şeyh Telo Sencar ve Köylüler. Bir mağara köyü olan Güneli, Nusaybin.

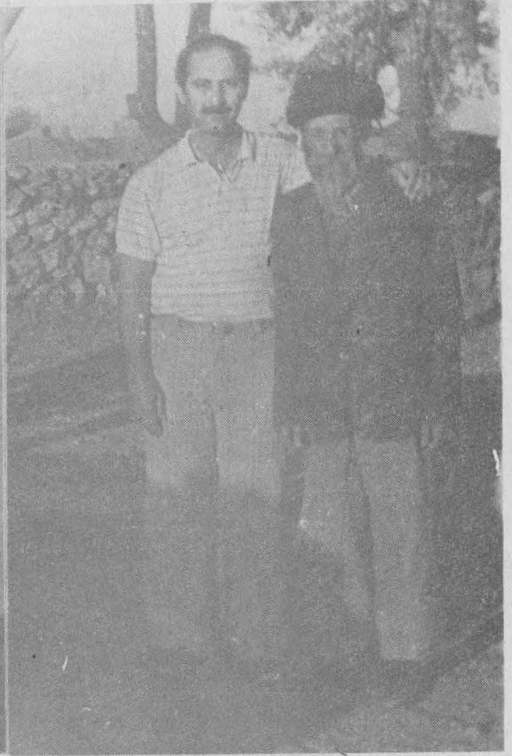
IX - Kurkavak köyü Muhtarı Dâvut Yavşan'ın babası tipik bir yezidi kıyafeti ile. Kurtalan.

X - Bir yezidi harman işçisi. Gürses, Çınar.

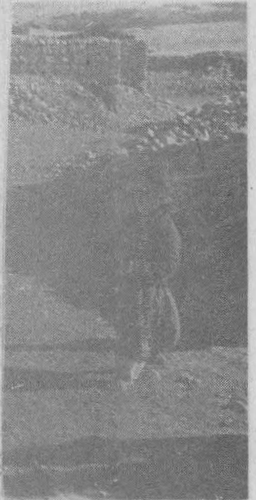
XI - Bir yezîdî ağası Halef Kılıç.
Dinçkök, Viranşehir.

XII - Araştırmacı Ahmet Turan,
Peşimâm Üzeyir Cengiz ile. Oğuz,
Beşiri.

XIII - Kurukavak köyü köylüleri. Kurtalan.

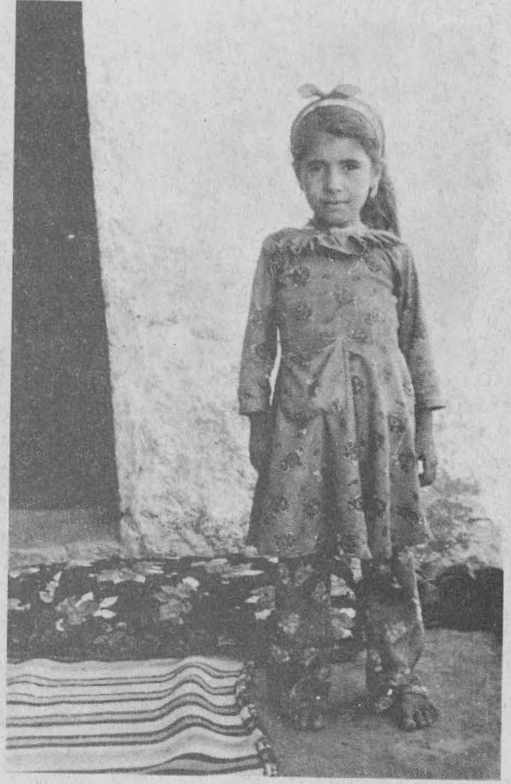

XIV - Yezîdî bir
kız çocuğu.

1- Çeşitli yezidî kadın tipleri ve kıyafetleri.

II - Çeşitli yezidi kadın tipleri ve kıyafetleri.

Yezîdîlerden Muhtelif Görüntüler

XXII - Güven köyü Muhtarı İzzeddin Ağırman (sol üstte), Yezîdî köylülerle. Midyad.

XVIII - Çilesiz'de Yezîdîler. Nusaybin.

XIX - Günelî'de bir yezîdî karı-koca. Nusaybin.

XX - Oglakçı'da bir köy çeşmesi ve meydanı. Viranşehir.

XXI - Gürses'de hasat. Çınar.

XXII - Bir yezidi hanım Tandırda ekmek pişirirken. Gürses, Çınar.

XXIII - Fakîr Halil (solda çömelmiş), Şeyh Süleyman Avcı (arka ortada ceketli) ve köylüler. Yolveren, Batman.

XXIV - Bir çeşme başında yezâdî hanımlar ve köy muhtarı Sabri Barışpek. Deveboynu, Oğuz.

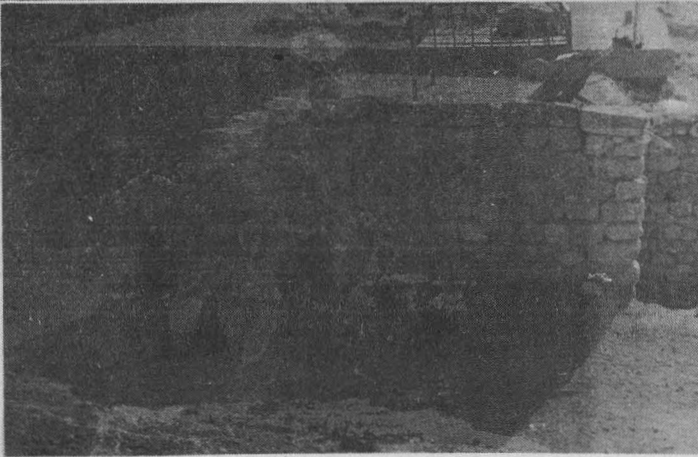
XXV - Bir yezâdî, Süleyman Berşer araştırmacı Ahmet Turan'ın arabası ile birlikte. Kurukavak, Kurtalan.

1732347' Kütüphane

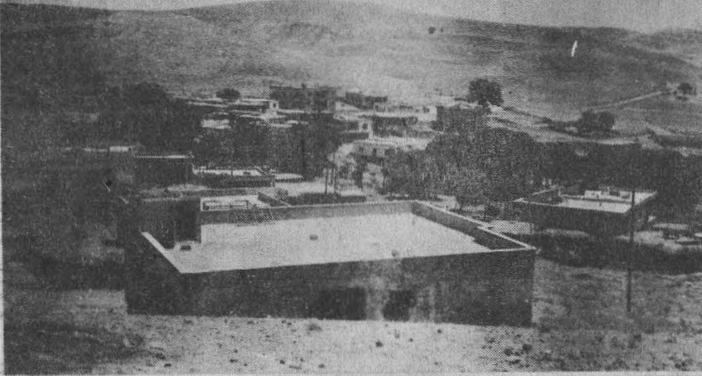
1732347'in silsiresi ile birlikte Ka-
Beldesi'ne ait bir evin içi. Şehir
XXX - Bir Yezîdî Şehrinin

1732347' Kütüphane
1732347'in silsiresi ile birlikte Ka-
Beldesi'ne ait bir evin içi. Şehir
XXX - Bir Yezîdî Şehrinin

1732347' Kütüphane
1732347'in silsiresi ile birlikte Ka-
Beldesi'ne ait bir evin içi. Şehir
XXX - Bir Yezîdî Şehrinin

XXVIII - Bir yezîdî köyünde bir ev ve ev halkı.

XXVII-Modern bir Yezîdî kasabası Oğuz'un üstten görünüşü. Beşiri.

XXVI-Yezîdîler Müslümanlara yedirmek istedikleri hayvanları kendilerine kestirirler. Muhtar İzzeddin Ağırman. Güven, Midyad.

XXIX - Yezidilerde yatır ziyareti.
Şeyh Bilkâsm. Şeyh Teto Sencör ve
Muhtar Omer Çelik. Nusaybin.

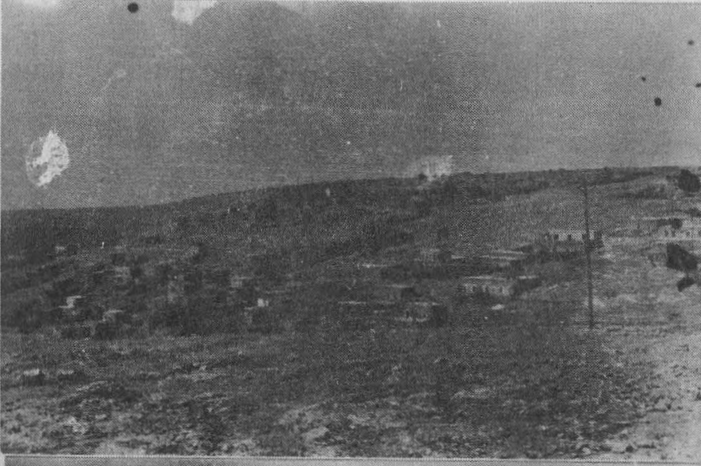

XXX - Hasan Bey Mezarlığında
tipik bir yezidi mezarı. Çilesiz,
Nusaybin.

XXXI - Hasan Bey mezarlığında
başka bir mezar tipi. Çilesiz, Nusay-
bin

Yezîdî Yerleşim Merkezlerinden Görüntüler

XXXII - Oğuz kasabasından bir görünüş.

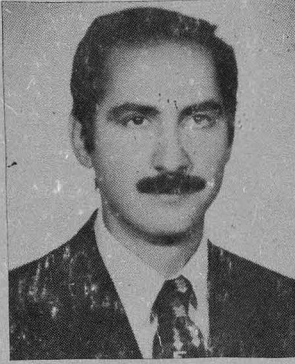

XXXIII - Güven köyü. Midyad.

XXXIV - Üçkuyular köyü. Beşiri.

Hatay'ın Dörtyol ilçesinde doğan yazar, ilk ve orta öğrenimini Dörtyol'da, Liseyi de İskenderun'da bitirmiştir. 1963 yılında girdiği Ankara Üniversitesi İllâhiyat Fakültesinden 1967 yılında mezun olmuş. "İslâm Mezhepleri Tarihi"nden doktora öğrenimini yapmak üzere Devlet tarafından Fransaya gönderilmiştir. Paris Sorbon Üniversitesi, Edebiyat Fakültesinde doktora öğrenimi yaptığı sırada bir yıl Turus'a, altı ay da Londra'ya gönderilmiş, "Hatay Alevileri, Nusayrîler" konusunda hazırladığı tezinden sonra doktor ünvanını alarak 1974 yılında Türkiye'ye dönmüştür. İki yıl vatani görevini yaptıktan sonra 1976 yılında yeni kurulan "Ankara, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi'ne atanmıştır. Yazar burada İslâmın spora bakışı ile ilgilenmiş. "Müslüman Türklerde Spor ve Önemi", "Hz. Muhammed'in Gençliğe Spor Eğitimi Konusunda Öğütleri", "Hz. Muhammed'in Örnek Hayatında İslâm'da Spor" ile "İslâmiyette Spor ve Oyunlar" gibi makale ve kitaplar yazarak bakire olan bu alana hizmette bulunmuştur. Uzun bir aradan sonra konusuna dönen yazar, Samsun Ondokuzmayıs Üniversitesi, İllâhiyat Fakültesinde "İslâm Mezhepleri Tarihi" ile Yezîdîler, Tarihçeleri, Coğrafi Dağılımları, İnançları, Örf ve Âdetleri" adlı eserini yazmıştır. Fransızca, Arapça ve İngilizce bilen yazar evli ve bir çocuk babasıdır.

ISBN 975 - 95647 - 1 - 8

ESER OFSET

Tel: 31 60 04 SAMSUN